

No. 1 | 2012

Staff Memo

Rettslige sider ved utlåns- og diskonteringsvirksomheten til Norges Bank 1816–1824

Eugenia Blücher

Staff Memos present reports and documentation written by staff members and affiliates of Norges Bank, the central bank of Norway. Views and conclusions expressed in Staff Memos should not be taken to represent the views of Norges Bank.

© 2012 Norges Bank

The text may be quoted or referred to, provided that due acknowledgement is given to source.

Staff Memo inneholder utredninger og dokumentasjon skrevet av Norges Banks ansatte og andre forfattere tilknyttet Norges Bank. Synspunkter og konklusjoner i arbeidene er ikke nødvendigvis representative for Norges Banks.

© 2012 Norges Bank

Det kan siteres fra eller henvises til dette arbeid, gitt at forfatter og Norges Bank oppgis som kilde.

ISSN 1504-2596 (online only) ISBN 978-82-7553-647-9 (online only).

Om forfatteren:

Eugenia Blücher (f. 1987) har mastergrad i rettsvitenskap fra Universitetet i Oslo 2011. Hun er ansatt som forskningskoordinator ved Institutt for offentlig rett, Universitetet i Oslo, og er tilknyttet grunnlovsprosjektet til forskergruppen i rettshistorie: *Rett, samfunn og historisk endring*.

Norges Bank takker for tillatelse til å publisere hennes masteravhandling som en del av Norges Banks 200-årsjubileumsprosjekt.

RETTLIGE SIDER VED UTLÅNS- OG DISKONTERINGSVIRKSOMHETEN TIL NORGES BANK 1816 – 1824

Eugenia Blücher

Avhandlingen tar for seg den tidlige fasen i Norges Banks virksomhet, hovedsakelig de første norske lovene om bank- og pengevesenet i 1816. Fokuset ligger på de rettslige sidene ved utlåns- og diskonteringsvirksomheten til Norges Bank i perioden fra bankens opprettelse til 1824. Norges første bank ble lovpålagt å fungere som en låneinstitusjon, og bistå privatpersoner med både lån og diskontering av vekslere og vekselobligasjoner. Det sistnevnte hører for det meste til fortiden, og har dermed en historisk verdi. Avhandlingen går gjennom de rettslige bestemmelsene som direkte regulerer utlån og diskontering til privatpersoner, for å gi et overblikk over de vilkår og hensyn som lovgiveren forutsatte. Som avhandlingen også vil avdekke, var det ikke alltid at lovbestemmelsene ble fulgt i sin helhet. Tolkning ble benyttet for å rettferdiggjøre praksis.

Forord

Denne publikasjonen er for det meste basert på min masteravhandling med samme tittel, som ble skrevet da jeg var vitenskapelig assistent på Institutt for Offentlig rett ved UiO i perioden 2010 – 2011. Avhandlingen er en del av prosjektet *Norges Bank 1816 – 2016* til forskergruppen i rettshistorien – Rett, samfunn og historisk endring. Målet med prosjektet er å gi et rettshistorisk perspektiv til utviklingen av de rettslige rammene for bankens virksomhet.

Jeg ønsker å takke min veileder, professor Dag Michalsen, for all hjelp og konstruktive tilbakemeldinger. I tillegg takker jeg professor Ola Mestad og kontorsjefen Øyvind Henden for å ha fått muligheten til å være vitenskapelig assistent på IOR. Professor Marit Halvorsen og Helge Syrstad, juridisk fagdirektør i Norges Bank, takker jeg for gode tilbakemeldinger om avhandlingen. Å forske på såpass gamle tekster ville ikke vært mulig uten hjelp fra flinke bibliotekarer, og en særlig takk går til hovedbibliotekaren Karen Danbolt. Også ansatte på Stortingets bibliotek og arkiv, samt Riksarkivet fortjener en takk for all bistand. Takk til Lars-Jonas Nygård og Svetlana Vigeland for korrekturlesning. Den aller største takk går likevel til min mor, Irina Blücher!

Til slutt vil jeg gratulere Norges Bank med forestående jubileum – for 200 nye år!

Oslo, november 2011

Eugenia Blücher

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING.....</u>	<u>5</u>
1.1	Tema og bakgrunn.....	5
1.2	Oversikt over avhandlingen.....	9
1.3	Kildene.....	11
<u>2</u>	<u>RETTSHISTORISK OVERBLIKK PÅ BANKSITUASJONEN FØR 1814</u>	<u>16</u>
2.1	Den finansielle situasjonen i unionstiden.....	16
2.2	Tidligere låneinnretninger	18
2.2.1	Den dansk – norske Speciesbank.....	18
2.2.2	Den Almindelige Laaneindretning.....	23
2.2.3	Rigsbanken og forsøk på egen låne- og diskontokasse.....	27
<u>3</u>	<u>PENGE- OG BANKLOVENE BLIR TIL 1814 - 1816.....</u>	<u>31</u>
3.1	Riksforsamlingen 1814.....	31
3.2	Grunnlovsfestning av egen norsk bank	34
3.3	Komitéarbeid og stortingsbehandlinger	35
3.3.1	Pengevesenet	36
3.3.2	Bankvesenet.....	44
3.4	Den pengepolitiske situasjonen i 1816.....	48
3.5	Bankens bestyrelse og interesser	50
<u>4</u>	<u>NORGES BANK SOM «LAANE-BANK»</u>	<u>54</u>
4.1	Hovedbestemmelsen	54
4.2	Ekstra krav til sikkerhet	58
4.3	Bedømmelse og håndtering av pantobjektet	59
4.3.1	Forskjellen mellom oktroi og fundasjon	59
4.3.2	Tilfredsstillende pantobjekter	61
4.3.3	Sikkerhetsbedømmelsen i forhold til lånesummen	68
4.3.4	Bankens skjønn.....	68
4.4	Diskonteringsbestemmelsen.....	70

4.5	Bankens vederlag for tjenestene.....	76
4.6	Ingen lån uten søknad	81
4.7	Praktiske krav til bestyrelsen av utlån	82
4.8	Bankens rettigheter og plikter i forhold til pantobjektene	86
4.9	Bankens krav og plikter i tilfelle mislighold.....	88
4.10	Tilbakebetaling	92
4.11	Bankens plikt overfor Stortinget.....	93
4.12	Synspunkter på banklovgivningen fra 1816.....	94
5	<u>LÅNEFORTRINNSRETT OG EN NY LÅNEINNRETNING I 1818</u>	96
5.1	Det 2. ordentlige Storting.....	96
5.2	Behandling av forslagene og Stortingets beslutning.....	99
5.3	Lov om Bank- og Pengevæsenet.....	102
5.4	Bankdireksjonen og den nye låneinnretningen.....	107
5.5	Kongens instruksjonsforslag og Stortingets reaksjon	109
6	<u>BANKKONVENSJONEN OG PRESISERING AV UTLÅNSKRAVENE.....</u>	111
6.1	Regulering av utlån og diskontering.....	113
6.2	Representantenes bestemmelse om lånefornyelse.....	117
7	<u>PRESISERING I BANKLOVGIVNINGEN 1824</u>	120
7.1	Tilleggsbestemmelser til bankens sikkerhet.....	120
8	<u>OPPSUMMERING.....</u>	125
9	<u>LITTERATURLISTE</u>	130
10	<u>LISTER OVER TABELLER OG FIGURER M V</u>	A

Blandt alle commercielle Forhold i det borgerlige Selskab er intet, som har en mere afgjørende Indflydelse paa Samfundets Vel, intet, som har været mere underkastet Forandring, Vilkaarlighed og Vildfarelse, og intet, som i sin nærværende Form er mere afgivende fra den Skikkelse, som det i ældre Dage har havt, end de forskjellige Staters Pengevæsen.

Jacob Aall¹

1 Innledning

1.1 Tema og bakgrunn

Gjennom Grunnloven fikk Stortinget lovgivningsmakten til å utforme det rettslige fundamentet til Norges første bank, Norges Bank. Året 1816 ble grunnlaget for bankens eksistens, ettersom det da ble vedtatt lover som skulle regulere både dens opprettelse og virksomheten. Behovet for egen norsk bank i begynnelsen av 1800-tallet var stort, særlig med hensyn til kredittilgangen, som er en viktig del i ethvert økonomisk samfunn. Kravene ble hørt, og i tillegg til å være en seddelbank ble Norges Bank en låne-, giro- og depositobank.

Ettersom kredittytelsen medfører risiko, er det viktig at det finnes en god kredittlovgivning, med fokus på å fremme og ordne anvendelsen av kreditten, samt hindre misbruk. I tillegg bør det være bestemmelser som har til hensikt å sikre en adgang til inndrivelsen av ethvert slags gjeld uten hensyn til dens opprinnelse. Slike regler har gjennom tidene vært forskjellige.

Hovedtemaet for denne avhandlingen er lovgivningen som regulerte utlåns- og diskonteringsvirksomheten i Norge i perioden 1816–1824. Perioden er av særlig interesse fordi landet måtte bygge opp sitt eget bank- og finansvesen i en vanskelig

¹ Aall, J. *Om Bank- og Pengevæsenet og sammes Indflydelse paa de vigtigste Næringsveie i Norge i Nutid og Fortid* bind 1, hefte 1. (1:1) (1832) s. 8.

økonomisk tid.² Første halvdel av 1800-tallet var preget av stor økonomisk usikkerhet og ustabil handelskonjunktur i kjølvannet av Napoleonskrigene. Innbyggere måtte bære tyngden av nye skatter, og overalt lød det klager over pengene. Selv om lovene var vedtatte, gjorde omstendighetene det vanskelig å praktisere dem fullt ut i samsvar med lovgiverens intensjoner.

Hovedfokuset vil ligge på bankens kredittvirksomhet. Pengelån og diskontering er begge eksempler på kredittytelser. Det sistnevnte er ikke lenger vanlig i moderne samfunn, men var av vesentlig betydning for par hundre år siden. Tidligere benyttet forretningsverdenen seg primært av vekselbrev. Disse erstattet de tunge myntene, og fungerte samtidig som gjeldsbrev som kunne omsettes. Men den som mottok vekselen, hadde ofte selv behov for kontanter for sin forretningsdrift. Det var derfor en stor fordel dersom det fantes noen som kunne ta imot vekselen og utbetale summen den lød på, før fristen for tilbakebetalingen hadde gått ut. Dette ble kalt *diskontering*. Selgeren fikk dermed dekning for den solgte gjenstands kapitalverdi. Den som diskonterte satt igjen med den uforfalte vekselen. Dette innebar en viss risiko, så det var en vanlig ordning at det under diskonteringen ble tatt en tilleggsgodtgjørelse i form av en rente.³ Denne ble kalt *diskonto*, og kunne enten være fast eller variere etter risikograden. Også for vanlige pengelån ble en tilleggsgodtgjørelse inkludert, som regel i form av en rente.

I tillegg til vekslere kunne man diskontere vekselobligasjoner. Sistnevnte var et omsetningsgjeldsbrev der utstederen selv forplikter seg til å betale pålydende, i likhet med såkalte *egne vekslere*. Forskjellen lå i at vekselen som regel hadde en meget kort løpetid og ikke kunne fornyes ved forfall. Vekselobligasjonen derimot ble forutsatt å kunne fornyes mot betaling av et avdrag. Som regel gikk ikke diskontering av vekselobligasjoner inn under diskonteringskreditten.⁴ På grunn av ågerlovgivning som

² Sejersted, F. *Demokratisk kapitalisme* (2002) s. 96.

³ Aschehoug, T. H. *Socialøkonomik* 3. bind (1913) s. 117-118.

⁴ Krogsvold, R. B. *Bank og finansiering* (1971) s. 73.

tillot diskontørene fri rentefastsettelse⁵, ble utlån mot vekselobligasjoner formelt ordnet i form av diskontering.⁶ Slikt utlån var særegent for Norge og Danmark.⁷

Gjennom tidene kunne kreditten ytes av både privatpersoner og spesielle innretninger, men var mest praktisk for bank- eller kredittinstitusjoner. Diskontering av vekslers egnet seg best for en seddelbank fordi bankens midler da stadig ville strømme ut og inn av dens kasse. Ettersom vekselsens levetid var forholdsvis kort, ble banken sikret en hurtig tilbakedekning av sitt utlån.⁸ Norges Bank ble pålagt både en slik utlåns- og diskonteringsplikt.

Starten på det moderne pengesystemet regnes å være omkring år 1800. Det representerer et skille i pengehistorien, både økonomisk og rettslig. Før den tid ble lovgivningen ofte preget av forvirring, som følge av blant annet et stort antall «mynterrer» og uheldige erfaringer med papirpenger.⁹

Fortidens lovgivning kunne bli ansett for å være meget streng overfor skyldnere som ikke betalte sin gjeld. I de mest ekstreme tilfellene var kreditorene tillatt å drepe dem som misligholdt gjelden, slik som i tidlig romersk rett, mens det i antikkens Aten ble praktisert slaveri som sanksjonsmiddel, selv om det i prinsippet var forbudt.¹⁰ Disse grusomme rettsmidler ble avløst av gjeldsfengsler, som var vanlige frem til midten av 1800-tallet. I Norge ble disse avskaffet ved lov av 3. juni 1874.¹¹

⁵ Den alminnelige rentefoten for utlån ble ofte regulert av lovgiveren, som regel til en maksimumsgrense på 4%; vekselobligasjonslån kunne ha maksimalgrense på 5%, jfr. Aschehoug, T. H. *Om sparebanker og privatbanker, navnlig om deres udlaansvirksomhed* (1890) s. 34.

⁶ Aschehoug (1890) s. 35.

⁷ *Ibid.* s. 34.

⁸ Kristiansen, O. *Penge og Kapital, Næringsveie* (1925) s. 50.

⁹ NOU 1983:39 *Lov om Norges Bank og pengevesenet* s. 23.

¹⁰ Aschehoug (1913) s. 137 og <http://snl.no/slaveri>.

¹¹ Aschehoug (1913) s. 137.

En egen norsk pantelov kom først i 1857. Før det var Kong Christian V's Norske Lov av 1687 og en forordning fra 1738 om pantebøker fortsatt gjeldende på panterettsområdet.¹² Underpant, også kalt hypotek, ga skyldneren adgang til fortsatt å ha pantobjektet i sin verge. Dette var typisk for hus, jord og grunn. NL 5-7-7 regulerte forholdet mellom pantsetteren og panthaveren når det gjaldt underpant. Det var også viktig å få notoritet over underpantet, slik at det kunne bevises. Hensynet til publisitet innebar også at panteavtalen måtte komme til offentlig kunnskap. Forordning av 23. april 1632 påbød føring av pantebøker, og kan sies å ha lagt et grunnlag for dagens realkreditt.¹³ Denne forordningen ble videreført i NL 5-7-7, som krevde at «Pantebevet læsis og paaskrivis til Ting». Dette ble et gyldighetsvilkår.¹⁴

Dersom kreditten ikke bare var basert på skyldnerens vederheftighet, men var en såkalt realkreditt, åpnet lovgiveren som regel opp for at kreditoren prøvde å skaffe seg dekning for sin lånesum gjennom salg av de pantobjektene som var stilt som sikkerhet for lånet. Andre inndrivelsesmåter kunne være utlegg i skyldnerens eller kausjonistens formue. Gjennom lovgivningen fikk Norges Bank en del særrettigheter i forhold til inndrivelsesmåten av de misligholdte lånene.

Formålet med avhandlingen er å undersøke de bestemmelsene som utgjorde det rettslige grunnlaget for Norges Bank, en privat bankinstitusjon som ble forpliktet til å drive utlån og diskontering til privatpersoner. Den valgte perioden representerer begynnelsen av Norges selvstendige styring med sin penge- og bankvirksomhet da den første pengeloven kom i 1816. Avgrensningen mot 1824 er satt fordi Stortinget da fattet en lov om andre bankinstitusjoner, nemlig sparebanker. Fremstillingen om disse faller utenfor avhandlingen. Det er interessant å se hvordan lovgiveren og bankens bestyrelse håndterte utfordringene, som var helt nye for dem. Hovedspørsmålet blir dermed: *Hvilke bestemmelser lå til grunn for utlån og diskontering i perioden 1816–1824, og – mer underordnet – hvordan ble disse praktisert?*

¹² Bang *Forbudet mot underpant i løssøre i panteloven av 1857* (2002) s. 36.

¹³ *Ibid.* s. 15.

¹⁴ *Ibid.* s. 26.

1.2 Oversikt over avhandlingen

Den videre fremstillingen starter med en innledning til perioden, ved å kaste et blikk på situasjonen før 1814. Under unionstiden var det eneveldets lover og regler om finansvirksomhet som gjaldt, og disse tjente oftest Danmark. Det blir i punkt 2.2 gitt en oversikt over særlig tre lover som regulerte tre bankinstitusjoner. Disse inneholdt bestemmelser om utlån og diskontering. Bestemmelsene er av interesse fordi det er sannsynlig at disse senere ble brukt som modell i Norge etter 1814. Schweigaard har i sin *Om Norges Bank og Pengevæsen* påpekt at den norske bankloven fra 1816 «næsten ordlydende er udskrevet af Fundatsen for den dansk-norske Speciesbank af 16de Februar 1791».¹⁵

Norges Grunnlov ga i § 110 hjemmelen til å opprette en egen norsk bank, og det første ordentlige Storting vedtok prinsipper og regler for den. Den 14. juni 1816 ble det sanksjonert seks beslutninger som ble de grunnleggende lovene for rikets penge- og bankvesen. Pengeloven fastsatte blant annet at landets nye bank skulle få navnet *Norges Bank*. De nærmere bestemmelsene for banken ble vedtatt i to lover, en om oktroi og en om fundasjon.¹⁶ Omfanget av seddelbankens fond ble bestemt av lovgiveren, men fremgangsmåten for hvordan dette fondet skulle bli skaffet, ble hjemlet i to alternativer. Det ene var at banken, som var utformet som en privat aksjebank, skulle få sitt fond gjennom frivillige aksjetegninger innen en frist på tre måneder. Det andre var å samle inn fondet gjennom en tvungen skatt, mot aksjer i banken for dem som hadde levert sine innskudd. Det siste ble en realitet allerede fra desember samme år. Innskuddene ble kalt «sølvskatten», ettersom banken skulle ha et metallfond i sølv.

I kapittel 3 gis det først en oversikt over utformingen av lovbestemmelsene og arbeidet på det første ordentlige Storting, som varte fra 1815 til 1816. Pengeloven dannet et generelt grunnlag for opprettelsen av banken. Lov om fundasjonen¹⁷ fra 14. juni 1816

¹⁵ Schweigaard, A. M. *Om Norges Bank og pengevæsen i Ungdoms - Arbeider* (1904) s. 164.

¹⁶ En oktroi kjennetegner en bevilling, mens fundasjon ble brukt om skriftlige bestemmelser til regulering av noe, se nærmere i punkt 1.3.

¹⁷ Lov om fundasjonen fra 1816 blir i det følgende bare kalt *fundasjonen*, som den alminnelige benevnelsen. Tilsvarende blir lov om oktroi fra 1816 bare kalt *oktroi*.

fungerte som hovedhjemmelen for Norges Bank, da det ble klart at bankens fond skulle bli skaffet gjennom lovbestemt beskatning.

Ett av formålene med Norges Bank var at den skulle bistå næringslivet og privatpersoner gjennom utlån, både ordinære pengelån og diskontering av vekslar og vekselobligasjoner. Lovgiveren måtte derfor vedta bestemmelser som skulle regulere en slik virksomhet. Banken ble forpliktet til å låne og diskontere for privatpersoner, og ble samtidig innrømmet enkelte særrettigheter for å sikre dens fond. Det ble stilt krav både til banken og til privatpersonen som skulle søke om lån. Banken fikk, i kraft av å være en privat innretning, en del friheter som bestyrelsen kunne utøve etter skjønn. Bankens bestyrere, som ifølge fundasjonen ble valgt av Stortinget, ble likevel pålagt et ansvar om å drive sin virksomhet i samsvar med loven. Kapittel 4 blir en gjennomgang av bestemmelser i bankfundasjonen om bankens utlåns- og diskonteringsvirksomhet. Disse vil i enkelte tilfeller bli sammenlignet med andre tilsvarende lover, og det vil også, så langt det lar seg gjøre, bli gitt eksempler på praktiseringen av bestemmelsene.

I 1818 var det stor uro, særlig blant bøndene.¹⁸ De nye skattene som skulle gå til bankens fond, var altfor tyngende. Det andre ordentlige Storting måtte sørge for at situasjonen kom under kontroll. Komiteen for bank- og pengevesenet ble nedsatt for å gå gjennom alle forslag som var kommet inn, for så å lage en innstilling til Stortinget. For å lette på den trykkende situasjonen ble det vedtatt et par endringer, blant annet en utsettelse av innbetalingene. De som allerede hadde betalt noe av sine innskudd, skulle for sin del få en forrettighet til å få lån, og det ble dessuten opprettet en tilleggsinnretning i Norges Bank, en såkalt *annekterende indretning*, som kunne gi lån mot innskudd i edle metaller, og etter hvert også vekslar. Dette ble vedtatt i en lov om bank- og pengevesenet av den 13. august 1818. Det er særlig to bestemmelser, om forrettighet og annekterende innretning, som blir gjennomgått i kapittel 5.

¹⁸ Sejersted, F. *Den vanskelige frihet Norge 1814–1851* (2001) s. 32.

Fundasjonen for Norges Bank påla bankens representanter å utforme en konvensjon som skulle inneholde spesielle bestemmelser og regler for bankens bestyrelse. En foreløpig konvensjon ble utformet allerede den 5. august 1817, men ble formelt vedtatt den 10. oktober 1820. Den inneholdt enkelte presiserende bestemmelser i forhold til fundasjonen, blant annet et ekstra krav til sikkerhet for diskontering. De viktigste bestemmelsene fra konvensjonen om utlån og diskontering blir gjennomgått i kapittel 6.

Selv om lovgiveren ga en del bestemmelser for å sikre banken i forhold til lånemislighold, vedtok Stortinget i 1824 en tilleggslov som ga en uttrykkelig sikring for bankens inndrivelse av alle slags pantobjekter. Denne blir gjennomgått i kapittel 7. Til slutt kommer en kort oppsummering, samt et overblikk over dagens situasjon.

Fokuset i oppgaven vil ligge på utlånsbestemmelsene i den angitte perioden. Dermed vil andre sider av Norges Banks opprettelse og drift i den første perioden falle utenfor fremstillingen. Heller ikke lånet til Rigsbanken eller til staten blir behandlet.¹⁹

1.3 Kildene

Utgangspunktet for avhandlingen er primærkilder. Hovedfokuset ligger på en gjennomgang av disse, og en fremstilling av de rettslige bestemmelsene som omhandlet Norges Banks utlåns- og diskonteringsvikrsomhet i perioden fra starten og frem til 1824.

Grunnloven fastslo at banken skulle reguleres ved lov. Lovene ble sanksjonert den 14. juni 1816. Av særlig interesse for temaet er pengeloven, lov om oktroi og fundasjon for Norges Bank, samt lov angående midlertidige låne- og diskontoinnretninger, fra samme

¹⁹ Andre aspekter ved Norges Bank, slike som organisasjonsformen, innløsningsplikten m.m. kan leses blant annet i Nikolai Rygg *Norges Banks Historie* (1918) 1.bind; Carsten Smith *Bankrett og statsstyre* (1980); Ola Mestad *Noregs Bank som aksjeselskap i 1816 – selskapsrettsleg forankring av stabilt pengevesen* (artikkel) (2010) og Helge Syrstad *Sentralbankens uavhengighet* (2003).

dato. Som følge av to ulike innsamlingmåter til bankfondet, ble følgende vedtatt: *Lov, angaaende Octroi for Norges Bank, saafremt Bankens Fond ved frivillig Subscription tilveiebringes, og i Forbindelse dermed Foundation, der, i stedet for Octroien, skal gjælde, dersom Bankens Fond tilveiebringes ved tvunget Indskud*. Av disse ble lov om fundasjon gjeldende som Norges Banks rettslige grunnlag allerede i desember 1816.²⁰

Som følge av folkeuro og press fra svenskekongen, ble det i august 1818 gjort et par lovendringer med særlig virkning for Norges Bank, kalt *Lov, indeh. nærmere Bestemmelser for Bank- og Pengevæsenet*. Da ble det blant annet opprettet en særlig innretning i banken, som kunne låne ut det dobbelte i sedler mot innskudd i edle metaller, og i begynnelsen også vekslers. Selv om lov om fundasjonen var den øverste rettslige reguleringen for banken i den aktuelle perioden, ble den pålagt å utarbeide nærmere vedtekter og regler, som dog skulle være i overensstemmelse med lov om fundasjonen. En slik utarbeidelse, kalt *Convention for Norges Bank*, ble formelt vedtatt i 1820. På slutten av den perioden avhandlingen tar for seg, ble det vedtatt en tilleggslov, kalt *Lov, indeholdende nogle Forandringer i, og Tillæg til, de for Norges Bank gjeldende Love*. Selve lovtekstene finnes trykte i egne samlinger. Trykte forhandlinger til Stortingets lovbehandlinger finnes i *Storthings-Forhandlingene* og *Storthings-Efterretningene* for de aktuelle stortingsperiodene.

I tillegg til disse lovene blir det gitt en oversikt over enkelte bestemmelser som gjaldt da Norge fortsatt var i union med Danmark. Av interesse for temaet blir det gjennomgått en oktroi og reglement fra 1791²¹, en resolusjon fra 1807, samt en forordning fra 1813. Det førstnevnte ble ansett for å ha tjent som modell for oktroi og fundasjon til Norges Bank. Disse finnes trykt i *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve m.m.* utgitt av Schou.

²⁰ Rygg (1918) s. 114.

²¹ Heretter: 1791-oktroien.

Ettersom de rettslige kildene er historiske, er det på sin plass med en kort begrepsforklaring om de forskjellige skrevne rettskilder i tidsrommet før 1814. En *forordning* var et fellesnavn som innbefattet de skrevne rettsreglene som var utgitt i den sedvanlige lovsformen. Det var imidlertid bare en av mange betegnelser som ble brukt. Andre lovbud kunne ha følgende betegnelser: *Anordning, åpent brev, privilegier, instruksjon, fundation, octroi* osv.²² En *anordning* fikk i Norge en avgrenset bruk etter 1814. Betegnelsen indikerte da bare provisoriske anordninger, som Kongen kunne gi etter Grunnlovens § 17. Under eneveldet derimot kunne den vise til kongelige lover som ble kunngjort i brev fra et regjeringskollegium. Kunngjøringen av påbud eller forbud fra lavere myndighetsinstanser ble som regel kalt en *plakat*. Kongelige befalinger i spesielle saker ble kalt *reskript*, og disse ble tiltenkt en mer avgrenset publikum.²³

Konvensjoner var vedtekter eller alminnelige kjente retningslinjer.²⁴ *Oktroi* stammer fra det latinske *auctoritas*, og ble i dansk-norsk rettsspråk som regel brukt om en bevilling eller handelsprivilegium²⁵ gitt fra staten til de store selskapene, som Asiatisk Compagni. Oktroien ga selskapene «*monopolstilling og andre fordele som modstykke til kravet om en bestemt styreform og kontrol*».²⁶ Det hadde preg av en slags kontrakt mellom staten og handelsselskapet, og ble ansett for å være i en mellomstilling mellom en kontrakt og en lov.²⁷ Likevel kunne betegnelsen bli brukt i stedet for *forordning*, slik at man likevel kan anse det for å være en rettsforskrift av allmenn gyldighet. *Fundats* (eller *fundasjon* som den også kalles) stammer fra latinsk *fundatio*, som betyr opprettelse eller grunnleggelse. Også den forekom i samme betydning som *forordning*.

²² Aubert, L. M. B. *De Norske Rettskilder og deres anvendelse* (1877) s. 204 – 222.

²³ Bloch m.fl. *Utvalde emne frå norsk rettshistorie* (1981) s. 187.

²⁴ <http://snl.no/konvensjon/overenskomst>

²⁵ <http://ordnet.dk/ods/ordbog?query=Oktroj>.

²⁶ Nilsen, T. *Træk af dansk aktieselskabsrets historie* UfR (1954) B s. 193 – 203, s. 194.

²⁷ Mestad (2010) s. 207.

Som nevnt fikk Norge i 1816 blant annet en lov om oktroi og lov om fundasjon for Norges Bank. Selv om de ulike betegnelsenes særpreg nok reflekteres i bestemmelsene²⁸, er de likefullt formelle lover gitt av Stortinget. De vesentligste lovbestemmelsene for avhandlingens tema er for øvrig gjengitt i originalspråk.

Avhandlingen bygger også på en del andre primærkilder. Enkelte kommentarer om pengevesenet, særlig fra Jacob Aall, bidrar til å kaste lys over datidens situasjon, hensyn som de ønsket å ivareta, samt deres holdning til både lovgiveren og bankens direksjon. Opplysninger i samtidens riksaviser, særlig *Det norske Rigstidene*, *Christiania Intelligentssedler* og *Adressekontoirs Efterretninger* for Trondhjem har gitt en del informasjon om faktiske sider ved utlånsvirksomheten.

De fleste kildene som er brukt, er trykte. På Riksarkivet er det likevel bevart flere relevante originaldokumenter fra Norges Bank, særlig forhandlingsprotokoller fra bankdireksjonen. Disse finnes håndskrevne med gotisk font, og mange av håndskriftene er utydelige. Med hjelp fra Statsarkivet i Bergen har jeg kunnet bruke deler av den første protokollen, særlig de direksjonsnotatene som ble gjort 12. og 20. oktober 1818 og som bidrar til å kaste lys over enkelte praktiske sider ved Norges Banks utlåns- og diskonteringsvirksomhet i startperioden.

Avhandlingen bygger videre på generell litteratur om bankvesenet i Norge. Særlig står *Norges Banks Historie* av N. Rygg sentralt. Juridisk litteratur fra slutten av 1800-tallet gir noe informasjon om den første norske lovgivningen på området. Siden hovedfokuset ligger på primærkilder, blir litteraturen som var nærmere til perioden foretrukket. Senere bøker og artikler henviser for det meste til de primære kildene eller til denne litteraturen, og for å unngå en dobbel-henvisning, forsøkte jeg selv å søke i de originale kildene så langt det lot seg gjøre. Temaet i avhandlingen er fra før av ikke særlig

²⁸ 1816-oktroien ga banken mer frihet, blant annet ved valg av sine bestyrere. 1816-fundasjonen ga bestemmelser om hvordan banken skulle styres, men var stort sett lik oktroien, se punkt 3.3.2.

utforsket. Kildene ble derfor valgt ut med utgangspunktet i tilgjengeligheten og relevans.

2 Rettshistorisk overblikk på banksituasjonen før 1814

2.1 Den finansielle situasjonen i unionstiden

Det dansk-norske eneveldet, styrt fra København, førte til at Norge ble avhengig av det danske markedet for import, særlig på grunn av danske handelskompanier. Også pengeomsetningen ble formidlet gjennom kommisjonærer i København, og ettersom Norge ikke hadde egen børs, måtte også den utenlandske valuta veksles der. Disse «gode utenlandske vekslere» bidro på sin side til å støtte den danske kursen. For Danmark kunne det derfor være nokså gunstig at Norge manglet både børs og egen bank.²⁹

Ulike næringer hadde ulike finansielle behov. Innkjøp av korn og matvarer ble som regel betalt med vekslere på København, mens detaljhandelen stort sett benyttet kontanter.³⁰ Landets store næringsveier krevde ofte store forskudd. Eksempelvis trengte fiskehandelen, bergverksdriften og særlig trelasthandelen stor kapital til sine innkjøp. De viktigste råmaterialene, som var grunnlaget for produktene, måtte ofte tas i forskudd et helt år i forveien, mens de ferdige produktene som regel bare ble solgt mot lang kreditt. Dette medførte at næringsdrivende ofte satt igjen med store gjeldsbeløp. Langsiktige vekslere, provisoriske dokumenter og andre kredittpapirer utgjorde hjelpemidler det var stort behov for.³¹

Innehavere av de større handelshusene klagde over både pengemangel og mangel på driftskreditt. Norge manglet egen bank som kunne bistå næringsdrivende med vekseldiskontering og lån til driften. Det var derfor en stor fordel å ha forbindelser til utenlandske finanshus, som i København eller Hamburg. Finanshusene utførte en rekke

²⁹ Rygg, N. *Norges Banks Historie* del 1 (1918) s. 6-7.

³⁰ Aall 1:1 (1832) s. 71.

³¹ *Ibid.* s. 228 og Kristiansen (1925) s. 46.

oppgaver som var nødvendige for deres forbindelser. Foruten å yte kortsiktig kreditt, diskonterte de vekslar og ordnet forsikring.³²

For jordbruket hersket det for det meste naturalhusholdning. Som oftest lønnet bonden sine arbeidsfolk med gårdens produkter; «han solgte lidet og kjøpte lidet og hadde lidet av penge mellom henderne».³³ Også skogbønderne, fiskerne eller bergverksarbeiderne ble ofte betalt med varer i stedet for penger. Det var likevel et gjennomgående behov for kapital, «thi trangen til capital blev jo lige stor, enten kapitalen bestod i varer eller i penge.»³⁴

Da kredittforhold ennå var lite utviklet og det var mangel på banker som kunne gi avkastning på kapital, var det for de fleste ikke noe poeng å spare penger. Bønderne kjøpte gjerne edle metaller, mens byborgere investerte i sølvtøy. Senere skulle dette gå med til å betale de tvungne innskudd til Norges Bank, gjennom den såkalte sølvskatten.³⁵

På midten av 1700-tallet forverret eksporthandelen seg fordi landets hovedimportør England var i krig. Da penger var nødvendig for driften av handelshusene, ble varer overlatt til utenlandske kommisjonærer, som forhandlet prisen. For å opprettholde de gamle og opprette nye industrielle anlegg, var det behov for større sirkulasjon av penger. De handlende opplevde pengemangelen og innskrenkede kredittmuligheter som et så stort problem at en egen bank, med hovedoppgave å fremme handel og driftighet, virket som den eneste løsningen.³⁶ Kjente forretningsmenn som Christian og Bernt Anker, Ludvig Mariboe, Jacob Aall og grev Wedel Jarlsberg var blant dem som forsøkte å få i stand en egen norsk bank, men det skulle likevel bli en stund før et slikt ønske ble imøtekommet.

³² Ertresvaag, Egil *Bergen bys historie*, 3. bind (1982) s. 111.

³³ Kristiansen (1925) s. 45.

³⁴ Ibid. s. 46.

³⁵ Ibid. s. 44-45.

³⁶ Rygg (1918) s. 2, for mer utførlig oversikt se samme s. 1-15.

2.2 Tidligere låneinnretninger

De tidligere bankinstitusjonene under unionen skulle komme til å få betydning også etter 1814. Som nevnt i innledningen hentet 1816-loven, om bankens virksomhet og særlig dets utlånsplikt, mange ideer fra de tidligere lovene. Det er særlig tre institusjoner som blant annet skulle drive med utlån, som er av interesse. Disse ble opprettet mot slutten av unionstiden og var et forsøk på å stabilisere pengesituasjonen. Men selv om intensjonene var gode, ble ikke resultatet helt som ønsket. Det vil i det følgende bli gitt en liten oversikt over de viktigste bestemmelsene, som viser lovgiverens ønsker og forutsetninger til utlånsvirksomheten. Hensikten er å se på hvilke rettslige rammer som ble gitt, og vise at disse stort sett gikk igjen i den norske bankloven, som blir behandlet senere i avhandlingen.

2.2.1 Den dansk – norske Speciesbank³⁷

Da den første seddelbanken for Danmark – Norge, *Courantbanken* fra 1736, ikke ble vellykket, prøvde regjeringen på nytt å få orden i pengevesenet. I 1791 ble den dansk-norske Speciesbank opprettet. Banken skulle blant annet være en lånebank og utstede speciessedler. Dette var en privat innretning, basert på en oktroi og reglement fra 16. februar samme år, med formål om å gi pengevesenet «Fasthed og Stadighed». For å oppnå dette tillot Kongen at en gruppe av interessenter skulle opprette en ny speciesbank³⁸ i København. I 1797 og 1798 ble det opprettet en filial i Christiania, samt avdelinger i de to andre store byene i Norge: Bergen og Trondhjem. Bakgrunnen var at direksjonen av Speciesbanken erkjente at adgangen til lån ville bli lettere med egne lånekontorer.³⁹ De norske filialene hadde egne låneregler, som trolig måtte være i tråd med oktroi.⁴⁰

³⁷ For en mer utførlig historisk oversikt, særlig innen de norske filialavdelingene til Speciesbanken og deres utlån, se Myrland, N. *Norske bankkrav og kapitalbehov under det dansk-norske eneveldet - Den Danske og Norske Speciesbank av 1791 og de norske filialene 1797-1798*, masteroppgave UiB (2010).

³⁸ Speciedaler, i Danmark-Norge betegnelse for det utmyntede dalerstykket i sølv, <http://snl.no/spesidaler>.

³⁹ Rygg (1918) s. 17.

⁴⁰ Myrland (2010) s. 70 – 75 gir en oversikt over lånereglene i filialene, på bakgrunn av forfatterens undersøkelse av dokumenter fra Rigsarkivet i København. Ettersom en nøye undersøkelse av reglene i Speciesbankfilialene faller utenfor avhandlingens kapasitet, blir disse i det følgende referert fra Myrland.

Oktroien inneholdt bankens rettslige grunnlag for «Privilegier, Friheder og Fordele», slik det stod i siste punkt i innledningen til oktroien. 1791-oktroien ble senere et forbilde for utarbeidelsen av bestemmelser som skulle regulere Norges Bank i 1816, da komiteen som stod for arbeidet «anførte selv at den var næsten ordret overensstemmende med Speciesbankens octroi», se mer i kapittel 3.⁴¹

Speciessedlene kunne banken låne ut mot «behørige Sikkerheder og gangbare Renter», jfr. § 2. Kapittel 3 – «Om Banquens Laan og hvad dertil henhører» regulerte bankens låneplikt. Denne plikten var dog ikke absolutt, da banken ble innrømmet et nokså vidt skjønn med ordlyden: «[...]efter sin Evne og Forgodtbefinnende», etter § 15. Lovgiveren hadde likevel bestemt en del rammevilkår som banken måtte overholde, blant annet med hensyn til utlånsperioden: Ikke mindre enn 1 måned, men inntil 6 måneder. Videre måtte de bare låne ut til folk «som ansees vederhæftige», det vil si solvente.

Den personlige sikkerheten var ikke det eneste vilkåret. I tillegg måtte banken få en realsikkerhet for utlånene. Den skulle være «betryggende», ikke bare for den utlånte kapitalens helt sikre- og skadesløse tilbakebetaling, men også at dens tilbakebetaling skjedde på en enkel måte når tiden for lånets innkreving var kommet. Noe av det som lovgiveren anså for å være nødvendig sikkerhet ble presisert i § 16 og § 17. Listen var neppe uttømmende, ettersom bankens skjønn gjorde seg gjeldende også her, så lenge den var innenfor lovens ordlyd.

Den minste utlånssummen etter oktroien skulle være 100 Rdlr., jfr. § 20 siste ledd. Oppad kunne banken, ifølge § 17, låne «saa meget, som paa dens Vegne skiønnes og findes for got». Straks etterpå ble det dog bestemt en maksimalgrense: Ikke høyere enn 2/3 eller 3/4 av verdien på «tilstrækkeligt haandfaet Pant». Et slikt tilstrekkelig håndpant var ifølge bestemmelsen blant annet gull, sølv og andre metaller, råvareprodukter og fabrikk- og

⁴¹ Rygg (1918) s. 67.

manufakturvarer. Disse sikkerhetsobjektene måtte i tillegg bli overlevert banken til oppbevaring eller settes under dens sperring.

Lovgiveren presiserte at banken ikke kunne ta imot direkte pant i fast eiendom, ei heller aksjebrev som banken utstedte for det innskutte fond, jfr. § 16. Begrunnelsen for sistnevnte var at «Banquen ikke derved fik nogen nye Sikkerhed uden for sig selv», jfr. § 16. Videre kunne banken ikke låne ut mot løsøre eller varer «der ikke, som haandfaaet Pant, kunne overantvordes den i Gjemme, eller gives under dens Lukkelse». Det ble altså krevd håndpant, dog ikke hvilket som helst pant dugde. Dersom gjenstanden hadde egenskap av rask «Bedærvelse, Udlækning eller Indsvinding» kunne den ikke overleveres banken, jfr. § 16. Kurantbanken, som var forgjengeren til Speciesbanken anså «allehaande Kram-Vahre, saasom Silke- Linnede- Kameelhaars- Bomulds- Uldne-stoffer, Silke, Hør, Hamp, Uld og Bom-Uld, Hør- og Hampe-Frøe, Korn-Havre, Raae Sukker, Salt, Beeg og Tiære, Potaske, Farve-Vahre» som tilfredsstillende pantobjekter. Trolig kan listen overføres også til Speciesbanken.⁴²

Selv om direkte pant i eiendommen ikke var tillatt, hadde filialavdelingen i Bergen panteobligasjoner i fast eiendom som foretrukte pantobjekter:

«1) a) Første Prioritets Pante Obligationer i liggende grunde, og i huseiendomme, naar Bygningen saavidt disse tiene til Pant ere sikkert assurerede.»

Videre ble kongelige obligasjoner, samt «vederheftige Instituters Obligationer og Actie-Breve» tillatt. Gull, sølv og holdbare varer var også blant panteobjekter. Sistnevnte måtte kunne bli tatt inn som nøkkelpant, og forsikret mot brann.⁴³ Andre ledd i reglementet satte krav om tinglysning av pantet, som ikke ble overlevert filialet eller satt under dets lås.

⁴² Myrland (2010) s. 71. Oversikten er hentet fra «Banco-Convention og Foreening Imellem Interessenterne Udi den Allernaadigst octroyerte Kiøbenhavnske Banque. 5. November 1736».

⁴³ Myrland (2010) s. 71. Den første norske forsikringskasse mot brann - «Christiania Band- Assurance-Casse», med frivillig medlemskap, startet 18. februar 1755. Den «almindelige Brandcasse» ble obligatorisk for alle huseiere i byen, og åpnet ved forordning 18. august 1767.

Bankens lånebestyrere ble for øvrig uttrykkelig tillatt å gi lån på alle sikkerheter og mot slike gjeldsbevis som de kunne og ville anse som fullkommet betryggende for lånet med hensyn til dets sikre tilbakebetaling. Her ble det for øvrig presisert at bestyrere hadde et ansvar overfor banken. Dette var dog ifølge § 46 for det meste subjektivt, og det skulle en del til for å bli anklaget.

Lovgiveren ga også retningslinjer for hvilke panter banken skulle prioritere. Dersom selve sikkerheten var den samme, skulle den *alltid* velge de innenlandske varene for å fremme «Vindskibelighed» (dvs. flid) fremfor dem som var tilvirket eller frembrakt i utlandet. Blant de innenlandske varene skulle banken særlig favorisere «vel rensede og tørrede Kornvare», jfr. § 17. Begrunnelsen for det var at banken med slike varer, dersom utlån ellers skjedde med rettmessig forsiktighet, kunne være sikret. Staten kunne i tillegg oppnå en viss betryggelse mot kornmangelen.

Utgangspunktet var altså et betryggende håndpant som sørget for overholdelse av tilbakebetalingsplikten. To vesentlige unntak ble likevel godtatt. Pantet kunne være utenfor bankens oppbevaring dersom det var tilstrekkelig brannforsikret, jfr. § 17 siste punkt. Videre, dersom banken mot formodning fikk en likvid fordring uten pant eller annen sikkerhet, skulle en slik fordring i dødsbo, «Concurser, Opbudde og Falliter» anses som vekselobligasjon eller veksel, og i samme orden som disse gis utlegg, jfr. § 64 siste punkt. Den private institusjonen fikk altså en særrett med hjemmel i sin oktroi.

Banken ble gitt tillatelse til å fornye lånet dersom lånefristen hadde gått ut, hvis banken «kunde eller vilde» dette, jfr. siste punkt i § 15. Det kan oppstå et spørsmål om hvorvidt banken med dette fikk rett til å gå ut over den maksimalgrensen på 6 måneder som ble satt i denne paragrafens første punktum. Å fornye lånet kan leses som en utsettelse av tilbakebetalingsfristen. Likevel opererte bestemmelsen i § 66 med «fornyes eller forlænges», altså ble det gjort forskjell mellom to begrep som begge innebærer en utsettelse.

Lovgiveren forutsatte at vilkårene ble respektert. Ettersom den fant det nødvendig å presisere utlånstiden var meningen at banken skulle holde seg til den. På den annen side satte ikke loven noen skranke mot at den samme debitor kunne søke om lån på ny. Forskjellen blir om han måtte tilbakelevere det lånte beløpet og motta sitt pant eller om dette kunne gjøres uten slike fysiske overganger. En naturlig forståelse av begrepet «å fornye» taler for at banken på ny ser gjennom søkerens status med hensyn til vederheftighet og sikkerhet som er stilt. Likevel er det mest sannsynlig at dette skjedde uten at de lånte summer ble tilbakebetalt og stilt på ny. I så fall var det ikke noen reell forskjell mellom å fornye og å forlenge. Da begge uansett var nevnt av lovgiveren, kan det nok antas at banken reelt sett kunne gå ut over maksimumsfristen på 6 måneder ved å fornye lånet. Likevel måtte lånefornyelsen føre med seg økonomiske konsekvenser for låntakeren, der det for eksempel var krav om å utstede lånedokumentet på stemplet papir⁴⁴, samt renten, hvilken som regel måtte betales forut.

Diskontering hørte også til bankens utlånsvirksomhet. I motsetning til det som gjaldt for vanlige lån, kunne banken diskontere også for mindre enn 1 måned. Dersom vekslere eller vekselobligasjoner «naar de, som have udstædt dem, ansees for sikkre», kunne banken diskontere, jfr. § 18. Her var det opp til bankens skjønn å bestemme om sikkerhetskravene var oppfylte, for lovgiveren stilte ikke noe krav til antall endossenter,⁴⁵ se § 21. Ved vekselens forfallstid ble banken berettiget til å heve summen som den lød på, etter paragrafens siste punkt. Bankene fikk dessuten adgang til å behandle vekselobligasjoner lik vekslere, med hensyn til endossenter, jfr. § 63. De hadde dermed samme «Ret og Tiltale» til endossentene «som til Obligationernes Udstædere», slik at alle de ble solidarisk ansvarlige. Dette var å anse som en særrett.⁴⁶ Norske filialer så imidlertid ikke ut til å ha drevet med diskontering. Begrunnelsen ble det praktiske –

⁴⁴ Stemplet papir tilsvarer dagens dokumentavgift. Hjemmelen er «forordning angående det stemplede papiir» av 16. desember 1676. Det regnes som en av Norges eldste særavgifter, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2007/nou-2007-8/4.html?id=478016>

⁴⁵ Endossenter kalles de som overdrar (endosserer) vekselen. Alle som overdrar vekselen skal i utgangspunktet påføre sitt navn på vekselen, og dermed stå solidarisk ansvarlige inntil veksels beløp er innbetalt. Jo flere endossenter, desto større blir sikkerheten som en senere kjøper kan regne med.

⁴⁶ Berg, C. F. *Læren om Vexler og Vexelobligationer* 3. utg. (1880) s. 51.

dersom filialene skulle drive med diskonto, ville det medføre økte kostnader til bestyrere. Denne utgiftsposten ble allerede ansett for å være for høy.⁴⁷

Bankens direktører bestyrte alle utlånene (herunder også diskontering) og kunne pålegge sine debitorer «hvad Rente, den finder for got», jfr. § 20. Denne måtte alltid betales på forhånd. Lovgiveren satte likevel en skranke for hvor mye rente de kunne sette, da den ikke skulle være mer enn det som var «gangbare» i landet til enhver tid.

Resolusjonen av 29. november 1799 fastsatte at en slik rentefot for den perioden var 4%. Den samme resolusjonen bestemte at diskontopremien skulle være uavhengig av den alminnelige rentesatsen, dog måtte «saavel Banken, som de private Disconterede, fra Tid til anden sætte og offentlig bekiendtgjøre en ordentlig Disconto-Cours».

Dersom lånet ble innvilget, hadde oktroien bestemmelser om hva banken kunne foreta seg hvis debitor forsømte tilbakebetalingen, se §§ 66 og 67. Den ble berettiget, uten dom eller utlegg, å holde auksjon over det pant som var overlatt til sikkerhet for den nå forsømte lånesummen. Alle de nevnte privilegiene var stort sett de samme som kurantbanken i sin tid hadde fått, men tross regjeringens optimisme led banken samme skjebne som sin forgjenger. Den nye banken ytet betydelige lån til staten, noe som forminsket sølvfondet. I 1799 kunne den ikke lenger veksle inn sine sedler mot sølv, og selv om den formelt besto helt frem til 1813, opphørte den i realiteten å fungere som bank i 1799. Dens aktivitet innskrenket seg de siste årene til å fornye lån.⁴⁸

2.2.2 Den Almindelige Laaneindretning

Ved århundreskiftet ble det opprettet en ny låneinstitusjon – *Deposito-Cassen*. Denne skulle blant annet fremme korntilførselen, og det ble i Norge opprettet låneavdelinger i de tre største byer. I perioden 1803 – 1807 ble det utlånt over 1 mill. rdlr. årlig.⁴⁹ Det

⁴⁷ Myrland (2010) s. 73.

⁴⁸ Rygg (1918) s. 17.

⁴⁹ Riksdaler (rdlr.), opprinnelig kalt riksdaler specie - <http://snl.no/riksdaler>.

var en periode med høykonjunktur og sterkt stigende eksport, særlig innen fiskeri og trelast. Årene etter ble sterkt preget av Napoleonskrigen, særlig på grunn av situasjonen i England, som var Norges viktigste handelspartner. Handelen ble avbrutt og korntilførselen stanset. På nytt ble spørsmålet om et norsk pengevesen høyst aktuelt, for pengeneøden var nå større enn på lenge. En regjeringskommisjon ble nedsatt for å løse pengekrisen.⁵⁰

Den 18. september 1807 ble det ved en forordning tillatt å utstede et midlertidig pengerepresentativ, kalt *assignmentsbeviser*. To måneder senere ble det opprettet en *Almindelig Laaneindretning*. Denne skulle gi lån på blant annet hypotekvilkår, i både løst og fast gods. Formålsbestemmelsen presiserte at målet var å understøtte de handlende «der ere bosatte i Norge» og fabrikanter, hvis fabrikker var i riket, ved «Laan imod fuldkommen betryggende Sikkerhed».

Det rettslige grunnlaget for innretningen var den kongelige resolusjon fra 20. november 1807, som ble nærmere utdypet ved en *Cancellie – Placat* dagen etter. Innretningene fikk to hovedrettigheter: At de eiendeler og varer som innretningens komité tok under «Laas og Lukke», måtte anses som håndpant og følgelig ved vekselobligasjoner kunne pantsettes uten tinglysning og at disse pant, ved manglende betaling til bestemt tid, uten forutgående dom eller utlegg kunne bortselges ved auksjon. De samme rettighetene var å finne i 1791-oktroien.

Bestemmelsen i § 2 stilte ulike vilkår for privates lån mot forskjellig pant. Bokstav a) dekket lån mot ubeheftede landeiendommer. Det kunne lånes halvparten av den sum som «de sidst paa saadanne Eiendomme udstædte Skjøder indeholde», dersom disse skjøtene var tinglyst for inntil 10 år siden. Var de tinglyst for mer enn 10, men inntil 20 år, kunne det lånes på 2/3 av skjøtets pålydende sum. Tinglysning for enda lenger tid enn 20 år ga utlån på 3/4 av summen. Dette er trolig på grunn av den store inflasjonen på den tiden. Eldre tinglysninger hadde trolig lavere verdi og dermed var det naturlig at det kunne

⁵⁰ Rygg (1918) s. 18-19.

regnes høyere prosentandel enn de nyere takstverdiene. Lovgiveren hadde også regulert fremgangsmåten for eiendom som gikk i arv, og som ikke var underlagt de ordinære skifterettene. Deres sanne verdi skulle opplyses «ved sædvanlige Taxationer» og komiteen, som fungerte på lånestedet, skulle avgi sin betraktning. Til sist skulle hovedkomiteen selv bestemme hvor stor sum av det søkte og foreslåtte lån som kunne bevilges. Det var altså gitt en skjønnsadgang til bestyrelsen til å bestemme summen på de eiendommene som ikke hadde tinglyst skifteattest.

Bokstav b) regulerte «rørligt Gods», det vil si løsøre unntatt gull og sølv, som hadde egen bestemmelse. Verdien skulle undersøkes og vurderes av lånsøkerstedets komité. Den samme komiteen skulle også få lov til å bestemme hvor mye de ville låne ut på godset, etter dets verdi. Helt fritt var det likevel ikke, for lovgiveren nevnte særlig at kobber, jern, tørkede fiskevarer (som av komiteen ble ansett som tjenlig eksportvare) bare kunne tjene som pant for det halve av den bestemte verdien. Planker og bord, samt bjelker og tømmer - mot 1/3 av en nærmere forklart verdimåling. Komiteen fikk dermed en pekepinn på hvor mye lovgiveren anså som forsvarlig og hvordan bedømmelsen skulle skje.

Edle metaller som gull og sølv fikk egen regulering i bokstav c). Komiteen skulle be en gullsmed vurdere pantet i komiteens «Overværelse og Forening med Den». Inntil 3/4 av verdien kunne tjene som pant. Bokstav d) regulerte førsteprioritets panteobligasjoner, som kunne stilles som håndpant, og belånes når de hadde vært tinglyste for 8 eller flere år tilbake, med 2/3 av deres pålydende summer. På yngre pantobligasjoner, som dog måtte være tinglyste før utgangen av 1806, utlåntes halvparten av deres utstedte sum.

Også aksjer i den dansk – norske Speciesbanken og «bestandige transportable Statsfonds» kunne brukes som håndpant, noe som var forbudt i Speciesbankens 1791-oktroi § 16. På disse kunne det lånes 3/4 av pålydende verdi, jfr. bokstav e). Det samme skulle gjelde for alle gjeldsbrev som var lovlige og garanterte av kongelige institusjoner.

Hovedforskjellen mellom disse bestemmelsene og oktroien for Speciesbank var at det nå kunne lånes mot pant i fast eiendom, samt at aksjer i Speciesbanken nå ble ansett som gyldig håndpant.

Ingen lån måtte utbetales før de gjenstandene som skulle tjene som sikkerhet til hypoteklån, ble forsikret i landets «almindelige Brandassurance-Compagnie for Varer og Effectere», jfr. § 4. Denne bestemmelsen tilsa videre at lånelengden skulle være på inntil 6 måneder, «dog kan den ventes fornyet efter Omstændighederne, saa længe nærværende Conjunctioner gjøre det nødvendig». Lovgiveren åpnet altså opp for en fornyelse, og her er det mer naturlig å lese at en 6 måneders frist ikke var absolutt. Videre ble fremgangsmåten ved fornyelsen regulert. Dersom lånet skjedde direkte, skulle det på det første lånet skrives ut en obligasjon på «anordnede Stemplede Papir». ⁵¹ Hver fornyelse kunne så skje på vanlig papir, der låntakeren underskrev sin trykte forpliktelse. Det bekreftet den mottatte lånefornyelsen og den gjennomførte pantsettelsen til låneinnretningen. Indirekte lån, dvs. mot hypotek i panteobligasjoner, kunne låntakerens gjeldsbrev til låneinstitusjonen utstedes på «ustemplet Papir», etter § 5 siste ledd.

I § 6 ble det bestemt at låntakeren i tillegg måtte betale renter for hele den ordinære låneperioden (6 måneder) forut, som var på 4%, og det samme ved hver fornyelse. Lovgiveren anså det som nødvendig å uttrykkelig regulere rentesatsen, mulig for å være mest mulig hjelpelig til låntakere, som nå kunne være sikre på hvor mye lånet ville koste dem.

Foruten tilstrekkelig sikkerhet skulle også lånsøkerens behov for lån etter § 7 vurderes av komiteen på kjøpsstedet. Denne komiteen skulle lage et forslag til Hovedkomiteen, men ble også pålagt i § 11 å tilføye ethvert slikt forslag med en klausul, der alle komiteens medlemmer skulle binde seg «een for alle og alle for een» til å ha et kausjonsansvar dersom pantet viste seg å ikke ha sikkerhet. Unntaket var dersom pantet

⁵¹ For denne perioden gjaldt *Forordning om det stemplede Papiirs Brug i Danmark og Norge* 25. mai 1804.

ble borte eller ble ødelagt ved ulykke, «for hvilket Committeeen naturligvis ei bliver ansvarlig» etter siste punkt i § 11. Det var derfor et krav i § 7 at komitémedlemmer blant annet var solvente og erfarne. De som var imot å innvilge lånet under voteringen kunne i sin tur ikke bli holdt ansvarlige som kausjonist, dersom dette ble begrunnet og fulgte forslaget. Det var likevel Hovedkomiteen som skulle ha det endelige ordet etter § 10.

Dersom lånsøkeren mente at han ikke hadde fått innvilget nok lån eller ikke hadde fått noe i det hele tatt og mente seg berettiget til å forvente innvilgning, kunne han innbringe sin klage for regjeringskommisjonen, som da etter § 12 skulle se gjennom opplysninger om årsakene til avslaget. Etter § 15 skulle nedbetalingen for lånet skje etter terminer som ble fastsatte av regjeringen. Låntakeren stod likevel fritt til å avbetale hele den lånte sum. Om han hadde gitt løsøre til pant for alt eller deler av lånet, dog ikke under 100 rdlr., skulle han igjen få rådighet over så stor del av pantet som det betalte avdrag av det hele lån utgjorde.

Da lånebehovet var stort, ble det lånt ut betydelige beløp, for det meste mot sikkerhet i trelast.⁵² Det ble etter hvert en flom av sirkulerende assignasjoner hvis kurs stadig sank. Da forordningen av 5. januar 1813 om den midlertidige Rigsbanken kom, førte det til store tap for låntakere av den *Almindelige Laaneindretningen* i Norge.⁵³

2.2.3 Rigsbanken og forsøk på egen låne- og diskontokasse

Den forrige låneinstitusjonen klarte ikke å få orden på pengevesenet, og situasjonen i 1813 ble ansett å være «rystet i sit inderste».⁵⁴ Forordningen om forandring i pengevesenet av 5. januar 1813 og en fundasjon av samme dato tillot opprettelse av en ny bank – *Rigsbanken*. Den skulle ha enerett til seddelutstedelse og riksbanksedlene skulle avløse alle de tidligere sedler og bevis som fortsatt var i sirkulasjon, etter § 1 i forordningen.

⁵² Rygg (1918) s. 20.

⁵³ Plünneke, C. *Norges Bank (filialen i Fredrikstad) pengevæsen i første halvdel av Norges selvstændighetsti* (1916) s. 8.

⁵⁴ Rygg (1918) s. 32 og innledningen til *Forordning om Forandring i Pengevæsenet* af 5. januar 1813.

Rigsbanken skulle tre i stedet for alle daværende bank- og låneinretninger, og den skulle etter forordningens § 2 være «aldeles adskilt fra Statens Finantsers». I fundasjonens § 22 ble det dog bestemt at det var Kongen som skulle velge ut bankens bestyrere.

Pengeenheten skulle være riksbankdaler.⁵⁵ Banken skulle utstede riksbanksedler, med sikkerhet i pant i alle faste eiendommer i landet, som utgjorde 6% i rede sølv av hver eiendoms verdi, med første prioritet. Dette skulle være grunnlaget for bankens fond, etter § 7 i forordningen. Denne heftelsen kunne ikke sies opp av banken, men «skyldneren» kunne løse seg ut. Inntil det skjedde, skulle det av de 6% betales til banken 6,5% rente i rbd. s. v. (sølvverdi). Til gjengjeld ble det lovet skattelettelse fordi Kongen anså dette for å være nødvendig for at, slik det var nevnt i forordningens § 7, «denne Rente ei skulde blive trykkende».

Fundasjonen for Rigsbanken bestemte i § 5 at 4 millioner rbd. skulle anvendes til et lånefond. Den eneste direkte bestemmelsen om bankens utlån stod i § 14, som påla Rigsbanken å bruke sitt fond til utlån både på håndpant og direkte på faste eiendommer, samt til diskontering av vekslere og vekselobligasjoner.

I slutten av juli 1813 fikk Rigsbanken en avdeling i Christiania, som senere ble en egen midlertidig norsk bank. Av det lovbestemte lånefondet på 4 millioner gikk bare 1 million til Norge.⁵⁶ På grunn av begrensede utlånsmidler, som ble ytterligere forminsknet ved synkende verdi av riksbanksedlene, har den «ikke kunnet øve nogen stor virkning paa landets laanemarked» eller bidra til å avhjelpe landets kapitalmangel i særlig stor grad.⁵⁷

I 1812 var det uår i Norge som førte til matmangel året etter. Under slike forhold ble behovet om en egen norsk bank presserende, og det var prins Christian Frederik som tok opp spørsmålet. Et forslag var å få den norske avdelingen av Rigsbanken til å bli

⁵⁵ Riksdaler ble i 1813 avløst av riksbankdaler (rbd.), <http://snl.no/riksdaler>.

⁵⁶ Rygg (1918) s. 39.

⁵⁷ Kristiansen (1925) s. 48.

mer selvstendig. Et annet, som vakte mer skepsis, var å opprette en ny bank. Blant annet mente Jacob Aall at tiden ennå ikke var moden for det.⁵⁸

Som følge av krigen var handelsbalansen meget svak. I første omgang var det ved reskript av 20. oktober 1813 kommet et ønske om opprettelsen av «Kongeriget Norges private Laane- og Disconto-Casse», som skulle fremme rikets kornforsyning og avhjelpe næringsvirksomheten.

Tanken var at utlånene skulle skje gjennom to avdelinger: låne- og diskontoavdelingen. Pengerepresentativene var innretningens egne bevis, hvis verdi skulle bli garantert av interessentene. Første punktet fastslo at sikkerhet for utlånene skulle være håndpant «i saadanne Ting, som ei staae Fare for at forringes eller tillintetgjøres». Varer som befant seg i eierens egne eller leide lager, men som ble satt under innretningens lås, samt gjenstander som ble innlevert til innretningens forvaring «bør betragtes som haandfaaet Pant efter Loven», dog uten at NL 5-7-1 skulle være gjeldende overfor innretningen. Henvisningen omhandlet en bestemmelse som regulerte håndpant. Kreditoren skulle «giemme som sit eget Gods» og dersom pantobjektet ble ødelagt, slik at skyldneren ikke kunne få det igjen, mistet også kreditoren «det som han der paa laant haver». Denne regelen skulle ikke bli gjort gjeldende overfor innretningen, selv om varen rettslig ble ansett for å være håndpant. Det ble dermed innrømmet en særrett, så innretningen ikke skulle bli forhindret i å inndrive sine lån.

Innretningen skulle også diskontere sikre veksler. Det skulle bli tillatt å ta en rente på 6%, dersom 1% av denne ble anvendt til opprettelse og vedlikeholdelse av et kornmagasin i Norge. Diskontorenten skulle «ligesom ellers» være vilkårlig, men måtte dog bli offentliggjort «paa visse Tider». Bestyrere av innretningen kunne fornye eller forlenge lånet, etter punkt 11 i bestemmelsen. Ved mislighold skulle innretningen få samme rett til bortsalg av pantet som 1791-oktroien § 66 ga Speciesbanken. Ordlyden var nesten identisk.

⁵⁸ Rygg (1918) s. 40.

Den 15. november 1813 utstedte prins Christian Fredrik en innbydelse til 72 av «landets fremtrædende borgere».⁵⁹ Disse ble invitert på et møte en måned senere. Mange av disse menn deltok senere under Riksforsamlingen på Eidsvoll. Selve innretningen kom likevel ikke i stand på grunn av følgene av Kiel-freden kort etter.

De ulike forsøk på å få i stand en bank var mindre vellykkede, men bestemmelsene som ble laget om utlånsvirksomheten kan i hovedtrekk ha følgende oppsummering: Banken skulle låne ut til privatpersoner mot en betryggende sikkerhet. Låneperioden skulle være maksimalt 6 måneder, men det var stort sett muligheter for å fornye fristen. Sikkerhetsobjekter varierte, fra fast eiendom til trelast og fisk. Banken skulle også bistå med diskontering av veksler og vekselobligasjoner. Erfaringene fra unionstiden må ha bli lagt til grunn i utformingen av Norges egen bank.

⁵⁹ Rygg (1918) s. 41.

3 Penge- og banklovene blir til 1814 - 1816

3.1 Riksforsamlingen 1814

For Norge kan Napoleonskrigen deles i to perioder. De første syv år, fra 1800 til 1807 da Danmark-Norge holdt seg utenfor krigen, tjente landet på eksporten til krigførende land. Dette ga store inntekter. Men dette endret seg da eneveltet ble trukket inn i krigføringen. Med Kiel-traktaten av januar 1814 overførte den dansk-norske kongen Norge til kongen av Sverige. På dette tidspunktet slet næringslivet med å komme tilbake på samme høyde som før krigen, særlig på grunn av nye konkurrenter som presset ned prisene, og fordi krigen satte ned kjøpeevnen til Norges tidligere handelsforbindelser. I tillegg var det stor kapitalmangel fordi Danmark-Norges pengevesen i stor grad var ødelagt etter krigen. Nød, sult og dårlige tider fulgte næringslivet.⁶⁰ Dette var forhold som Norge måtte håndtere for å gjenreise økonomien. Utfordringen kom samtidig med grunnleggingen av en selvstendig stat som ikke så ut til å vare særlig lenge, som følge av stormaktenes krav om at Norge måtte forenes med Sverige, slik Kiel-traktaten hadde bestemt. Som følge av at så mye var blitt konsentrert i København, hadde Norge i 1814 ingen egen norsk bank som kunne diskontere vekslar eller låne ut penger.

Prins Christian Fredrik ga ikke opp sine planer om å få til en norsk bank. Det ble holdt flere møter, der ulike løsninger ble diskutert. Ett av forslagene gikk ut på å sammenslå Rigsbanken med den private låne- og diskontokassen, som prinsen fortsatt prøvde å få i stand.⁶¹ En komité ble nedsatt for å utarbeide statutter for en bankinnretning. Det ble foreslått at en ny nasjonalbank skulle være uavhengig av Rigsbanken, og dessuten være en aksjebank.⁶² I sin dagbok skrev prinsen at han var svært fornøyd med

⁶⁰ Kaartvedt, A. *Det Norske Storting gjennom 150 år*, bind 1. (1964) s. 471.

⁶¹ Rygg (1918) s. 45.

⁶² *ibid.* s. 45.

bankkomiteens forslag.⁶³ Den 5. mars 1814 ble denne komiteen omtalt som en *finanskomite*.⁶⁴

Samtidig som grunnlovsarbeidet pågikk, ble det gjort tiltak for å sikre den nye statens økonomi. Planene om en egen nasjonalbank ble nå dominerende – «en privat laanekasse» holdt ikke mål.⁶⁵ Men selv om en nasjonal bank var forventet, skulle det ta litt tid før dette målet ble realisert.⁶⁶ Arbeidet med en bank- og finansiøsning ble fra starten av stort sett overlatt til komiteer. Disse bestod for det meste av sakkyndige menn som kunne arbeide raskt og effektivt. Den 18. april 1814 ble det opprettet en finanskomité med amtmann Hilmar Krogh som formann.⁶⁷ I løpet av tre uker utarbeidet den først fem poster, og så en innstilling om rikets pengevesen.⁶⁸

Riksbanksedlene klarte ikke å holde pari kurs, og sikkerhet i faste eiendommer kunne heller ikke forhindre at verdien stadig sank. For å finansiere statsutgiftene var seddeltrykking en nødvendighet.⁶⁹ Siden riksbanksedlene ikke hadde noe annet fundament enn de 6% av alle landets faste eiendommer, som forordningen av 1813 fastsatte, gikk ett av forslagene fra finanskomiteen ut på å bemyndige regjeringen til å utstede 14 mill. Rbd. N. V., mot at det ble garantert en kurs av 375 %.⁷⁰ Dette skapte store diskusjoner.⁷¹ Til slutt ble den såkalte *Eidsvoldsgarantien* vedtatt av Riksforsamlingen den 13. mai 1814. Dette ble senere sett på som enda et forsøk på å

⁶³ *Kong Christian Frederiks Dagbok* (1914) s. 174. Finnes digitalt på www.wangenstein.net.

⁶⁴ *Ibid.* s. 177. Om komiteene på Stortinget les Kaartvedt (1964) s. 200 flg.

⁶⁵ Rygg (1918) s. 46.

⁶⁶ *ibid.* s. 46.

⁶⁷ Formelt kalt *Committeen til Finantsernes Undersøgelse*, men i likhet med andre komiteer som arbeidet med bank- og pengesaker bare kalt *finanskomiteen*.

⁶⁸ *Storthings-Efterretninger* (S. E.) 1814-1833, bind 1, s. 87 og *Den Norske Rigs-Forsamlings Forhandlinger paa Eidsvold i aaret 1814*, 2. bind, 5. hefte s. 15.

⁶⁹ Smith, C. *Bankrett og Statsstyre* (1980) s. 72.

⁷⁰ Rygg (1918) s. 50.

⁷¹ *Den Norske Rigs-Forsamlings Forhandlinger paa Eidsvold i aaret 1814*, 2. bind, 5. hefte s. 26 – 81.

sanere pengeforholdet.⁷² Kursgarantien betød i praksis at man kunne innlevere 375 riksbankdaler i sedler, mot å få 100 specidaler i sølv.⁷³ Den garanterte innløsningskursen var langt gunstigere enn markedskursen.⁷⁴

I innstillingens punkt 3 foreslo komiteen at Riksforsamlingen skulle nedsette en komité, bestående av 5 medlemmer. Disse skulle blant annet nøye undersøke rikets finansvesen og få kompetanse til å utarbeide en plan for en ny nasjonalbank, som deretter skulle fremlegges for Riksforsamlingen på Eidsvoll.⁷⁵ Finanskomiteen ønsket en ytterligere drøfting av prinsipper som skulle legges til grunn for en ny bank.⁷⁶ Prins Christian Frederik følte derimot at komiteens forarbeider var nok til å opprette en ny bank, og var skuffet over at banksaken ble utsatt. I sin dagboknotat fra 14. mai siterte han Colletts kommentar om at finanskomiteen burde bli «bemyndiget til at forelægge bankforslaget for kongen til sanktion».⁷⁷ Han var forundret over at de forretningsmennene, «som saa haardt trenger en laanekasse», ikke sa et ord da finanskomiteens forslag om å utsette saken ble vedtatt. «Nu staar det tilbake at se hvorledes man kan gjøre dette misgrep godt igjen».⁷⁸ Om saken hadde fått en annen vending, kunne Norges Bank muligens bli opprettet tidligere. Innstillingen ble imidlertid tatt med blant *Rigsforsamlingens beslutninger af 19de Mai 1814, angaaende Statens Pengevæsen*. Det ble i tillegg besluttet at Rigsbankens avdeling i Christiania skulle være *Norges midlertidige Rigsbank*, inntil en ny bank ble virksom.⁷⁹

⁷² Kaartvedt (1964) s. 471.

⁷³ Mykland, K. (red.) *Norges Historie bind 10 Den vanskelige frihet* av F. Sejersted (1978) s. 32.

⁷⁴ Kaartvedt (1964) s. 471. Mer om garantien i Rygg (1918) s. 50 flg.

⁷⁵ Den Norske Rigs-Forsamlings Forhandlinger paa Eidsvold i aaret 1814, 2. bind, 5. hefte s. 17.

⁷⁶ Rygg (1918) s. 54.

⁷⁷ *ibid.* s. 55.

⁷⁸ Kong Christian Frederiks dagbok (1914) s. 211.

⁷⁹ Rygg (1918) s. 50.

3.2 Grunnlovsfestning av egen norsk bank

Novembergrunnloven av 1814 ga i § 110 det rettslige grunnlaget for egen norsk bank. Bakgrunnen var blant annet at Norge da ville holde seg adskilt fra Sveriges finansvesen.⁸⁰ Den 1. november 1814, da det var klart at det ville bli en union med Sverige, holdt det overordentlige Storting sine forhandlinger, hvor den gjennomgikk tilleggforslagene til Grunnloven, «som den ansaae for at være en nødvendig Følge af Sverrigs og Norges Forening».⁸¹

Første punktet i forslagene lød slik: «Norge beholder sin egen Bank, sit eget Mynt- og Pengevæsen». Konsul Konow kommenterte dette forslaget ved å understreke at bankens innretning, penge- og myntvesenets bestemmelser og hele dets bestyrelse måtte skje helt uten at regjeringen blandet seg i det. Likevel var det nødvendig å holde oppsyn med den. Grev Wedel Jarlsberg ønsket et tillegg etter ordet pengevesen, nemlig: «som ved Lov bestemmes».⁸² Bakgrunnen var trolig en understrekning at det var lovgiveren, altså de folkevalgte, og ikke Kongen som skulle stå bak reglementet for den nye norske bank. Dette fikk gehør og ble av komiteen vedtatt med flertall.

Statsråd Knudzon ønsket ordlyden «eget national Bank», mens prost Schmidt og sorenskriver Koren ville ha en presiserende bestemmelse om at Kongen ikke kunne opprette noen bank. Ingen av disse forslagene ble vedtatt.⁸³

Ordlyden i § 110 etter 4. november 1814-Grunnloven ble vedtatt slik:

§ 110. Norge beholder sin egen Bank og sit eget Penge- og Myntvæsen, hvilke Indretninger ved Lov bestemmes.

⁸⁰ Mestad (2010) s. 207.

⁸¹ Kongeriget Norges overordentlige *Storthings Forhandlinger* (S. F.) 1814, s. 299.

⁸² S. E. 1814 – 1833, bind 1, s. 172.

⁸³ *Ibid.* s. 172.

Dermed var det ikke lenger Kongen som skulle fastsette «Myntfoden, Mynternes størrelse og Inndeling samt bestemme, hvem der skal have Ret til at udstede Pengerepresentativer».⁸⁴ Denne myndighet skulle utøves av lovgiveren, altså de folkevalgte. Allerede 17.mai-Grunnlovens § 75 c) ga Stortinget oppsynsmyndighet over pengevesenet. Begrunnelsen var et ønske om å unngå en sammenblanding av Kongen og bankvesenet. Erfaringer fra før 1814 var ennå ikke glemte.⁸⁵ Nå var det i tillegg prinsipielt at svenskekongen ikke skulle få kontroll over det norske penge- og bankvesenet, som var en viktig forutsetning for landets indre og ytre frihet.⁸⁶

3.3 Komitéarbeid og stortingsbehandlinger

Det første ordentlige Storting ble samlet 1. juli 1815 og satt til 6. juli 1816. Det skulle nå vedta nye lover om rikets penge- og finansvesenet, for hensynet til den politiske stabiliteten forutsatte et stabilt pengevesen.⁸⁷ Stortingsrepresentantene var for det meste alle erfarne med handelslivet og kjente godt til landets økonomiske problemer. Representanten Jacob Aall⁸⁸ mente at de fleste som ble valgt inn i komiteer «fattes Kundskaber om Finantsvæsen».⁸⁹ De møtte store utfordringer, for landet befant seg i en kritisk tilstand preget av uforutsigbarhet. Dette gjaldt ikke bare Norge, men nesten alle europeiske stater.

Det spesielle for Norge var likevel at landet måtte skape mange helt nye lover, i alle fall formelt. «Den viseste Statsmand kan neppe ahne, hva der bliver Følgen af Tingenes nye Gang», sa Aall. Det var imidlertid sikkert at representantene hadde en stor byrde å bære, samt at de nå pådro seg et ansvar «for den Nation, som hædrede os med sin Tillid». Dette ansvaret kunne bli mindre dersom de valgte «lempelige Midler» til å «helbrede» landets mangler,

⁸⁴ Aschehoug *Norges nuværende Statsforfatning*, 2. utg., bind 2 (1892) s. 384.

⁸⁵ NOU 1983:39 s. 105.

⁸⁶ Kaartvedt (1964) s. 471.

⁸⁷ Smith (1980) s. 74.

⁸⁸ Jernverkseier cand. theol. Var blant de 15 menn i konstitusjonskomitéen som skulle utarbeide forslag til Grunnloven. Kjent som en av de «ideologiske eidsvollsmennene». Kaartvedt (1964) s. 10 og 174.

⁸⁹ S. E. 1814-1833, bind 1, s. 265.

«end naar vi sønderhugge den indviklede Knude». Aall pekte videre på at landet var i en startfase og hevdet at neste Storting, som skulle samles sammen om to år, ville få det mye lettere å «bygge til Held for Staten, end det kan være for den nærværende, der fattes saamange Bygningens Elementer».⁹⁰ Han foreslo at det først bare skulle gjøres foreløpige undersøkelser, mens det burde bli neste Storting som fattet beslutninger fordi tiden ennå ikke var moden for opprettelsen av egen bank. Aall var likevel i mindretall, og arbeidet for en ny lovgivning begynte med en gang.

Det bør bemerkes at forslagene som var forberedt av komiteer ble presentert som ferdige innstillinger. Diskusjonene og argumentasjonene som fant sted underveis i komiteene ble kun i liten grad omtalt i Stortingsforhandlingene. Dermed gir forarbeidene alene et ganske ufullstendig bakgrunnsbilde om hensyn og argumenter bak de nye bestemmelsene.

I det følgende blir det først gitt en kort oversikt over pengelovens tilblivelse, med fokus på de forslagene som berørte bankvesenet. Selv om lov om pengevesenet ble behandlet først, var banksaken en del av diskusjonen for pengeloven. Hovedfokuset vil, som følge av temaavgrensningen, ligge på de lovbestemmelsene som handlet om utlån og diskontering.

3.3.1 Pengevesenet

Som nevnt ble finanskomiteens forslag om å nedsette en ny komite vedtatt av Riksforsamlingen. Medlemmene av den nye finanskomiteen⁹¹ var Søren Rasmusen (professor i matematikk ved Universitetet i Christiania), assessor Voigt (tidligere medlem i Finanskassedireksjonen i København), handelsmann Johannes Thrane, kammerråd Holst og grev Wedel Jarlsberg.⁹² Disse skulle blant annet utarbeide en plan

⁹⁰ Ibid. s. 265-266.

⁹¹ Også kjent som *Riksforsamlingens Finantscommittee*, jfr. bl.a. S. E. 1814-1833, bind 1, s. 298 og *Den annen finanskomité*, jfr. Jahn m.fl. *Norges Bank gjennom 150 år* (1966) s. 10.

⁹² S. E. 1814-1833, bind 1, s. 107; se også Mestad (2010) s. 205 – 206.

om en ny norsk bank, som skulle forelegges Stortinget.⁹³ Som man ser, representerte de forskjellige sider ved det økonomiske liv i Norge. I tillegg ble grev Wedel Jarlsberg sjef for Finansdepartementet, mens Vogt ble ekspedisjonssjef. Som Rygg senere bemerker, måtte «komiteens arbeid [...] saaledes [...] foregaa i nær tilknytning til administrationen», og dette bidro til at forslaget fikk «en endnu større vegt».⁹⁴

Komiteen begynte sitt arbeid etter at det overordentlige Stortinget var ferdig den 26. november 1814. Den utarbeidet både et forslag om en ordning av bank- og pengevesenet, samt et forslag til en oktroi for en ny norsk bank.⁹⁵ Det sistnevnte blir behandlet i neste punkt om bankvesenet. Foruten utredninger om egen bank, var også overholdelsen av Eidsvollsgarantien og inndragning av den sirkulerende seddelmassen blant hovedforslagene. Rygg bemerker senere at komiteens innstilling manglet tilstrekkelig forklaring, og dersom «komiteen hadde git en principiell begrundelse av sit forslag, vilde dette ha lettet det efterfølgende arbeide». Det var også grunnen til at Stortingskomiteen i sin tur måtte «ta op principdrøftelsen fra grunden av», se neste avsnitt.⁹⁶

Den første ordentlige Storting startet sitt arbeid den 1. juli 1815. Fem dager senere foreslo biskop Bugge at det skulle nedsettes permanente komiteer, som en del av Stortingets indre organisasjon.⁹⁷ Det ble så foreslått åtte komiteer, deriblant en *Committee for Finants-, Skatte-, Bank- og Toldvæsenet*, som komitéforslag nummer tre.⁹⁸ Den 20. juli ble medlemmer til denne valgt. Det var 16 medlemmer, med Niels Aall som formann.⁹⁹

⁹³ Rygg (1918) s. 55.

⁹⁴ Ibid. s. 63.

⁹⁵ Forslaget ble underskrevet av fire menn: Rasmusen, Thrane, Holst og Wedel-Jarlsberg.

⁹⁶ Rygg (1918) s. 68.

⁹⁷ S. F. 1814- 1833, bind 1, s. 211.

⁹⁸ Ibid. s. 211. Komiteen er også omtalt som *treddie committee* (3dje komité) eller Stortingets finanskomité.

⁹⁹ Ibid. s. 213 og Rygg (1918) s. 72. Den endelige bestemmelsen skjedde den 21. juli 1815, se S. F. juli 1815 s. 245.

Mange hadde gjort seg tanker om hvordan landets fremtidige pengevesen skulle utformes.¹⁰⁰ Private forslag strømmet inn¹⁰¹, og den tredje komiteen fikk oppdraget å se gjennom dem. På dette grunnlaget, samt med utgangspunkt i den første finanskomiteens forslag, utformet komiteen forslag til lov om pengevesenet som ble sendt til behandling i Odelstinget, som voterte over bestemmelsene. Dets innstilling ble så sendt til Lagtinget, i samsvar med den nye Grl. § 76.

Forslagene fra private borgere dreide seg hovedsakelig om hvordan pengevesenet kunne stabiliseres. En del forslag gikk ut på opprettelsen av en ny bank, med fond samlet sammen gjennom aksjer.¹⁰² Mange foreslo en totalsanering av sedlene ved først å samle inn riksbanksedler, for så å brenne dem. Innsamlingen kunne skje gjennom en alminnelig formuesskatt, dels i sedler og dels i «rede Sølv». Sedlene skulle brennes, mens sølvet kunne utgjøre grunnfondet til en ny bank. Noen ville beholde Rigsbanken og satse på den som en fremtidig norsk bank.¹⁰³

Stortingets komité var enig i at Norge trengte en ny bank, men ikke som et middel for å forbedre pengevesenet.¹⁰⁴ Den mente at følgende omstendighet var langt viktigere: Norges geografiske beliggenhet gjorde det nødvendig å lette myntsirkulasjonen og at «den med sammes Forsendelse søvært forbundne Risico hæves ved Banksedler», ettersom landets kommunikasjoner var dårlige og det meste av transport skjedde langs kysten. Videre kunne bankens lån og diskontering avhjelpe tilsvarende institusjoner i landet og dermed bidra til en fast pengeenhet. Det sistnevnte var, ifølge komiteen, blant annet en forutsetning for en sikker målestokk for eiendomsverdien.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Rygg (1918) s. 73.

¹⁰¹ Ibid. s. 72 og 73 gir en oversikt over navn på dem som sendte inn forslag.

¹⁰² S.F. oktober 1815, s. 176-177.

¹⁰³ Ibid. s. 183. Rygg (1918) s. 71 – 105 gir en detaljert oversikt over forslagene.

¹⁰⁴ S.F. oktober 1815, s. 199.

¹⁰⁵ Ibid. s. 200.

Det var stort sett enighet om at banken måtte være privat, for bare da kunne den oppnå en kredittmessig sikkerhet, særlig med hensyn til utlandet. Komiteen pekte på tidligere erfaringer, som viste at private banker som regel hadde hatt større kredittanseelse enn statlige. Det ble videre understreket at banken «bør være aldeles uafhængig i pecuniair Henseende, om den skal kunne naae behørig Credit, og finde Liebhabere til sine Actier».¹⁰⁶ Dette måtte statsbestyrelsen ta hensyn til. En offentlig bank var derfor ikke å anbefale for Norge, blant annet fordi en slik bank kunne komme i konflikt med statens finansvesen.¹⁰⁷ En annen grunn, som Smith senere trekker frem, kunne være forholdet til regjeringen. Grunnlovens § 19 ga regjeringen et prerogativ til bestyrelsen av statens eiendommer. Ordningen med en privat aksjebank ville da lettere samsvare med ønsket om at Stortinget skulle føre oppsyn med banken, med utgangspunkt i Grunnlovens § 75 c).¹⁰⁸

Norges Bank ble altså foreslått som en privat aksjebank. Komiteen foreslo opprettelsen av en ny privat bank som en del av grunnprinsippene til en ny pengelov.¹⁰⁹ I komiteeforslaget til lov om pengevesenet, var følgende bestemmelse tatt med:¹¹⁰:

§ 33. I Stedet for den ophævede midlertidige Rigsbank tillades det et privat Interessentskab at oprette en Bank efter en saadan Octroi, som Storthinget finder passende at bestemme.

Odelstinget ble samlet den 17. oktober 1815, for å gå gjennom forslagene fra komiteen.¹¹¹ Finanskomiteens fem grunnprinsipper, hvorav nr. 2 uttrykkelig foreslo «Tilladelse til en ny privat Banks Oprettelse» i stedet for den midlertidige Rigsbanken, skulle av Odelstinget «haves for Øie under nærværende Sags Behandling».¹¹²

¹⁰⁶ Ibid. s. 200 - 201. «Pecuniair» - penger.

¹⁰⁷ Ibid. s. 215.

¹⁰⁸ Smith (1980) s. 78 – 79.

¹⁰⁹ S.F. oktober 1815, s. 205.

¹¹⁰ Ibid. s. 230.

¹¹¹ S. F. oktober 1815, s. 175.

¹¹² Ibid. s. 204 – 205.

Moss-representanten Henrich Gerner innledet sitt innlegg med å peke på at Rigsbanken ikke burde oppheves før man var sikker på at en privat bank i det hele tatt kunne opprettes. Han fryktet alvorlig pengemangel dersom komiteens planer om tilintetgjørelsen av 13 millioner riksbanksedlene ble gjennomført, uten å skaffe fond for det resterende.¹¹³ Om diskonterings situasjonen påpekte Gerner at 50% pr. år var «nu den almindeligste Disconto», som måtte innbetales straks man fikk et slikt lån.¹¹⁴ Dersom dette fortsatte, ville diskontoen stige fra 3–5% månedlig til det dobbelte, og nøden ville drive «Norges vindskibeligste Beboere til at forlade Hus og Hjem, og overlade deres Eiendomme til Realisations- Commissionen eller til Aagerkarlenes Raadighed, hvis gyldne Alder fremkaldes».¹¹⁵ Han ønsket at en endring måtte skje straks.

Flere representanter imøtegikk Gerner. Konow sa han forstod Grunnlovens § 110 slik at Norges fremtidige bank- og pengevesen *måtte* være adskilt fra Sveriges. Videre var det ham helt ukjent at diskontoen i landet var mellom 3 og 5% månedlig. Han mente at de som betalte slik «overdreven Rente», enten befant seg i en så kritisk stilling at de ikke regnet med å betale tilbake lånet, eller at det var antydninger om at pengene i den nærmeste periode ville bli forverret.¹¹⁶ Det var likevel en enighet om at innfrielsen av riksbankdalene ikke måtte skje altfor raskt ettersom dårlige handelskonjunkturer, ugunstige handelsbalanser og vanskelige tider for næringsveiene tilsa at man måtte være forsiktig.¹¹⁷ Det ble til slutt vedtatt at det først skulle inndras 4 millioner i 1816, og så to millioner de påfølgende to år.¹¹⁸

¹¹³ Ibid. s. 261.

¹¹⁴ S. F. oktober 1815 s. 240.

¹¹⁵ S. E. 1814-1833, bind 1, s. 261.

¹¹⁶ Ibid. s. 263.

¹¹⁷ Rygg (1918) s. 80.

¹¹⁸ Ibid. s. 80.

Lagtingets behandling startet den 23. november. Noe ny bank ble ikke uttrykkelig tillatt og det ble besluttet at Rigsbanken ikke skulle oppheves med det første. Inndrivelsen skulle skje dels ved hjelp av renter, dels gjennom en ny skatt.¹¹⁹

Forslagene gikk nok en gang en runde i både Odels- og Lagtinget. Begge holdt fast på sine opprinnelige vedtak. Et samlet Storting skulle derfor ta over, i tråd med Grunnlovens § 76. Behandlingen startet den 16. januar 1816. Det var enighet om at private borgere ikke skulle ha lov til å anlegge myntinnretninger, dette skulle Staten ta seg av. En annen ting var at pengeforskrivelser og kontrakter skulle være i rikets pengesort, som skulle være speciedaler. Ellers var det stort sett uenighet. Den 16. januar ble det nedsatt en tremannskomiteé, som på tre dager utarbeidet et resymé av forslagene fra Odels- og Lagtingets forslag.¹²⁰

En stor del av Stortingets forhandlinger handlet om hvorvidt den kursgarantien som Riksforsamlingen hadde vedtatt skulle bli opprettholdt eller ikke. Mange debatter og forslag ble gjennomgått av Stortinget, og argumentasjonen hadde til dels en rettslig karakter. Det ble blant annet påpekt at staten var bundet av Riksforsamlingen, og forkastelsen av garantien dermed kunne anses som et rettsbrudd. Andre diskuterte kompetansen til Riksforsamlingen og hvorvidt den kunne binde staten med en slik garanti. Noen trakk inn den «den alminnelige rettssetning at en forpliktelse til å oppfylle må anses bortfalt når umuligheten blir godtgjort».¹²¹ Etter mange diskusjoner og ulike utfall i Odelstinget og Lagtinget, skulle Stortinget votere i plenum. Forslaget ble tatt inn i et lovutkast, og selv om den fikk en overvekt av stemmer (46 mot 39), så ble ikke det nødvendige to tredjedels flertallet oppnådd. *Eidsvollsgarantiens* sjebne ble avgjort den 22. januar 1816, etter en siste debatt som varte i ni timer.¹²² Det ble ikke oppnådd et kvalifisert flertall og dermed ble den forkastet.¹²³

¹¹⁹ Ibid. s. 90.

¹²⁰ Jahn m.fl. (1966) s. 12.

¹²¹ Smith (1980) s. 75.

¹²² Mer detaljert fra 85 uttalelser om garantien i S. F. januar 1816 s. 33 – 134.

¹²³ Ibid. s. 87.

Behandlingen av garanti-spørsmålet ga en indikasjon på at diskusjoner i to avdelinger kunne føre til at det ikke ble noe ordning av pengevesenet. Dette ville, foruten å være uheldig for økonomien, også bli «høyst komprommitterende for rikets nye politiske system».¹²⁴

Den resterende behandlingen av lovgivningen om pengevesenet ble overlatt til Stortinget i plenum, etter et forslag fra sorenskriveren Rambeck.¹²⁵ Dette ble blant annet begrunnet i Stortingets ansvar til å fatte beslutninger i spørsmål om rikets «indvortes tilstand» som inkluderte landets finansvesen, etter Grl.§ 75.¹²⁶

Riksforsamlingen hadde dessuten slått fast at plenumsformen skulle bli benyttet som et slags nødhjelp, for å unngå at «statsmaskineriet gikk i stå» ved at avdelingene ikke kunne bli enige.¹²⁷ Beslutningene skulle «fattes efter enkelt Pluralitet» og ikke 2/3 flertall, slik Grunnlovens § 76 bestemte for et samlet Storting.¹²⁸

Etter at garantien ble forkastet, kunne de folkevalgte nå foreta en nyordning av det norske pengevesen på et fritt rettslig grunnlag.¹²⁹ Den 5. april 1816 gikk det samlede Storting gjennom prinsippkomiteens¹³⁰ «Udkast til en Anordning om Norges Pengevæsen».¹³¹ Beslutning om pengevesenet ble vedtatt den 9. april 1816 og sanksjonert som lov den 14. juni s.å. Første paragraf bestemte at Norge nå skulle ha en ny pengeenhet – norske speciedaler, som ble delt i riksorter og skillinger.

¹²⁴ Ibid. s. 75 og Steen (1953) s. 39.

¹²⁵ Med 54 mot 30 stemmer, se S. F. februar 1816, s. 3.

¹²⁶ S. F. 1814 s. 33.

¹²⁷ Kaartvedt (1964) s. 191.

¹²⁸ S. F. februar 1816 s. 3; se s. 3 – 8 med skriftlige protokollerte votum, særlig fra dem som var imot en slik fremgangsmåte.

¹²⁹ Smith (1980) s. 75.

¹³⁰ Den 24. januar ble det enstemmig bestemt at 5 stortingsmedlemmer skulle danne en komité og utarbeide hovedgrunnsetninger som skulle legges til grunn for forfatningen av pengevesenet, se S. F. januar 1816 s. 151 og S. F. februar 1816 s. 88.

¹³¹ S. F. april 1816 s. 36.

Paragraf syv stadfestet Grunnlovens § 110 og fastslo bankens navn¹³²:

§. 7. Der skal oprettes en ny Bank under Navn af Norges Bank, hvis Fond ei maa være under 2 Millioner og ei over 3 Millioner Speciedaler i Sølv.

Neste bestemmelse regulerte måten fondet skulle bli til på.

§. 8. Dersom der for en saadan Fond ei subscriberes inden 3 Maaneder efterat Storthinget dertil har udstædt Indbydelse, skal den tilveiebringes ved tvungne Indskud, som lignes paa Formue, i Overensstemmelse med Forordningen af Dags Dato. De øvrige bestemmelser om Bankindretningen indeholdes i en særskilt udfærdiget Octroi eller Foundation.

Først skulle det forsøkes med en frivillig subskripsjon, men om det ikke lyktes, skulle det settes i gang tvungne innskudd basert på skatt på formuen i overensstemmelse med særlig forordning av samme dato. Det opprinnelige forslaget fra komiteen lød slik:

«Dersom en saadan Bank ei kan erholdes ved frivillig Subscription inden 3 Maaneder efterat Storthinget dertil har udfærdiget Indbydelse [...]».¹³³ Enstemmig bestemte Stortinget at «Bank» måtte erstattes med «Fond», og fristen skulle begynne å løpe fra utstedelsen av innbydelsen. Ordene «frivillig Subskripsjon» ble også utelatt.¹³⁴

Det meste i pengeloven handlet om avviklingen av Rigsbanken og innløsningen av dens seddelmasse. Det endte med at Riksbanksedlene som sirkulerte, skulle kunne innløses etter et forhold på 1/10 spesiedaler for 1 rbd. n.v., jfr. pengelovens § 13.

Paragraf 34 første ledd bestemte den alminnelige rentefoten:

§.34. Den almindelige Rentefod ved alle herefter udstædende Forskrivelser, af hvilke Creditor er berettiget til at oppebære Renter, skal være 5 Procent aarligen af Vexel-Obligationer, og 4 Procent aarligen af andre Gjeldsbreve. [...]

¹³² Bestemmelsen var i tråd med komiteens forslag i § 7, og ble vedtatt med 70 mot 2 stemmer, se S. F. april 1816 s. 52.

¹³³ S. F. april 1816 s. 38.

¹³⁴ Ibid. s. 52.

Pengeloven ga også en hjemmel til interessenter til å opprette midlertidige låne- og diskontoinnretninger, som måtte utstede sedler til utlån og diskontering, jfr. § 18.¹³⁵ Disse sedlene skulle som utgangspunkt kun være tvungne blant interessentene selv. Bestemmelsen var i overensstemmelse med komiteens forslag i § 18, og ble vedtatt uendret, dog med 35 stemmer som var for og 27 imot.¹³⁶

3.3.2 Bankvesenet

Ettersom stortingsforhandlinger i perioden 1815–1816 for det meste dreide seg om Rigsbankens innløsning og hvorvidt Eidsvollsgarantien skulle opprettholdes eller ikke, ble det ikke viet særlig mye oppmerksomhet om detaljene i utlånsvirksomheten til den nye norske bank. En viktig forklaring lå i at fondasjonens regler om bankens virksomhet lignet ganske mye på bestemmelsene til Speciesbanken.¹³⁷ Også Rygg fremholdt at bestemmelsene om ordningen av den nye norske bank i stor grad var basert på bestemmelser fra eneveldet. Likevel understrekte Rygg at «den nye banken på ingen måte [var] en fortsettelse av tidligere, men en 'nybygning'». ¹³⁸

Som nevnt ovenfor hadde Riksforsamlingen på Eidsvoll pålagt den andre finanskomiteen å utarbeide en innstilling med forslag til bestemmelser om Norges egen bank. Den 30. juli 1815 ble den endelige innstillingen utarbeidet og oversendt Odelstinget, som henviste den til «3die Committees Betænkning». ¹³⁹ Innstillingen inneholdt også et forslag til et grunnlag for en ny bank, i form av en ferdigutformet og nokså

¹³⁵ For en utførlig historisk oversikt over disse innretningene se Raaum, J. *De midlertidige Laane- og Discontoinnretningene* UiO (1985).

¹³⁶ S. F. april 1816 s. 54.

¹³⁷ Det samme er nevnt i NOU 1983:39 s. 106.

¹³⁸ Rygg (1918) s. 16.

¹³⁹ Rygg (1918) gir en grundig oversikt over Finanskomiteens forslag på s. 61 – 70; se S. F. august 1815 s. 380 og 381.

detaljert oktroi.¹⁴⁰ Denne var nokså lik 1791-oktroien til Speciesbanken, og var som nevnt i punkt 2.2.1. inspirert av den. Det ble likevel tatt hensyn til den nye norske forfatningen. Grev Wedel Jarlsberg stod bak utarbeidelsen av utkastet.¹⁴¹ Jakob Aall har senere kommentert bakgrunnen for bruken av 1791-oktroien som forbilde: Pengesituasjonen på den tid hadde en likhet med det som var i Norge i 1814.¹⁴²

Foslaget skulle bearbeides av Stortingets finanskomité. Selv om forslaget fra Riksforsamlingens finanskomité ikke ble behandlet direkte, var det et ferdigutformet dokument, som både i sin form og innhold var meget lik den endelige innstillingen av 13. april 1816. I kapittel 4 vil det bli gitt et par bemerkninger angående det opprinnelige forslaget, primært på de punktene som kan tjene til å utfylle den endelige innstillingen.¹⁴³

Den 7. desember 1815 vedtok Odelstinget å utsette behandlingen av forslaget fra den 3dje komité. Den 15. februar fikk den nye prinsippkomitéen pålegg om å utarbeide et fullstendig utkast til bankloven, i samsvar med de bestemmelsene som allerede ble vedtatt om pengevesenet.¹⁴⁴ Det var først innstillingen av 13. april 1816 som ble behandlet i Odelstinget. Innstillingen fulgte de samme strukturene som Riksforsamlingens finanskomité, men på enkelte punkter var både kvaliteten og presisjonsgraden i formuleringene forbedret.¹⁴⁵ Dessuten ble det opprinnelige navneforslaget i § 1, *Norges SpecieBank*, forenklet til Norges Bank.

Den 27. april 1816 startet forhandlingene om forslagene i Odelstinget. De skulle dekke både en oktroi, dersom bankens fond ble skaffet frivillig, og en fondasjon dersom man

¹⁴⁰ «Octroi for en Norsk Species-Bank naar Oprettelsen bestemmes i Overeenstemmelse med dens Forslag om Rigsbankens Ophævelse»; Finnes digitalt på www.nb.no.

¹⁴¹ Mestad (2010) s. 209.

¹⁴² Ibid. s. 209.

¹⁴³ Rygg (1918) s. 63 – 70 gir en oversikt over Finanskomiteens øvrige forslag.

¹⁴⁴ S. F. februar 1816 s. 87 – 88.

¹⁴⁵ Mestad (2010) s. 211.

måtte ty til den tvungne løsningen. Komiteen presenterte de ulike paragrafer med utgangspunktet i det som var tiltenkt oktroien, men i parentes ble de bestemmelsene som også var ment å gjelde for fondasjonen markert.¹⁴⁶ Som resultat besto forslaget av 77 paragrafer til oktroien og 72 i fondasjonen.

Lagtinget begynte behandling av forslaget etter Odelstingets bemerkninger den 2. mai. Første paragraf i både oktroien og fondasjonen ga en generell pekepinn om hva den nye banken skulle drive med: «Kongeriget Norges Bank skal være en Laane-, Giro- og Deposito-Bank». Hverken Odelstinget eller Lagtinget hadde noen innvendinger mot forslaget.¹⁴⁷ Det meste i komiteens forslag gikk gjennom uforandret. Enkelte punkter skapte likevel uenighet. Annen gjennomgang fant sted for begge avdelingene, før det samlede Storting i plenum tok de endrede forslagene til behandling. Den 22. mai 1816 ble den endelige beslutningen tatt og sanksjonert som lov den 14. juni. Formelt het den *Lov, angaaende Octroi for Norges Bank, saafremt Bankens Fond ved frivillig Subscription tilveiebringes, og i Forbindelse dermed Foundation, der, i stedet for Octroien, skal gjælde, dersom Bankens Fond tilveiebringes ved tvunget Indskud.*

Norges Bank skulle være et privat aksjeselskap. Intensjonen var å verne pengeverdien.¹⁴⁸ Da det var sterkt håp om å få til den frivillige løsningen, ble oktroiens bestemmelser skrevet først, fullt ut. Fondasjonen, som fulgte like etter, henviste for det meste til oktroien. Noe var likevel forbeholdt oktroien, som for eksempel bestemmelsen i § 3 om hvordan fondet skulle samles inn. Andre bestemmelser var bare for fondasjonen, slik tilsvarende § 2 om fondets innsamling, men dog med tvungen løsning. De ulike løsningene skulle også spille en rolle på valget om bankens hovedsete. I første tilfelle skulle den være i hovedstaden, mens Trondhjem ble valgt dersom fondasjonen ble fulgt, etter dens § 11.

¹⁴⁶ S. F. april 1816, s. 326-369.

¹⁴⁷ S. F. *Odelstinget*: april 1816, s. 371 og 380; *Lagtinget*: mai 1816, s. 385.

¹⁴⁸ Mestad (2010) s. 217.

Som nevnt i innledningen, var en oktroi i eneveldets språkbruk å forstå som et privilegium. Dette viste seg blant annet ved bestemmelsene om valget av bankens bestyrelse. Dersom den frivillige innsamlingen hadde funnet sted kunne interessentene, etter § 10 i oktroien, selv velge sine representanter.¹⁴⁹ I motsatt fall, som ble tilfellet allerede i slutten av 1816, stod Stortinget bak dette valget.

Uavhengig av formen ble banken etter § 78 i oktroien og tilsvarende § 73 i fundasjonen «pliktig for ethvert ordentligt Storthing at godtgjøre denne Octrois (Fundationes) nøiagtige Overholdelse». Bestemmelsen ble avsluttet med et krav til banken om «at fremlægge dens Bøger og Beholdninger for den Committee, som vedkommende Storthing dertil udnævner». En nærmere oversikt over denne bestemmelsen blir presentert i punkt 4.11.

Den 14. juni 1816 ble det sanksjonert seks vedtak som regulerte penge- og bankvesenet. Den første og grunnleggende var *Lov angaaende Pengevæsenet*. Neste var *Lov angaaende Octroi for Norges Bank, saafremt Bankens Fond ved frivillig Subscription tilveiebringes*. Straks etterpå fulgte *Foundation der, i Stedet for Octroien, skal være den gjældende Lov for Norges Bank, dersom dens Fond tilveiebringes ved tvunget Indskud*. Regulering av et eventuelt tvunget innskudd ble regulert i den fjerde loven. Det ble også gitt en lov som bestemte utligning av en skatt på formue og næring. Den siste loven het *Lov, angaaende Tilladelse til Oprettelse af midlertidige Laane- og Disconto-Indretninger*.

I den videre fremstillingen behandles de bestemmelsene i fundasjonen til Norges Bank som særlig regulerte utlånsvirksomheten, men først blir det gitt et lite overblikk over de sidene som står i direkte tilknytning til denne virksomheten: den pengepolitiske situasjonen og organiseringen av bankbestyrelsen.

¹⁴⁹ Ser mer i punkt 3.5.

3.4 Den pengepolitiske situasjonen i 1816

Gjennom lovene av 14. juni 1816 fastsatte Staten bankens organisasjon og rammevilkår, som var en del av de offentligrettslige regler om penge- og kredittpolitikken.¹⁵⁰

Pengelovens § 1 bestemte at landets pengeenhet skulle være speciedaler, med sølvbestemt verdi. Denne pengeenheten ble brukt allerede i 1671, men nå skulle inndelingen være fem riksorter à 24 shillinger.¹⁵¹ Landet fikk dermed en sølvstandard (dalerstandard). I samsvar med det gamle myntregale¹⁵², ble eneretten til å utgi mynter lagt til staten, jfr. pengelovens § 5.¹⁵³ Speciedaler ble tvungne betalingsmidler etter pengeloven § 4.

Norges Bank skulle gi ut sedler etter oktroiens og fundasjonens § 4, men fikk først enerett til seddelutstedelsen ved endringsloven i 1818. At Norges Bank ikke fikk enerett før, hang sammen med opprettelsen av de midlertidige låne- og diskontokassene, som også kunne utgi sedler, jfr. pengeloven § 18. Norges Bank ble lovbeskyttet mot å motta andre sedler enn sine egne, etter bankfundasjonens § 26.¹⁵⁴ Sedlene fra Norges Bank ble gjort til landets tvungne betalingsmidler ved endringsloven av 1818.¹⁵⁵

Pengeordningen i det 19. århundre skilte mellom mynt – som ble sett på som landets egentlige penger, og sedler – som ble omtalt som *pengerepresentativer*.¹⁵⁶ I tråd med dette benyttes for eksempel ordet «Repräsentativer» i pengelovens § 15, når det henvises til den nye banks sedler.

¹⁵⁰ Smith (1980) s. 31 om rettsregulering av penge- og kredittpolitikken.

¹⁵¹ Speciedaler fra 1671 var inndelt i 6 mark à 16 shillinger, jfr. NOU 1983:39 s. 83.

¹⁵² Statens enerett til å prege mynt, jfr. www.snl.no.

¹⁵³ Smith (1980) s. 77.

¹⁵⁴ Mer i punkt 4.10.

¹⁵⁵ Se mer i kap. 5.

¹⁵⁶ NOU 1983:39 s. 66.

Både oktroiens og fondasjonens § 4 hjemlet bankens rett til å «utfærdige Banksedler». Loven satte imidlertid en skranke på omfanget av sedlene. Som utgangspunkt måtte banken trykke i forhold til det innskutte fond. Sedlene skulle så settes i omløp gjennom utlån. Banken måtte dog passe på at beløpet «af de i Omløb værende Sedler» ikke skulle overgå det dobbelte beløp av «det i Banken opbevarede Fond».¹⁵⁷ Seddelutstedelsen skulle foretas etter et såkalt *kvotientsystem*, der seddelvolumet skulle stå i forhold til det innskutte sølvfondet. Dersom lovgiveren ikke hadde satt en slik grense for utstedelsen, kunne det resultere i en overproduksjon av sedler, som lett kunne føre til en synkende verdi. Dette var ikke ønskelig, ettersom det som regel er kreditoren (i dette tilfelle Norges Bank), som taper på det.

Etter pengelovens § 7 skulle fondet maksimalt være 3 millioner speciedaler i sølv. Minimumssummen ble i samme paragraf satt til 2 millioner, som også var tallet dersom det ikke lyktes å skaffe et frivillig fond, jfr. fondasjonens § 2. Lovgiveren tok dermed sikte på å regulere kredittvolumet, og samtidig passe på at seddeltrykkingen ikke ble utført i større skala enn det var dekning til. Ved en tilleggslov i 1818 ble det gitt tillatelse til en såkalt *annekterende låneinnretning*, som ga banken adgang til å utstede flere sedler, se punkt 5.4.

Målet med det nye pengesystemet var å få til en overgang til en effektiv sølvstandard.¹⁵⁸ Sedlene som ble utstedt av Norges Bank skulle ha full innløsningsrett, og dermed ble Norges Bank pålagt en uinnskrenket plikt til seddelinnløsning. Dette skulle verne pengeenheten mot depresiering.¹⁵⁹ Ettersom innløsningen forutsatte et sølvfond, måtte lovgiveren i 1816 velge et tidspunkt for når et slikt sølvfond ville være på plass. Første januar 1819 ble valgt og hjemlet i oktroiens og fondasjonens § 6. Inntil da skulle man ha en nominell sølvstandard.¹⁶⁰ Til å begynne med skulle sedlene lyde på 100, 10, 5 og 1 speciedaler.

¹⁵⁷ Smith (1980) s. 76.

¹⁵⁸ Ibid. s. 79.

¹⁵⁹ Ibid. s. 77.

¹⁶⁰ Ibid. s. 79.

I likhet med tanken om at fondet ville bli skaffet frivillig, var også håpet om å få til full innløsningsrett innen 1819 altfor optimistisk. Allerede under det andre ordentlige Storting ble det vedtatt å utsette parivekslingen med sølv inntil videre, se mer i punkt 5.1. Selv om teksten på sedlene henviste til fondasjonen av 1816 og uttrykkelig forutsatte en utbetaling av speciedaler, var det først i 1842 at sedlene ble innløselige til parikurs.¹⁶¹

3.5 Bankens bestyrelse og interessenter

Organiseringen av banken var som nevnt forskjellig, avhengig av hvordan fondet ble samlet. Oktroien inneholdt en ledelsesmodell som var typisk for et privat aksjeselskap: generalforsamlingen, representantskap, direksjon og administrasjon.

Generalforsamlingen skulle bestå av aksjeeiere, som selv fikk velge den øvrige bestyrelsen. Dette søkte å gi en adskillelse fra statsadministrasjonen.¹⁶²

Tvungen innskudd innebar derimot et inngrep fra Stortinget. Det skulle utnevne både representantene, direktørenene og administratorene. Denne ordningen lå til grunn for Aschehous senere uttalelse om at Stortinget måtte bli ansett som «Repræsentation for Actionærene».¹⁶³ Dette var også en side ved det Aschehoug omtalte som «at skaffe Riget et lovmæssigt og sikkert Pengevæsen», som hang sammen med den grunnlovsbestemte tilsynsrollen.¹⁶⁴ Ideene om organiseringen var hentet fra dansk-norske Speciesbank og 1791-loven.¹⁶⁵

¹⁶¹ Ibid. s. 81, se mer i punkt 5.2.

¹⁶² Smith (1980) s. 78.

¹⁶³ Aschehoug *Norges nuværende Statsforfatning* 2. utg, bind 2 (1892) s. 385. Finnes digitalt på www.nb.no.

¹⁶⁴ Aschehoug (1892) s. 385.

¹⁶⁵ NOU 1983:39 s. 183.

I fundasjonen skulle representantskapet være det viktigste styringsorganet med 15 medlemmer.¹⁶⁶ Siden Norges Bank ikke skulle ha en generalforsamling, ettersom den ble basert på fundasjonen, var det representantskapet som fikk en dominerende plass.¹⁶⁷ De 15 medlemmene skulle holde «Overtilsyn» med banken, samt ha «Overbestyrelse», jfr. § 42 i fundasjonen. Samme paragraf anga representantenes ansvarsområde, og blant deres oppgaver var å gi beslutninger i «tvivlsomme Sager», som direksjonen ikke selv kunne løse. I tillegg måtte representantene forfatte reglementet for Norges Bank, i form av en bankkonvensjon, se kapittel 6. Representantene var bankens talerør utad, for de skulle komme med forslag om eventuelle endringer i loven, etter § 42 (b). Representantenes første møte fant sted 8. januar 1817, der stiftamtmann grev Frederik Christopher Trampe ble valgt som formann.¹⁶⁸

Den administrative delen av bankbestyrelsen ble overlatt til direktørene og administratorene, med hjemmel i fundasjonens § 10. Også de skulle bli valgt av Stortiget. Direksjonen skulle bestå av 5 medlemmer, som blant annet skulle forvalte bankens midler og sørge for at bankens forretninger ble gjennomført i samsvar med fundasjonen og bankkonvensjonen, til fordel for aksjeeiere, jfr. § 45. Særlig bankens forretninger i Trondhjem stift, der hovedsete lå de første åtti år, skulle være under direksjonens bestyrelse, etter § 45. Under sine samlinger skulle de etter § 48 blant annet bestemme «alle Andragender om Laan og Discontering» i banken de bestyrte. Direktørene måtte protokollere sine direksjonsmøter, til representantskapets gjennomsyn.¹⁶⁹ Lovgiveren hadde bestemt at to av direktørene skulle være fra «Handelsclassen», og to utenfor den, se § 46. Dette kravet gjenspeiler trolig et ønske om at bankens bestyrere skulle ha noe forståelse av handelssamfunnets behov og utfordringer. Samtidig måtte balansen til det øvrige samfunnet opprettholdes, slik at to måtte være utenfor. Blant de første fem direktørene var både Jacob Oxholm, Joh. Christian Wildhagen og M.

¹⁶⁶ Mer om det opprinnelige forslaget til organiseringen av banken og det endelige lovvedtaket i Mestad (2010) s. 207 – 208 og s. 212 – 214. Om bankens representantskap i dag se Mestad (2010) s. 217 og Syrstad (2004) s. 293 flg. Selve ordet «representantskap» finnes ikke i loven fra 1816, der brukes bare «representanterne» og «representasjon».

¹⁶⁷ NOU 1983: 39 s. 183.

¹⁶⁸ Jahn m.fl. (1966) s. 20.

¹⁶⁹ Direksjonsprotokoller finnes i Riksarkivet.

Peterson handelsmenn. De resterende, Jacob Roll og Ole Iversen, var jurister - henholdsvis stiftsoverrettsjustitiarius og overretsprokurator.

Det første direksjonsmøtet ble protokollert den 25. januar 1817. Til å begynne med måtte direktørene sørge for det praktiske rundt bankens virksomhet, særlig tilretteleggingen av tvangsinnskuddene. Før disse var noenlunde på plass, hadde ikke banken noe fond, og kunne følgelig heller ikke fungere som en lånebank.¹⁷⁰

Filialavdelingene ble bestyrt av administratorene, 3 mann per filial. De første filialene lå i stiftsstedene Kristiania, Bergen og Kristiansand S. Bestyrere i de ulike avdelingene skulle være selvstendige organer.¹⁷¹ Håndtering av henvendelsene til filialavdelingene om utlån og diskontering var blant hovedoppgavene til administratorene, etter § 50. Når det i direksjonsmøtene var nok med at 3 av 5 ga sitt samtykke til lånesøknaden, ble det påkrevd at alle de 3 administratorene enstemmig måtte innvilge forespørselen, etter § 50. Også administratorene måtte ha to fra handelsstanden, mens den siste måtte være utenfor.¹⁷²

I dag er bestyrelsen av sentralbankvirksomheten inndelt på hovedstyre og representantskapet. Hovedstyret har den utøvende virksomheten, slik direksjonen først hadde. Samtidig skal hovedstyret være rådgivende organ, noe som til å begynne med var mer en oppgave for representantskapet. Dagens representantskap skal føre tilsyn med bankens drift, samt påse at reglene blir fulgt. I tillegg fastsetter den bankens budsjett og regnskap. Som det opprinnelige representantskapet er det 15 medlemmer, valgt av Stortinget. Hovedstyretmedlemmer, syv personer, blir i dag valgt av Kongen i statsråd.¹⁷³

Da den frivillige ordningen ikke ble oppnådd, som delvis skyldtes den korte fristen på 3 måneder, ble den tvungne fondinnsamlingen igangsatt. Den klassiske betegnelsen på

¹⁷⁰ Jahn m.fl. (1966) s. 21.

¹⁷¹ NOU 1983:39 s. 183.

¹⁷² Nærmere om det praktiske ved lånebeslutninger i punkt 4.7.

¹⁷³ <http://www.norges-bank.no/no/om/organisering/>

fondinnsamlingen er «sølvskatten», på grunn av dens tvungne karakter. Innskuddene skulle liknes på formuen, og som utgangspunkt betales i rede sølv (derav navnet «sølvskatten»). Innkrevningen var forberedt av Stortinget, på grunnlag av blant annet tollintradene, matrikkelskylden og folkemengden i 1815. Alt dette stammet fra eldre tider, og det måtte dermed anvendes skjønn. Også likningsmyndighetene, som fikk i oppgave å fastsette formuen hos de enkelte, måtte anvende skjønn.¹⁷⁴

Innkrevningen var likevel ikke en skatt, da fundasjonens §§ 16 og 17 bestemte at enhver som betalte sitt tvangsbidrag, skulle få en interimskvittering.¹⁷⁵ Enhver som hadde betalt for minst 25 spd., kunne ved å innlevere sin interimskvittering få et aksjebrev i banken. Dette ga dem rett til å være «Bankens Interessenter», etter § 9 og dermed også rett til utbytte. Skatteyderne fikk altså et vederlag for sine innskudd, som senere viste seg «å representere en førsteklasses pengeplassering».¹⁷⁶ I andre aspekter enn utbyttet, fikk de tvungne aksjonærene til å begynne med ikke like gunstig stilling. Som nevnt var det Stortinget som valgte bestyrere, og banken ble dermed ansett for å være «en ren statsbedrift».¹⁷⁷ Bankens interessenter fikk likevel fordeler, blant annet en førsterett til lån, gjennom loven av 1818, se punkt 5.3.

¹⁷⁴ Jahn m.fl. (1966) s. 22.

¹⁷⁵ (lat.) Midlertidig kvittering

¹⁷⁶ Keilhau *Den norske pengehistorie* (1952) s. 68.

¹⁷⁷ *Ibid.* s. 68.

4 Norges Bank som «Laane-Bank»

I det følgende blir det gjort rede for bestemmelsene som regulerte utlåns- og diskonteringsvirksomheten til Norges Bank. Siden fundasjonen ble hjemmelen for banken, er det den som primært blir gjennomgått. Som nevnt henviste den for det meste til bestemmelser i oktroien, men noe var også forskjellig. I likhet med 1791-loven og oktroi-forslaget fra Riksforsamlingens finanskomité, het det tredje kapittelet «*Om Bankens Udlaan og hvad dertil henhører*». Den påla Norges Bank å låne ut sine sedler, både til Rigsbanken, som skulle løse inn sine egne sedler, og til privatpersoner. Det er det sistnevnte som blir nærmere behandlet i det følgende.¹⁷⁸

4.1 Hovedbestemmelsen

Lovgiveren påla banken en utlånsplikt, som var naturlig ettersom noe av formålet med Norges Bank var å fungere som en lånebank.¹⁷⁹ Den første bestemmelsen i fundasjonen, som regulerer utlånsplikten til privatpersoner lyder slik:

§. 20. (§ 22¹⁸⁰): Foruden ovennævnte Laan maa Banken gjøre Udlaan til vederheftige Personer mod betryggende Sikkerhed for Tilbagebetalingen efter bestemt Tid, som ikke maa være over 6 Maaneder og ikke under 1 Maaned. Ringere Sum end 100 Specier udlaanes ikke.

Hele paragrafen var likelydende med det forslaget som kom fra Finanskomiteen¹⁸¹ som ble vedtatt uforandret både av Odels- og Lagtinget. Allerede under forberedelsen til Grunnloven i 1814 hadde krigsassessor Eliesons kommet med krav til utlånene i en fremtidig norsk bank. I forslagets paragraf seks punkt 3 ønsket han at banken ikke måtte

¹⁷⁸ Trykte bestemmelser i kapittel 3 i oktroien og fundasjonen er tatt med som vedlegg.

¹⁷⁹ Det var likevel først i 1818 at Norges Bank offentliggjorde at den kunne begynne med utlån, se figur 1.

¹⁸⁰ Tilsvarende bestemmelse i oktroien settes i parentes.

¹⁸¹ S. F. april 1816, s. 341.

foreta utlån hvis ikke lånsøkeren kunne bevise at han hadde innført korn og kunne stille tilstrekkelig sikkerhet for at lånet ble tilbakebetalt til en bestemt tid. Dette ønsket han å grunnlovsfeste, men forslaget ble ikke vedtatt.¹⁸²

Første vilkåret i loven var at utlån måtte skje til *vederheftige*, det vil si solvente, personer. Jo større et lånemarked var, desto vanskeligere var det å avgjøre om en person var vederheftig. Også «meget erfarne praktiske Forretningsmænd» kunne ha vanskeligheter med å vurdere dette.¹⁸³ Da det ble søkt lån hos kapitalister eller forretningsmenn, pleide långiverne å forhøre seg med forretningsvenner om søkerens likviditet.¹⁸⁴

Det var likevel slik at de offentlige auksjonene i forbindelse med konkurser ble annonserte i de få aviser som fantes. I tillegg er det rimelig å tro at de som ble valgt til bestyrere av Norges Bank hadde gode nettverk som ga dem tilgang på informasjon. I en kunngjøring om bankens start på utlånsvirksomhet, den 12. oktober 1818, krevde bankadministrasjonen i Christiania blant annet følgende, i punkt d) 5)¹⁸⁵:

Vedkommende Øvrigheds Attest for Selvskyldnerens Vederhæftighed, saafremt samme kan formodes at være Administrationen ubekjendt.

Dersom ikke administrasjonen kjente til selvskyldneren måtte vedkommende altså attesteres av sin øvrighet, som regel magistratet.¹⁸⁶ Bankdireksjonen i Trondhjem hadde tilsvarende krav, men der måtte vedkommendes vederheftighet bli bekreftet gjennom en «Embedsmands attest».¹⁸⁷ Også dette under en forutsetning om at bankdireksjonen var ukjent med tilstanden.

¹⁸² Grundlovsutkast, *Rigsforsamlingens Forhandlinger* 3. del (1916) s. 85.

¹⁸³ Aschehoug (1913) s. 218.

¹⁸⁴ *Ibid.* s. 144.

¹⁸⁵ *Christiania Intelligentssedler* No. 82, 1818.

¹⁸⁶ Dagens bystyre.

¹⁸⁷ *Trondhjems Borgerlige Skoles allene privilegerede Adressekontoirs-Efterretninger* no. 80, 1818.

Det var likevel ikke bare den personlige sikkerheten som ga adgang til lån. I tillegg satte lovgiveren et krav om formell sikkerhet som måtte være betryggende. Noen særlige eksempler på hva dette kunne være, sa bestemmelsen intet om, men andre tilsvarende bestemmelser kan gi en nærmere pekepinn, se neste punkt.

Et annet krav var at lånet ikke kunne være åpent, men ha en presis tilbakebetalingstid. Maksimumsfristen på 6 måneder var en nokså kort utlånsperiode som ville gi banken en mulighet til å få tilbake sine utlånssummer nokså raskt. Jacob Aall hevdet at hele bestemmelsen så ut til å være lånt fra 1791-oktroien for dansk-norsk Speciesbank, som stort sett hadde de samme hovedvilkår, se gjennomgangen i punkt 2.2.1.¹⁸⁸ Han mente likevel at den var kommet inn ved en uoppmerksomhet fra Stortingets side. Den opprinnelige bestemmelsen var nemlig ment å brukes av en bank hvis oppgave var å gjenopprette et pengevesen. Det var derfor ytterst viktig at «dens midler var likvid anbragt».¹⁸⁹ Norges Bank skulle på sin side primært avhjelpe et sterkt lånebehov og skaffe gode sirkulasjonsmidler, og derfor var det ikke noe i veien for at den ga langsiktig kreditt mot for eksempel pant i fast eiendoms.¹⁹⁰

Tross lovens relativt korte frist ble bestemmelsen i realiteten omgått fra begynnelsen av. Lånene ble bundet i pant på fast eiendom som stadig ble fornyet og nedbetalt i avdrag.¹⁹¹ Dette var en vanlig praksis da også bankkonvensjonen tok inn en særlig paragraf om «Henstand», det vil si utsettelse av betalingsfristen, se nærmere i punkt 6.1. Lovens ordlyd ble likevel formelt tatt som et utgangspunkt. I kunngjøringen den 12. oktober 1818 hadde bankadministrasjonen gjort «Laansøgerne opmærksomme paa» blant annet at «Udlaanene ikke skee paa længere Tid end 6 Maaneder».¹⁹² Også bankdireksjonen, som den 9. oktober 1818 annonserte utlånsstarten, unnlot ikke «at lade komme til almindelig

¹⁸⁸ Aall, J. *Om Pengevæsenet med Hensyn paa Coursforbedring og Parivexling i Nutid og Fortid* bind 3, Christiania (1836) s. 74 - 76.

¹⁸⁹ Hoffstad, E. *Det Norske Privatbankvæsens Historie* (1928) s. 30.

¹⁹⁰ Det var dog ikke alle som delte dette synet, nærmere i punkt 4.3.2.

¹⁹¹ Sejersted (2002) s.119.

¹⁹² *Christiania Intelligentssedler* No. 82, 1818.

Kundskap, at Udlaanene skee fra 1 til 6 Maaneder».¹⁹³ Et annet eksempel er svaret til kjøpmann A. Chrystie om lovens vilkår, der bankdireksjonen blant annet påpekte at «den 20 §. i samme Fundation viser at Bankens laan ikke maae skee paa længere Tid end 6 Maaneder».¹⁹⁴ Det ble dessuten notert at de tre første utlånene «ere ifølge Vexelobligation paa 3 Maaneder».¹⁹⁵ De formelle lånene ble utstedt på inntil 6 måneder, men allerede fra starten av innrømmet bankdireksjonen at lånene ble fornyet to ganger i året.¹⁹⁶

Det bør nevnes at forslaget fra Riksforsamlingens Finanskomiteé forutsatte en praksis med forlengelse og fornyelse av bankens utlån. Følgende ordlyd finnes i oktroiforslagets § 81: «[...] eller Laanet ikke, hvis Directeurerne det tjenlig eragte, fornyes eller forlænges [...]». Selv om bankfundasjonen fra 1816 ikke hadde en tilsvarende ordlyd, kan forslaget gi et bilde av hva som på den tiden ble ansett å være under bankens kompetanse. Dette kan være grunnen til at Stortinget ikke hadde noe særlig reaksjon på denne praksisen.

Den *minste utlånssum* skulle etter paragrafen være på 100 species. De innvilgede søknadene den 20. oktober 1818 kaster lys på hvor store summer bankens Hovedsete lånte ut i begynnelsen av sin utlånsvirksomhet. Man finner beløp på 100, 150, 200, 250, 300, 435 og 625 speciedaler. Det sistnevnte, med obligasjonsnummer 1, er trolig det aller første beløpet som ble lånt ut fra bankens fond. Det ble tildelt Isack Dahl.¹⁹⁷

Norges Bank ble forpliktet til å låne ut til *personer*. Selv om flesteparten av lånsøkere nok var menn, var det åpen adgang til lån uavhengig av kjønn. Blant de første syv lånesøknadene til bankdireksjonen var tre fra kvinner. To av dem var enker, notert som Anthon Fr. Müllers enke og Corn. Mørcks enke. Disse fikk innvilget henholdsvis 100

¹⁹³ *Trondhjems Borgerlige Skoles allene privilegerde Adressekontoirs-Efterretninger* no. 80, 1818.

¹⁹⁴ Riksarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, 12. oktober 1818.

¹⁹⁵ l.c.

¹⁹⁶ l.c.

¹⁹⁷ Riksarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, 20. oktober 1818.

og 150 spd. Den tredje kvinnen var Mallena Lysholm og fikk 425 spd. Hun stilte dessuten som kausjonist for en annen, se neste punkt.¹⁹⁸

4.2 Ekstra krav til sikkerhet

Foruten personlig sikkerhet, i form av vederheftighet, og realsikkerhet, i form av pant, ble det i de fleste tilfeller krevd en kausjonist.

§. 21. (§23): Intet saadant Udlaan maa skeep, uden at Laansøgeren stiller, foruden Pantet, antagelig Caution, og Cautionisten undertegner som Selvskyldner; medmindre Pantet er Guld eller Sølv, som overleveres til Banken, thi da behøves ingen Caution.

Den solvente lånsøkeren skulle stille både et pant, som tilfredsstilte kravet i forrige bestemmelse, samt en «antagelig» (dvs. tilfredsstillende) kausjon. Kausjonisten undertegnet som selvskyldner, slik at banken ved eventuell mislighold kunne vende seg direkte til vedkommende. Krav om kausjonist skulle som hovedregel gjelde alle lån, for det eneste unntaket lovgiveren stilte var dersom pantet var gull eller sølv som ble overlevert banken som håndpant. Trolig var dette fordi disse pantobjektene var så solide og lett realiserbare at de ikke trengte ytterlig sikkerhet. I tillegg kan det tenkes at dette var et slags middel til å få lånesøkere, som hadde gull og sølv til rådighet, heller å stille disse som pantobjekter ved at kravet om kausjonist ble fjernet.

Det opprinnelige forslaget fra Finanskomiteen hadde denne bestemmelsen formulert i to setninger, men Odelstinget ønsket en endring ved førstegangsgjennomgang.¹⁹⁹ Det var dog en rent språklig finpuss som ikke endret på innholdet av bestemmelsen. Lagtinget fulgte Odelstingets vedtak.²⁰⁰

¹⁹⁸ l.c.

¹⁹⁹ S. F. april 1816, s. 374 (tilsvarende s. 382 for fundasjon).

²⁰⁰ S. F. mai 1816, s. 387.

Selv om det ikke direkte stod i loven, skulle de som stilte som kausjonister, være vederheftige, se forrige punkt om bankens dokumentasjonskrav til selvskyldnere. Direksjonens journalføring på den første utlånsdagen kan tjene som illustrasjon for hvem det var som stilte som kausjonist. Prokurator Wahl, kjøpmann Nordenstrøm og firmaet Knudzon & Co var nevnt. Kvinnene kunne også stille som kausjonister. Blant de første lånene stilte den allerede nevnte Mallena Lysholm som selvskyldner kausjonist for Peter A. Hansen for et lånebeløp på 200 spd.

4.3 Bedømmelse og håndtering av pantobjektet

Neste bestemmelse er den viktigste for å forstå hvilke pantobjekter lovgiveren mente kunne gi en tilfredsstillende sikkerhet.

§. 22. (§ 24): Banken maa paa Guld og Sølv udlaane indtil Trefjerdeparten af Pantets Værdi, og indtil Totrediedele af Værdien af andre Varer, som ikke ere underkastede hastig Forringelse. Panterne skulle overleveres i Bankens Forvaring, eller, naar dette ei kan skee, sættes under *dens Lukkelse*.

Iøvrigt udlaanes mod saadanne Forskrivninger og saadan Sikkerhed, som de, der forestaae Bankens Udlaan og staae til Ansvar for samme, ansee betryggende. *Afanbudne Panter, der ere af lige Godhed, bør de i Landet selv frembragte Varer gives Fortrin for andre, og af Indførselsvarer maa ei laanes paa andre end dem, som ere aldeles nødvendige for den indenlandske Virksomhed.* Paa Pant, som ei er i Bankens Forvaring, maa ikke laanes førend Banken ved Assurance, eller paa anden Maade, er sikret for Tab i Tilfælde Ildsvaade.

På grunn av bestemmelsens omfang blir den for ordens skyld i det følgende delt opp.

4.3.1 Forskjellen mellom oktroi og fundasjon

Min utheving i kursiv indikerer forskjellen i ordlyden mellom fundasjonen og oktroien. Annet punktum i oktroien hadde følgende etter ordet «Lukkelse»: «eller dens Mærke». Også det opprinnelige forslaget fra Finanskomiteen ville likestille og tillate disse måtene å håndtere håndpantet på, et forslag Odelstinget enstemmig fulgte.²⁰¹ Lagtinget vedtok

²⁰¹ S. F. april 1816 s. 374.

dette forslaget med 13 stemmer mot 4. Tre fra mindretallet, Nilsen, Falsen og Schare, la ved følgende forklaring²⁰²:

Imod Antagelsen af en Bestemmelse i 24de §. af Octroi for Banken, at Banken kan gjøre Udlaan paa Panter, der blot forsynes med dens Mærke, uden at kunne overleveres i Bankens Forvaring, eller, naar det ei kan skee, sættes under dens Lukkelse; har jeg stemt – Nei.

For fundasjonen sin del var saken annerledes. Der ønsket ikke Lagtinget dette alternativet, og foreslo å utelukke det.²⁰³ Odelstinget godtok endringsforslaget ved annengangsgjennomgang.²⁰⁴

De to alternativene tilsa at debitoren ble fratatt rådigheten, og dermed ble pantet ansett som håndpant. Å sette pantet under bankens «lukkelse» antyder en lik fremgangsmåte som nøkkelpant eller at en tredjemann fikk kontroll med verdiene, se nærmere om det i neste punkt. Uansett skulle debitoren bli fratatt råderetten til pantet i låneperioden. Ved «mærking» var gjenstanden antakelig i debtors besittelse, men debitoren ble forhindret i visse typer rådigheter ved at verdiene trolig ble merket som pantsatt til Norges Bank. En tredjemann som så dette, kunne dermed ikke påberope god tro ved eventuell kjøp av den merkede varen.

Fjerde punkt i oktroiens hadde følgende ordlyd: «Af anbudte Panter, der ere af lige Godhed, bør Landets Udførselsvarer og de, som ere aldeles nødvendige for den indenlandske Virksomhed, gives Fortrin for andre». Det er litt forskjell i innholdet mellom disse setningene i oktroiens og fundasjonen, men felles var nok ønsket fra lovgiverens side om å gi norskproduserte varer en særstilling og en bedre posisjon som pantobjekter. Hovedforskjellen var at da oktroiens ordlyd bare forpliktet banken til å gi slike pantobjekter fortrinn, så forbød fundasjonen å gi lån dersom pantet var innførselsvarer, med mindre disse var helt nødvendige for den innenlandske virksomheten.

²⁰² S. F. mai 1816, s. 388.

²⁰³ Ibid. s. 390.

²⁰⁴ Ibid. s. 259.

Det ble ikke gitt noe særlig forklaring for denne prioriteringen, men det kan trolig trekkes paralleller til 1791-oktroien og dens § 17, se punkt 2.2.1. Der ble innenlandske varer foretrukket med begrunnelsen: «[...] til Vindskibelighedens Fremme». I likhet med fundasjonen, var det en viktig forutsetning at de varene det stod mellom, også hadde lik sikkerhet. Når det gjaldt utenlandske varer, var ordlyden i fundasjonen nokså bastant: «[...] ei laanes paa andre end de». Her kan det se ut til at lovgiveren fravek forutsetningen om lik «Godhed» og ga som hovedregel et totalforbud. Unntaket var dog nokså romslig. Ettersom Norge importerte ganske mye, så skulle det nok en del til før en vare ikke var «aldeles nødvendige for den indenlandske Virksomhed».

Siste punktet var likt, men opprinnelig lød forslaget som følger: «Paa intet Pant, som ei er i Bankens Forvaring, maa laanes, førend Banken ved Assurance eller paa anden Maade er sikret for Tab i Tilfælde af Ildsvaade». Odelstinget ønsket å skrive den litt om, uten at det ble noen reell endring i innholdet. Dette fikk støtte i Lagtinget.²⁰⁵

4.3.2 Tilfredsstillende pantobjekter

Foruten de nevnte forskjellene mellom oktroien og fundasjonen, var resten likt. Av bestemmelsens ordlyd fremgikk det at gull og sølv var tilfredsstillende pantobjekter. Disse var dog ikke så utbredte, fordi de for det meste gikk til innbetaling av innskuddene til Norges Bank.²⁰⁶ Bortsett fra gull og sølv ga ikke lovgiveren noen andre konkrete eksempler. Begrepet «andre Varer» ble avgrenset mot varene som var «underkastede hastig Forringelse». Heller ikke her hadde lovgiveren gitt noen eksempler. Ser man på 1791-oktroien, kunne ikke varene som skulle stilles som pant ha egenskap av rask «Bedærvelse, Udlækning eller Indsvinding». Det er sannsynlig at det samme gjaldt for fundasjonen, ettersom hovedpoenget var å skaffe banken en reell sikkerhet for dets utlån.

²⁰⁵ S. F. mai 1816 s. 387.

²⁰⁶ Kristiansen (1925) s. 51.

Den Almindelige Laaneindretningens 1807- forordningen hadde, som nevnt ovenfor i punkt 2.2.2, følgende eksempler på løsøre som kunne tas som pant: kobber, jern, tørkede fiskevarer, planker, bord, bjelker og tømmer. Det kan råde tvil om disse varene var akseptable også ni år senere, men forslaget fra Riksforsamlingens finanskomité omtalte «raae Producter og Fabric- eller Manufactur-Varer» som eksempler på sikkerhetsobjekter, unntatt de som hadde kort holdbarhet, jfr. forslagets § 17. Loven for de midlertidige låne- og diskontoinnretningen, som ble utarbeidet i samme periode som Norges Banks fundasjonen, inneholdt i § 11 samme vilkår som fundasjonen når det gjaldt krav til pantobjekter. I konvensjonen for en slik innretning i Kristiansand, fra 22. november 1816, var følgende presisert i § 16: «[...]paa Trælast og saltede Fiskevarer, samt paa andre hastig Forringelse underkastede Vare, maa intet Udlaan skee». Det er dermed nærliggende å anta at de to objektene ble ansett for ikke å være gode nok som pant i norske låneinnretninger, også for Norges Bank.

Lovens ordlyd nevnte kun edle metaller og «andre Varer». Disse skulle som utgangspunktet overleveres til banken, som håndpant. Hvis varen var av slik art at dette ikke lot seg gjøre, var alternativet å sette den under bankens «Lukkelse». Fundasjonen ga ikke nærmere forklaring på en slik fremgangsmåte. Lov om midlertidige låneinnretninger fra 14. juni 1816 hadde tilsvarende bestemmelse i § 22. I neste paragraf ble det gitt følgende presisering:

§. 23. Endskjønt de Varer, hvilke i Eierens egne eller leiede Pakhuse, eller paa hans egne eller andre Tomter, som stilles til Pant, tages under Indretningens Laas, eller paasættes dens Mærke, bør betragtes som haandfaaet Pant efter Loven, skal dog Lovens 5-7-1 ikke, hvis de ved ulykkelig Hændelse maatte forkomme, være hinderlig i Indretningens Ret mod Debitor, efter hans udgivne Forskrivelse.

Selv om varene ikke ble overlevert til innretningen, ble de regnet som håndpant når de lå på varelager eller tomter som var påsatt innretningens lås. Dette fratok debitoren tilgang til varene når de var pantsatt, og det ga omverden en beskjed om panteforholdet.

Som i 1791-oktroien, viste bestemmelsen til Kong Christian Vs norske lov 5-7.²⁰⁷ Tisvarende bestemmelse ble foreslått for låneinnretningen i 1813. Det er dermed nærliggende å anta at slik særrett også gjaldt for Norges Bank.

I realiteten var det likevel slik at «lidet eller intet [ble] udlaant af Norges Bank» på varebeholdningen i den aktuelle perioden. Ifølge en innstilling fra bankkomiteen til Stortinget i 1827 var dette blant annet begrunnet i «Savnet af en Assurance-Indretning paa Varer og Effecter, deels i Vanskeligheden paa adskillige Steder i Riget at kunne tage anbydende Varer under Bankens Bevaring».²⁰⁸ I tillegg ble det av Aall bemerket at ettersom mye av daværende norsk virksomhet var «adspreedt paa en Strækning af Kyst», gjorde forholdene det vanskelig å føre tilsyn og kontroll. Dessuten var en stor del av kystboeres handelsvarer ikke «Gjenstand for sikkert Pant».²⁰⁹

Selv om lovgiveren satte grenser, ble banken likevel innrømmet en skjønnsmessig vurdering. Tredje punkt tillot, hvis ingenting ellers var nevnt, at bankens bestyrelse selv kunne foreta en bedømmelse. De kunne låne på de gjeldsdokumenter og med de sikkerheter som de ønsket, men med denne friheten fulgte et ansvar, se punkt 4.3.4.

Jacob Aall nevnte blant annet at banken ikke «saa let som andensteds, finde Anledning til de Slags Udlaan, som ansees for meer bankmæssige». Hans begrunnelse var at de varene, som var gjenstand for «Udskibning» var «tildeels af ringe Værdie, og maa sammenhobes i stor Mængde, naar de skulle afgive en nogenlunde betydelig Capitalværdie».²¹⁰

I § 67 (§72) ga lovgiveren en klar antydning på at også vekselobligasjoner kunne bli mottatt av banken, i ordlyden «Vexelobligationer, som Banken disconterer, *eller af dens Debitorer*

²⁰⁷ NL 5-7-1 gjaldt for panteforhold frem til panteloven av 1857, se punkt 2.2.3. med nærmere presentasjon av innholdet i bestemmelsen i NL.

²⁰⁸ S. F. juni 1827 s. 561.

²⁰⁹ Aall 1:1 (1832) s. 127.

²¹⁰ Ibid. s. 126-127.

antager».²¹¹ Også § 71 (§ 76 i oktroyen) viste til en slik adgang ved konkret forutsetning i første punkt: «Pantsættes Obligationer eller andre Forskrivninger til Banken [...]». Fra midten av 1700- og hele 1800-tallet ble slike lån mot personlig sikkerhet som regel ordnet som diskontering av vekselobligasjoner.²¹² Kravet til endossenter ble tilfredsstilt ved at to eller tre bekjente skrev under og ble selvskyldnerkausionister. Utlån ble formelt gitt på et par måneder, men da den i praksis stadig ble fornyet ved forfall mot betaling av avdrag var en slik låneform et langsiktig pantelån, som regel i fast eiendom.²¹³

Lovgiveren hadde videre forutsatt en situasjon der banken, «ved særdeles Omstændigheder», hadde fått «liqvid Fordring» som ikke var sikret ved pant, jfr. § 68 (§ 73). En slik fordring skulle bli ansett som en veksel eller vekselobligasjon i forhold til konkursbo. Dette skulle sikre bankens inndrivelse. Også 1791- oktroyen ga tilsvarende særrett til Speciesbanken.

De første lånene som ble innvilget 20. oktober 1818 ble, foruten kausjonister, sikret med pantobligasjon, mest sannsynlig i form av vekselobligasjoner, ettersom det uttrykkelig ble angitt at de tre første var på «Vexelobligation paa 3 Maaneder». Den andre låntakeren hos hovedbanken, Reinert Ulfers, fikk låne 250 spd. mot «2de Pantobligationer til beløb 430 spd. 90 sk.». Beløpet på pantobligasjonene varierte.²¹⁴ Det er dog nærliggende å tro at disse pantobligasjonene i realiteten var såkalte akkomodasjonsobligasjoner.²¹⁵ Det ble antydnet at Norges Bank de første tiårene ikke drev med utlån mot håndpant i verdipapirer. Grunnen var primært mangelen av et velutbygget verdipapirmarked, som

²¹¹ Min kursivering.

²¹² Hodne (1981) s. 193 og punkt 4.4.

²¹³ Hodne (1981) s. 193.

²¹⁴ Riksarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, 20. oktober 1818.

²¹⁵ Akkomodasjonsbrev eller gjorte pantebrev er i realiteten ikke det egentlige grunnlaget for partenes mellomværende. Det karakteristiske er at de ikke gir uttrykk for det underliggende forhold. Brækhus, S. *Omsetning og Kreditt 2, Pant og annen sikkerhet* 3. utg. v/ Berg (2005) s. 318-322.

var forutsetningen for å anse verdipapirer som panteobligasjoner for å være lett omsettelige.²¹⁶ Akkomodasjonsobligasjoner forutsatte ikke et marked for omsetningen.

I motsetning til 1791-oktroien (§ 16) var det ikke noe forbud mot å låne mot direkte pant i fast eiendom²¹⁷, men dette var heller ikke uttrykkelig tillatt, slik som i bestemmelser til *Almindelige Laaneindretning* §§ 2 bokstav a) og 3, se punkt 2.2.2. Selv om lånefristen var forholdsvis kort, ble det i praksis gitt lån mot pant i fast eiendom. Både bankdireksjonen i Trondhjem og bankadministrasjonen i hovedstaden satte følgende krav til sine lånsøkere som stilte pant i fast eiendom:²¹⁸

d) Forsaavidt Laan attraaes med Pant i faste Eiendomme maatte fremdeles medbringes:

- 1) Adkomstbrev paa Pantet.
- 2) Attest om hvilke Hæftelser derpaa maatte hvile.
- 3) Taxationsforretning, som viser hvad samme er værd i Kjøb og Salg, ansat i Sølvspecier.
- 4) I Tilfælde Kjøbstæd-Eiendomme anbydes Attest for hvad Sum deri er assuredet.

Det siste punktet var i overensstemmelse med siste punktet i fondasjonens § 22, som åpnet for at banken kunne gi lån mot underpant. Fast eiendom ble gitt som en slik underpant og var dermed ikke i «Bankens Forvaring». Det var derfor av stor viktighet for bankens sikkerhet at et slikt pantobjekt var forsikret. Det var fra lovgiverens side stilt et krav om at disse på forhånd måtte bli forsikret eller på annen måte sikret mot tap i tilfelle brann. Hvorvidt dette også gjaldt andre ødeleggelser er ikke lett å lese ut fra ordlyden. Også 1791-oktroien nevnte kun forsikring mot brann, jfr. § 17.

Bankkomiteens uttalelse til Stortinget i 1827 kan belyse noe av utlånsvirksomheten i bankens første periode. Den påpekte at «med undtagelse av de summer som anvendes til

²¹⁶ Sejersted (2002) s. 125-126.

²¹⁷ Bankformann grev Trampe argumenterte for at lovgiveren hadde utelatt dette punktet, da den ellers «næsten ordlydende optog» 1791-oktroien, for å unngå indirekte lån på proforma veksler, se S. E. juni 1824 s. 482-483 og punkt 7.1.

²¹⁸ *Trondhjems Borgerlige Skoles allene privilegerede Adressekontoirs-Efterretninger* no. 80, 9. oktober 1818.

diskontering, sker de fleste udlaan, ja næsten alle, mod direkte pant i faste eiendomme».²¹⁹ Også i 1824 ble slik utlånsmåte nevnt, begrunnet i den alminnelige pengenøden samt oppfyllelse av lånsøkerens krav.²²⁰ Mange kritiserte banken for å binde fast sin kapital i utlån mot fast eiendom. Anton Martin Schweigaard mente at en slik praksis var i strid med fundasjonen.²²¹ Han pekte blant annet på at de «Forskrivninger, som disse faa for sine Sedler, ere ingenlunde let realisable ved Salg». Disse kunne heller ikke inndrives «i en Haandvending» selv om debitoren «udtrykkelig har betinget sig Tilbagebetaling efter meget kort Opsigelse» overfor banken.²²² Andre har senere bemerket at ingen annen seddelutstedende sentralbank drev med hypoteklån i så stor utstrekning.²²³ I 1830 gikk kun 1/10 av utlånene til diskontering, mens resten var hypoteklån.²²⁴ Banken ble beskyldt for å ha forsømt «alle sine naturlige oppgaver som kredittinstitusjon».²²⁵

Noe av forklaringen lå i omstendighetene fra den tiden banken startet sin virksomhet. Disse ble karakterisert for å være av en slik art at Norges Bank «ikke kunde unddrage sig for denne virksomhed», for blant de lånsøkere som kunne by på betryggende sikkerhet, «udgjorde landets eiendomsbesiddere den overveiende mængde».²²⁶ Bankformann Trampe begrunnet i 1824 denne virksomheten med å påpeke at dette skjedde for «at afhjælpe den almindelige Pengetrang og opfylde private Laansøgeres Begjeringer».²²⁷ Å hjelpe eiendomsbesittere som hadde likviditetsproblemer, ble i samtiden ansett for å være en av bankens hovedoppgaver.²²⁸

²¹⁹ S. F. juni 1827 s. 561.

²²⁰ S. F. juni 1824 s. 477.

²²¹ Schweigaard (1904) s. 164-168.

²²² Ibid. s. 162.

²²³ Keilhau, W. *Den norske pengehistorie* (1951) s. 40.

²²⁴ Rygg (1918) s. 231.

²²⁵ Keilhau (1951) s. 41.

²²⁶ Kristiansen (1925) s. 53.

²²⁷ S. F. juni 1824 s. 477.

²²⁸ Sejersted (2002) s. 126.

Da komiteen for bank- og pengevesen lagde en innstilling til Odelstinget i 1818, angående en fortrinnsrett til bankinteressenter, oppstod det spørsmål om dette lånet skulle skje for lengre tid eller mot annet pant enn den fundasjonen foreskrev.²²⁹

Komiteen kunne ikke innvilge slik særrett og hadde blant annet følgende begrunnelse: Norges Bank skulle løse inn sine sedler i sølv og var dermed selv debitor for de sedlene den utstedte ut over sølvfondet. Plikten til å låne sine sedler til Rigsbanken, slik at den kunne løse inn riksbanksedlene, beslagla en stor andel av banksedler uten å sikre dem mot noe bankmessig pant. Dersom loven ikke bestemte en tid når banken kunne kreve tilbake sine lån eller at pantobjektene som banken mottok «efter Lovene eller Sagens Natur er forbunden med mange Omveie», ville ikke banken klare å veksle sedlene mot sølv.²³⁰

Komiteen bemerket videre at selv om fast eiendom generelt var å anse som et sikkert og tjenelig lånepant, var den likevel ikke så lett å realisere, dersom den var pantsatt direkte. Det ble referert til §§ 70 og 71, som forutsatte at «Panterne uden Omsvøb maae kunne realiseres», se nærmere punkt 4.9. Det var dog et særlig punkt i fundasjonen som komiteen innrømmet måtte tillate et slikt pant. Lovgiveren ga i § 22 tredje punktum en uttrykkelig bestemmelse om bankens skjønn, som ga den «Autorisation for Banken, som den bør have, til ogsaa at gjøre Laan mod Pant i faste Eiendomme».²³¹ Komiteen konkluderte dermed med at fast eiendom allikevel kunne tas inn som pant, «omendskjønt paa en Maade, som sætter Banken istand til at realisere det».²³²

Banken selv antydte at deres utlånsvirksomhet var i samsvar med fundasjonens § 20 så lenge de ved mislighold hurtig kunne realisere pantobjektet. Da loven ga den særrett at pantet kunne bortselges ved auksjon uten først å gå rettens vei, ble dette av banken ansett for å være god nok sikring.²³³

²²⁹ S. F. juni 1818 s. 661.

²³⁰ Ibid. s. 662.

²³¹ Ibid. s. 663.

²³² Ibid. s. 664.

²³³ S. F. juni 1824 s. 477-478; se punkt 4.9 og 7.1.

4.3.3 Sikkerhetsbedømmelsen i forhold til lånesummen

I første setning fastsatte lovgiveren regulering av forholdet mellom pantobjekter og utlånssummen. Gull og sølv ble ansett som solide pantobjekter og ble derfor gitt mer av pantets verdi enn andre varer. At gull og sølv fikk inntil 3/4 av verdien var også regulert i den *Almindelige Laaneindretning* § 2 bokstav c). Der skulle en gullsmed bistå banken med å fastsette verdien. Slik fremgangsmåte var ikke poengtert i 1791-oktroien, ei heller i Norges Bank-fundasjonen.

På andre varer kunne banken låne ut inntil 2/3 av deres verdi. Denne maksimalgrensen var en rett lovgiveren ga banken, men banken på sin side hadde ingen plikt til å gi så mye, etter ordet «inntil». Lovgiveren ønsket å sikre banken mot eventuelle tap ved ikke å tillate 100 % lån av panteverdien. Det ble dog ikke i fundasjonen bestemt hvordan slik verdi skulle fastsettes. Man kan muligens trekke en parallell til konvensjonen for den midlertidige låne- og diskontoinnretningen i Christiania fra 28. september 1816, som i § 11 nevnte at på vanlige varer kunne det lånes 2/3 av «deres almindelig erkjendte Værdi». Dersom pantobjektet var veksel- eller panteobligasjoner fremgikk beløpet av dokumentet. I forhold til fast eiendoms verdi skulle lånsøkeren, som nevnt i forrige punkt, vise banken en takstforretning som anga verdien i både kjøp og salg i sølvspecier.

4.3.4 Bankens skjønn

Paragraf 22 ga en viss skjønnsadgang til å bestemme hva banken anså som betryggende sikkerhet. Lovgiveren minnet bankens bestyrere som håndterte utlån på at de hadde et ansvar som var nærmere bestemt i § 52 (§ 57). Med dette forsøkte lovgiveren trolig å hindre uansvarlig rådighet fra bankbestyrelsens side og minske risikoen for tap av bankens kapital ved utlån mot usikre panter.

Ansvarsbestemmelsen i fundasjonens § 52 forutsatte at både direktørene og administratorene skulle avlegge ed om å bestyre «med Orden og Redelighed» etter «Foundationens og Conventionens Forskrifter». Dersom de overholdt denne eden, «og ikke mod

deres bedre Skjønnende eller af aabenbar Uagtsomhed samtykke i noget Skadeligt for Banken», skulle de ikke ha ansvar for et eventuelt tap banken led som følge av deres handlinger og avgjørelser.

Paragraf 22 om bankens skjønn ga trolig ikke noen tillatelse til å gå ut over lovens ordlyd, ved for eksempel gi lån mot en vare som alle anså for å ha «hastig forringelse». Det kunne på den andre siden neppe ha vært noe i veien for at banken utviste forsiktighet og da heller satte verdien lavere enn høyere. En slik forsiktighet ble praktisert av banken de første årene, noe som skapte misnøye blant lånsøkere som ikke kunne stille gode nok pantobjekter. Dette ble likevel forsvart, av blant andre Jacob Aall, som fremholdt at de som klagde måtte ha in mente at «intet Laaneinstitut, der efter en billigere Rentefod tilbyder sit Laan, intet som saa roligen oppebier det Tidspunct, da Debitor kan tilbagebære Laanet». ²³⁴ Banken hadde, ifølge Aall, all rett til å gå frem med «Forsiktighed og Strenghed i Bedømmelsen af de tilbudne Panter paa en Tid, da saa godt som enhver Eiendomsmand har alt for overspændte Begreper om sine Eiendommens Værdie». Han antyder at det «har været alt for almindeligt, ved opskruede Taxationer at fremstille en tilsynelatende gyldig Sikkerhed for de tiltrængte Laane-Capitaler». ²³⁵ Banken måtte derfor holde seg på den sikre siden.

Lovgiveren hadde i tillegg gitt en annen bestemmelse som overordnet skulle være veiledende for bankens bestyrelse. Bankens direksjon skulle forvalte bankens midler og sørge for at dens forretninger samsvarte med bestemmelsene i fundasjonen og bankkonvensjonen «til Interessentskabets Fordel», jfr. § 45. Interessentskapet var aksjeeiere i banken og det var derfor til deres fordel at banken ikke led tap ved å gi store og usikre lån. Aall var overbevist om at den forsiktigheten bankens bestyrelse viste, samt «den Ansvarlighed, som er paalagt Selvskyldneren, og den lave Taxt, hvorefter de pantstillede Eiendomme antages som Sikkerhed, har gjort, at Banken, siden dens Oprindelse, saa godt som intet Tab had lidt». ²³⁶

²³⁴ Aall 1:1 (1832) s. 141.

²³⁵ Ibid. s. 226.

²³⁶ Aall 1:1 (1832) s. 125.

På den annen side ble det hevdet, også av Jacob Aall, at banken hadde et ansvar overfor samfunnet. Banken hadde «mere end nogen anden Laangiver i Landet, en moralsk Forpligtelse til at uddele sine Laan til den Deel af Nationens Laantagere, som ere dertil meest trængende, og hvor Hjelpen kan være meest velgjørende, forudsat at de kunne stille vedbørlig Sikkerhed -; thi den er i Besiddelse af et Slags Monopol i Pengevæsenet». Også interessentene hadde ofte behov for lån fra banken.

Forslaget i oktroiien fra Riksforsamlingens Finanskomiteé inneholdt et par momenter i en tilsvarende § 46, som reflekterte de hensyn bankbestyrere måtte legge til grunn for låneinnvilgelsen.

«Directeurerne skulle med Klogskab og god Forsynlighed bestyre Udlaanene saaledes, at de paa den ene Side ikke til Utide gjøre Vanskeligheder, hvorved Bankens billige Fordele kunne hindres, og Penge-Omløbet standses; men at paa den anden Side Bankens Penge, ikke udlaanes uden imod behørlig Sikkerheder, og saaledes at de kunne ansees for at betales tilbage i rette Tid.» Her måtte lånegivere veie to sider mot hverandre: sikkerhet og gagn. Selv om fundasjonsbestemmelsen ikke inneholder en slik uttrykkelig oppfordring, kan det være nærtliggende å anta dette lå til grunn for direktørens og administratorenes forvaltningskjønn.

4.4 Diskonteringsbestemmelsen

Som nevnt, var også diskontering en form for utlånsvirksomhet. Dette ble regulert i en særlig bestemmelse.

§. 23. (§ 25): Banken maa, endogsaa paa kortere Tid end 1 Maaned, udlaane ved at discontere Vexelobligationer eller Vexler, naar de ere udstædte af vederheftige Personer eller forsynede med saadant Endossement, som de, der forestaae denne Bankens Forretning, under Ansvarlighed, paa den Tid erkjende betryggende.

Bestemmelsen var enslydende med det opprinnelige forslaget fra Finanskomiteen, og ble av Odelstinget vedtatt med 49 mot 6 stemmer²³⁷, mens Lagtinget bifalt den enstemmig.²³⁸ Her ble det gjort en vesentlig skille mellom diskontering og vanlig utlån,

²³⁷ S. F. april 1816, s. 374.

²³⁸ S. F. mai 1818 s. 391.

trolig fordi sistnevnte ikke kunne ha en utlånsperiode på mindre enn én måned etter § 20 i fundasjonen.

Det var bankens plikt å diskontere omsetningsgjeldsbrev i form av vekslers²³⁹ og vekselobligasjoner. Ved diskontering av sistnevnte var det banken som opptrådte som betalingsmottaker.²⁴⁰ Lovgiveren stilte to alternative krav til disse dokumentene. De kunne være utstedte av solide personer som selv forpliktet seg til å betale pålydende, såkalte *egne* vekslers.²⁴¹ Disse forekom dog kun sjelden i handelen²⁴², så det er høyst usikkert om Norges Bank i det hele tatt diskonterte disse.

Det andre alternativet var *trasserte* vekslers, som var påført endossentnavn.²⁴³ Disse vekslene ble som regel ansett for å være sikrere, da banken hadde flere den kunne holde ansvarlig i tilfelle mislighold. Lovgiveren ga bankbestyrerne, som skulle drive med diskontering, en frihet til å vurdere endossementet. Nok engang ble de minnet om sitt ansvar overfor banken og dens interessenter. Vurderingen skulle likevel være basert på det tidspunktet det ble søkt om diskontering, slik at eventuelle uforutsette forandringer på et senere tidspunkt neppe kunne legges bestyrelsen til last.

Lovgiveren hadde ikke stilt noen andre krav enn at endossementet skulle anses for å være betryggende. Bankadministrasjonen i Christiania opplyste den 12. oktober 1818 sine krav til de som ønsket å diskontere: «Vexler og Vexelobligationer, forinden samme af Banken disconteres, maae have to solide Endossenter».²⁴⁴ Bankdireksjonen i Trondhjem, som annonserte starten på utlånsvirksomheten fem dager før, hadde følgende krav: «[...]»

²³⁹ Lov om vekslers fra 7. mai 1880 avløste bestemmelser om vekslers i NL 5-13 art. 6 t.o.m. art. 21.

²⁴⁰ Krogs vold (1971) s. 76.

²⁴¹ Hjemmel i NL 5-13-17.

²⁴² Berg (1880) s. 9.

²⁴³ Endossenten var den som overdro vekselen, og dermed påtok seg hjemmelsansvar overfor både erververen og etterkommeren. Hans forpliktelse var på lik linje med utstederen av vekselen, fra L. M. Aubert *Den nordiske vixelret* (1882) s. 113.

²⁴⁴ *Christiania Intelligentssedler* No. 82, 1818.

forinden samme af Banken disconteres, ufordres 2 à 3 bekjendte solide Endossentere». ²⁴⁵ Det skulle altså være påført minst tre navn til solide personer, før banken ville diskontere. Ettersom bankfundsasjonens bestemmelse ga banken en frihet, kan dette kravet anses for å være i tråd med et betryggende endossement.

Kravet om to endossenter ble nedfelt i den foreløpige bankkonvensjonen, som ble utformet allerede i 1817. Denne ble senere vedtatt i 1820, se nærmere i punkt 6.1. Loven om de midlertidige låne- og diskontoinnretningene stilte i § 13 også et krav om at to personer skulle hefte for beløpet, og disse måtte være «almindelig bekjendte som vederheftige Folk».

Lovgiveren satte ikke noen grense for minstesummen på diskontering, slik det var på utlån. Senere hadde bankkonvensjonens bestemmelse i § 29 likevel satt 100 spd. til å være minstesummen også for denne transaksjonen, se punkt 6.1.

Det ble senere antydnet at langsiktige innenlandske vekslers var man nærmest «avskaaret fra at benytte, hvis man ikke hos de private diskontører vilde betale en diskonto av 12 pct. eller mere, det vil sige det dobbelse eller tredobbelte av hva man betalte i nabolandene». ²⁴⁶ Banken kunne stille et krav til vekslene om at de måtte ha kort forfallstid. Dermed kunne banken få den utlånte kapitalen tilbake mye fortere. ²⁴⁷ Bankens interesser måtte likevel veies imot det som var best for samfunnet. Slik forholdet var i Norge de første tiårene av bankens virksomhet, var det primært et behov at banken tok inn vekslers med lang tilbakebetalingstid. Begrunnelsen var landets dårlige kommunikasjonsforhold og de handledes situasjon. De stod som regel i langvarige forskudd, og var samtidig nødt til å gi en lang kreditt. Alt så ut til å stamme fra «lidet udviklede handels- og økonomisk forhold». ²⁴⁸

²⁴⁵ *Trondhjems Borgerlige Skoles allene privilegerde Adressekontoirs-Efterretninger* no. 80, 1818.

²⁴⁶ Kristiansen (1925) s. 55.

²⁴⁷ Aschehoug (1913) s. 312.

²⁴⁸ Kristiansen (1925) s. 52.

En innsender til *Nationalbladet* den 4. juni 1821 klagde over at Norges Bank kun diskonterte 8-dagers vekslers²⁴⁹:

Det er ubegribeligt [...] at ikke tilliden maa bruges annerledes som penge end ved de næsten ubrugelige 8 dages sigtige vekslers, hvilke enhver maa frygte for at udstede formedelst den korte tid, og som trassenten med en saa liden pengeirkulation ei tør betjene sig av.

En av grunnene til at banken viste måtehold med vekseliskontering kan ha vært frykten for vekselrytteri. I konvensjonen for den midlertidige låne- og diskontoinnretningen i Trondhjem fra 11. november 1816 ble det her inntatt en særlig presisering: Direksjonen måtte påse at ingen «Vexelrytteri» fant sted, etter § 12 siste ledd. Begrepet innebar en vekselutstedelse som ikke hvilte på virkelig avsluttede forretninger.²⁵⁰ En slik pro forma hadde til hensikt å reise penger ved diskontering, til for eksempel dekning av forfallen gjeld eller til personlig forbruk. Vekslenes godhet hvilte på de forpliktedes vederheftighet og kunne selvsagt være «fuldkommen tilfredsstillende». Likevel ble slike vekslers generelt ansett for å være «risikablere Papirer», og långiveren ble ofte nødt til å fornye dem kontinuerlig. Ofte kunne man se at det var slike *lånevekslers* som ble søkt diskontert, for som regel lød de på «runde Summer», mens vanlige vekslers (også kalt *forretningsvekslers*) nesten alltid lød på «ujevne Summer», ettersom dette som regel var betalinger for varesalg. Det forekom likevel at lånevekslene lød på ujevne summer, og det var først i 1887 at Høyesterett bemerket at det kunne bli ansett som straffbart bedrageri å lage en låneveksel «lydende paa et bruddent».²⁵¹

Selv om forbud mot vekselrytteri hverken var nevnt i bankfundasjonen eller i loven om de midlertidige låneinnretningene, er det nærliggende å anta at også Norges Bank måtte passe seg for slike vekslers. Bankkomiteen hadde nemlig i 1821 uttalt til Stortinget at «her i landet ikke eller dog kun yderst sjelden bliver anbudt vekslers, som er trukket paa nogen handelsmand i et andet stift paa grund av virkelig tilgodehavende som man har fri disposition over, men

²⁴⁹ Ibid. s. 53.

²⁵⁰ <http://www.snl.no/vekselrytteri>.

²⁵¹ Aschehoug (1913) s. 153, med henvisning til Høyesterettsdom av 23. mai 1887. Rt. 1887 s. 852 – 856.

at sker pro forma og i haab om gjensidig assistance».²⁵² Disse forhold førte til at bankens styre måtte vise varsomhet med hensyn til vekseldiskontering.

I praksis skjedde det meste av diskonteringen mot vekselobligasjoner. For låntakeren hadde det en praktisk fordel ved at vekselobligasjoner kunne utstedes på stemplet papir av 2. klasse, som hadde lavere avgift enn førsteklassespapir.²⁵³ Det var heller ikke så stor utbredelse av regulære forretningveksler.²⁵⁴ Aschehoug understrekte senere at det vanligste i Norge og Danmark frem til slutten av 1800-tallet var å gi utlån på personlig sikkerhet ved «hvad man kaldte diskontering av vaxelobligationer». Det ble i den anledning påpekt at en diskontering kun burde være forbeholdt kjøp av veksler eller vekselobligasjoner, «for hvilke debitor allerede havde faaet valuta», og ikke bli benyttet i situasjoner der diskontøren var den egentlige långiveren. I sistnevnte situasjoner var det debitoren selv som solgte obligasjonen, som ble forsynt med nødvendig endossement av dem som i realiteten var solidariske selvskyldnerkausionister.²⁵⁵

Fremgangsmåten for utlån mot vekselobligasjoner foregikk trolig på følgende måte: Låntakeren utstedte slike vekselobligasjoner og skaffet så mange «gode Endossenter» som banken forlangte. Forfallsfristen ble som regel satt til 4 – 6 måneder etter utstedelsesdagen. Dette skulle sikre banken muligheten til å drive inn hele beløpet ved et eventuelt mislighold.²⁵⁶ Dersom banken anså en slik vekselobligasjon for fortsatt å være sikker, var det vanlig at den ved forfallstiden ble fornyet mot avdrag. Da ble vekselobligasjonen byttet ut med en ny, lydende på det opprinnelige beløp, men med fradrag for det innbetalte avdraget.²⁵⁷ Dermed kunne tilbakebetalingen strekkes ut helt til fem år. Aschehoug antydte senere at en slik låneform «medfører flere Ulemper for

²⁵² S. F. 1821 juni s. 624.

²⁵³ Aschehoug (1890) s. 34.

²⁵⁴ Sejersted (2002) s. 127.

²⁵⁵ Aschehoug (1890) s. 35-36.

²⁵⁶ Krogs vold (1971) s. 77. Selv om Krogs vold beskriver situasjonen på 1970-tallet, er det nærliggende å tro at det var den samme fremgangsmåten også i begynnelsen av Norges Banks virksomhet.

²⁵⁷ Krogs vold (1971) s. 77.

Skyldnernes Medforpligtede», særlig da de heftet som endossenter. For banken derimot var det en nokså sikker utlåns måte.²⁵⁸ Til å begynne med var avdraget på 10 % av dets opprinnelige beløp, men etter hvert ble den satt til en stadig lavere prosentandel.²⁵⁹

Noe av bakgrunnen til favorisering av vekselobligasjoner kunne være usikkerhet i økonomien i startfasen av Norges Banks virksomhet. Handelskreditten var sunket og dette resulterte i «en mangel af gode papirer paa forhandlingsbørsen som maatte gjøre det farlig at indlade seg i diskontoforretninger». Store handelshus, som alminnelig ble ansett for å være solide, begynte «at vakle». Mange av de vekslene som ble tilbydd, var dermed «alt andet enn solide papirer».²⁶⁰ Under slike omstendigheter ønsket banken naturligvis å sikre sin virksomhet, og det resulterte i at «dens operationer lededes med forsigtighed». Dette ble dog kritisert, blant annet fordi banken ved forfallstiden tillot debitor å fornye vekselobligasjonen. Kapitalen ble fastbundet i stedet for å bli anvendt på handel og vandel ved diskontering av vekslar.²⁶¹

Den første dagen i bankens utlånsvirksomhet ble det diskontert tre vekselobligasjoner. Den første på 200 spd. ble innvilget kaptein Stabell. Selve vekselobligasjonen var på 3 måneder, utstedt av kaptein Broch og endossert av P. M. Hansen og Wingaard Finne. Den andre vekselobligasjonen ble diskontert for 300 spd. til J. Gram. Denne var utstedt av Drejer, med H. Nissen og den nevnte J. Gram som endossenter. Det tredje beløpet var halvparten så stort og ble diskontert til H. Geelmuyden. Vekselobligasjonen var utstedt av F. Collin og endossert av H. Nissen, Fr. Bing og Geelmuyden. Det ble ikke notert når de to siste vekselobligasjonene hadde tilbakebetalingstid.²⁶²

Bankens utlånspolitikk med hensyn til diskontering av vekslar var til liten hjelp for de næringsdrivende som trengte driftskapital. De var få som fikk «forsølvet» innenlandske

²⁵⁸ Aschehoug (1913) s. 208.

²⁵⁹ Steen, S. *Det frie Norge* bind 4 *Det gamle samfunn*. (1957) s. 211.

²⁶⁰ Kristiansen (1925) s. 54.

²⁶¹ Aall 1:1 (1832) s. 142.

²⁶² Riksarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, 20. oktober 1818.

veksler i banken, og noen andre diskonteringsbanker fantes ikke i Norge på den tiden. Det var misnøye blant handelsstanden som følte at det ble vist liten forståelse for de spesielle krav som av dem ble stilt til landets eneste bank.²⁶³

4.5 Bankens vederlag for tjenestene

Foruten pant og kausjon fikk banken enda en sikkerhet – rentene.

§. 25. (§ 27): Disconto-Procenten overlades til Overenskomst imellem Banken og den, der forlanger Discontering, men Renten af de egentlige Udlaan maa ikke overstige 5 Procent. Renten betales altid forud.

Det opprinnelige forslaget hadde ordlyden: «Overenskomst mellem Banken og Laanesøgeren». Her foreslo Odelstinget å bytte ut ordet «Laanesøgeren» med «den, der forlanger Discontering».²⁶⁴ Denne endringen var trolig et uttrykk for et ønske om å skille mellom de som søkte diskontering og de som søkte lån, ettersom presentsatsen i første tilfelle etter ordlyden var basert på en avtale og til en viss grad bankens skjønn, mens renter på lån fikk en lovregulert maksimumsgrense. Lagtinget sluttet seg enstemmig til endringen.²⁶⁵

Lovgiveren bestemte at en maksimalgrense på vanlige utlån skulle være 5%, slik at lånsøkeren dermed fikk en viss forutberegnelighet for hvor mye lånet ville koste han. Slik eksakt rentesats manglet 1791-oktroien. Likheten var dog at lånsøkeren fortsatt hadde en plikt til å betale renten før han fikk utbetalt lånesummen. Dette skaffet banken et vederlag for kredittytelsen.

Et moment av interesse er forholdet til pengelovens § 34 første ledd. Etter denne bestemmelsen skulle alle andre gjeldsbrev, unntatt vekselobligasjoner, settes til en

²⁶³ Steen (1957) s. 211.

²⁶⁴ S. F. april 1816, s. 374.

²⁶⁵ S. F. mai 1816 s. 391.

alminnelig rentefot på 4%, se punkt 3.3.1. Banken fikk dermed en dispensasjon til å overstige rentefoten med inntil 1%, noe som var en særlig tillatelse.²⁶⁶

Selv om lovgiveren kun satte en maksimumsgrense, ble denne satsen gjeldende fra banken sin side. Administrasjonen i Christiania opplyste nemlig sine lånsøkere om at «Rentefoden er 5 Procent aarlig».²⁶⁷ Satsen ble likevel ansett for å være litt for høy, ettersom bankdireksjonen samme dag anmodet representantskapet om å nedsette den alminnelige rentefoten til 4%.²⁶⁸ Anmodninger lød som følger²⁶⁹:

Da Laanene af Banken blive bekostelige derved at disse 2de Gange om Aaret maae fornyes; da Bankens Hensigt tillige er at afhjælpe Landets Trang paa Penge. Og da det i flere Henseender er byrdefuldt at erholde Udlaan af Banken besluttede Directionen at indgaae til Representanterne med en Indstilling om at den med en Indstilling om at den i Conventionens 30 §. bestemte Rentefod af 5pCt aarlig for det første maatte nedsætets til 4 pCt.

Komiteen for bank- og pengevesen bemerket i 1818 at det både var til bankens og bankinteressenternes fordel at rentefoten var satt til 5%. De mente at «siden Trangen er saa stor, vil vel enhver være tjent med at faae Laan mod saadan Rente».²⁷⁰ Utsagnet tyder på at lånerenten andre steder, som hos private, var høyere. Dessuten var dette billigere enn diskontolån.²⁷¹

Foruten den alminnelige rentefoten måtte de som søkte om lån, også betale andre avgifter, særlig dersom de ønsket å fornye lånet. De totale lånekostnadene kunne komme opp til 8% årlig, noe selv Norges Bank mente var altfor dyrt. Dette var hovedbegrunnelsen bak deres vedtak om å fornye lånene uten samtidig å utstede ny obligasjon, se punkt 6.2.

²⁶⁶ Schweigaard (1904) s. 135 (i fotnote).

²⁶⁷ *Christiania Intelligentssedler* no. 82, 1818.

²⁶⁸ Rentenedgangen skjedde først i 1825, Dyrvik m. fl. *Norsk økonomisk historie 1500 – 1970* bind1, 1500-1850 (1979) s. 223.

²⁶⁹ Riksarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, 12. oktober 1818.

²⁷⁰ S. F. juni 1818 s. 664.

²⁷¹ Smith (1980) s. 85.

For diskontopremien var saken annerledes. Ordlyden ga banken en viss frihet til å fastsette diskonteringsrenten avhengig av hver enkel situasjon. Den skulle være i «Overenkomst» mellom banken og den som søkte diskontering. Bakgrunnen for å tillate banken å bestemme diskontopremien kunne primært være det kravet om sikkerhet, som lovgiveren ønsket å opprettholde. Om søkerens diskonteringsforespørsel kunne anses for å være risikabel, måtte naturligvis banken sette opp renten for i alle fall ha noe sikkerhet, ettersom renten skulle betales forut. Som nevnt i punkt 2.2.1 ga resolusjonen av 29. november 1799 alle diskontører en frihet til å fastsette diskontopremien, så dette var ikke forbeholdt Norges Bank.

Som illustrasjon avsluttet bankadministrasjonen i Christiania sin bekjentgjørelse den 12. oktober 1818 med å understreke at «Disconto-Præmien vil nærmere blive bestemt og offentlig bekjendtgjort».²⁷² Bankens sats ville også gi en grense for de midlertidige låne- og diskontoinnretningene. I § 13 i loven om midlertidig låne- og diskontoinnretning ble det bestemt at når Norges Bank kom i virksomhet, så skulle ikke diskontopremien i innretningene «overstige den Disconto-Præmie, som Banken noterer». Paragraf 30 i konvensjonen for Norges Bank fra 10. oktober 1820 bemerker at diskontopremiene skulle fastsettes etter omstendighetene som fra tid til annen skulle finne sted og at den «bekjendtgjøres ligeledes enhver Forandring med samme i det vedkommende Stifts Tidender». Banken skulle altså ha en diskonteringsrente, som skulle være alminnelig kjent.

Dette ble kommentert av komiteen for bank- og pengevesenet i 1821. Selv om ordlydens bestemmelse tillot en vilkårlig diskontoprocent og det dermed kunne virke «overflødig at Disconto-Præmien forud er bestemt», så måtte en slik ordning være nødvendig «med hensyn til den Control med Bankens Indtægter, som altid bør have».²⁷³ Dette ble bemerket ved gjennomgangen av bankkonvensjonens forslag om hvem som skulle fastsette diskontosatsen, se mer i punkt 6.1.

²⁷² *Christiania Intelligentssedler* no. 82, 1818.

²⁷³ S. E. 1814 – 1833, 1. bind s. 239.

Låne- og diskontoinnretningene hadde nesten tilsvarende ordlyd i loven, nemlig: «Disconto-Præmien er vilkaarlig, og retter sig efter Overenskomst imellem Indretningens Bestyrelse og Requirenten [...]», jfr. § 13 annet punkt. Tre av konvensjonene hadde likevel satt en maksimalgrense for diskontopremien på 12%. I Christianiakonvensjonen ble denne grensen til etter en interessant debatt. Representant Mariboe hadde i et brev til sin venn, justitiarius J.C. Berg²⁷⁴, fortalt at det var en del debatter mellom han og «de Herrer, som udarbeidede Conventionen».²⁷⁵ Det var bl.a. på grunn av Mariboe at det ble bestemt et maksimum for diskontopremien. Han foreslo dog bare 8%.²⁷⁶

Formann Bergh var uenig i at de i det hele tatt trengte å sette noe grense, og argumenterte med at da Stortingets lov ikke nevnte noe om det, måtte man anta at de «skadelige Følger» som Mariboe anførte, bare var innbilte. «De kan troe, jeg var ei lidet glad ved at kunne give Storth. og et af dets lovkyndige Medlemmer en terce», skrev Mariboe. Han svarte med å si at han visste godt at det var hans plikt som statsborger å vise aktelse for de lover Stortinget ga og som ble sanksjonert av Hans Majestet. Men, han visste også «at det ingenlunde er min Pligt hverken som Individum eller som Interressent af L. Indr. at ansee alle Stort. Love som fuldkomne eller non plus ultra». Når dette var sagt, anså han at den nevnte lov inneholdt mange mangler og dermed betraktet han ikke Berghs argumenter for å ha noe vekt. Til formannens argument om at den mannen, som fra regjeringens side var utnevnt til å påse lovens overholdelse, «nok vilde sørge for, at der ei fordredes en Disconto, der blev skadelig for Landet», svarte Mariboe at det ikke stod i denne mannens makt å foreskrive noen grense for diskontopremien, ettersom den ifølge Stortingets lov var vilkårlig og «saaledes kan jeg ei heller finde den ærede Talers Grunde at være grundige». I tråd med datidens manerer forsikret Mariboe sin venn justitiarius at alt dette «gikk af paa en venskabelig

²⁷⁴ Som selv ble valgt til direksjonen i 1817, samt satt i direksjonen for Norges Bank, http://www.snl.no/nbl_biografi/Jens_Christian_Berg/utdypning.

²⁷⁵ *Historisk Tidsskrift* av Den Norske Historiske Forlaget, 2. Bind (1872) s. 249-250.

²⁷⁶ Dette ble en realitet i en lovendring 29. januar 1818, i § 18.

Maade». Året etter vedtakelsen sank diskontopremien til 10 %, mens den fra begynnelsen av 1818 lå på 8%.²⁷⁷

For Norges Bank lå diskontopremien i starten av dens diskonteringsvirksomheten tilsvarende på 8%, mens den i februar 1820 ble satt ned til 7%. Dette gjaldt bare for Trondhjem, Bergen og Kristiansand stift og var begrunnet blant annet i at næringsdrivende der ikke maktet å betale en så høy rente. Christiania beholdt den opprinnelige diskontosatsen.²⁷⁸

Det ble klaget over at diskontorenten var altfor høy. Siden næringsdrivende ofte skaffet seg sin driftskapital gjennom diskontering av vekslar var det viktig at særlig bankinstitusjoner holdt en jevn diskontosats, som ikke var for høy.²⁷⁹ Samtidig ble det påpekt at selv om en lav diskonto er «visselig en Fordel for Næringsdrivende», så burde satsen være en «nødvendig Følge af Samfundets økonomiske Tilstand» og ikke bli til ved «kunstige Midler».²⁸⁰ Aschehoug har senere påstått at landets kapitalister lettere kunne bli fristet til å anvende sine midler i utlandet eller investere i risikable foretak, dersom diskontoen ble for lav. Dette kunne, ifølge ham, få fatale følger og dermed var det viktig at banken «i rette Tid forhøier sine Discontosatser».²⁸¹ Når satsen ble forhøyet ble bedriftene, som brukte lånt kapital, tvunget til å øke sine produksjons- eller driftskostnader. Videre ville det føre til at debitorerne prøvde å innskrenke sine omkostninger eller søke billigere kreditt andre steder, gjerne i utlandet.²⁸² Det var dog bare de med gode forbindelser som hadde en slik mulighet.

²⁷⁷ Rygg (1918) s. 169.

²⁷⁸ Ibid. s. 165.

²⁷⁹ Aschehoug (1913) s. 308.

²⁸⁰ Ibid. s. 309.

²⁸¹ Ibid. s. 309.

²⁸² Ibid. s. 312.

4.6 *Ingen lån uten søknad*

De som ønsket lån måtte gjennom en formell søkeprosedyre, som ifølge lovgiveren skulle være skriftlig.

§. 24. (§ 26): Enhver, som søger Laan, eller at faae disconteret ved Banken, haver at henvende sig til vedkommende dens Foresatte i den offentlig bekjendtgjorte Forsamlingstid. I første Tilfælde opgives skriftlig Laanets Størrelse og for hvor lang Tid det søges, hvad Pant der anbydes og hvem der for Laanet vil indgaae som Selvskyldner. I sidste Tilfælde indleveres det Papir, som søges disconteret, eller Copie deraf. Bankens Resolution afgives enten strax eller til den Tid, som da bestemmes.

Det opprinnelige forslaget inneholdt ordene «Cautionist og Selvskyldner», men det første ble straks vedtatt fjernet i Odelstinget,²⁸³ slik at bare ordet selvskyldner skulle stå igjen, noe også Lagtinget var enige i.²⁸⁴ Dette er imidlertid en til en viss grad teknisk formalitet. Lovens vilkår om å stille med kausjonist i fundasjonens § 21 forutsatte allerede at «Cautionisten undertegner som Selvskyldner».

Følgende ble bekjentgjort fra bankadministrasjon i Christiania den 12. oktober 1818²⁸⁵:

- a) At skriftlige Andragender om Udlaan og Discontering m.v. kan indleveres her i Administrationen hver Søndag fra Kl. 11 til 12 Formiddag.
- d) I de Andragender, som insendes om Laan, maae, ifølge Foundationens §. 24, opgives Laanets Størrelse, for hvor lang Tid det søges, hvad Pant der anbydes og hvo der for Laanet vil indgaae som Cautionist og Selvskyldner, hvortil endnu maa lægges vedkommende Oppebørselsbetjents Aftryk om, hvormeget Laansøgeren har betalt af det ham paalignede Indskud.

Tilsvarende krav hadde også bankdireksjonen.²⁸⁶ Låne- og diskonteringsøknadene skulle være skriftlige. Disse kunne overleveres både ved personlig henvendelse, men ordlyden i bekjentgjøringen åpnet også opp for sending av slike søknader. Ved diskontering skulle vekselen eller vekselobligasjonen som skulle diskonteres innleveres, men det holdt også med en kopi. Svaret skulle søkeren få enten straks eller etter en

²⁸³ S. F. april 1816, s. 374.

²⁸⁴ S. F. mai 1816, s. 388.

²⁸⁵ *Christiania Intelligentsedler* no. 82, 1818.

²⁸⁶ *Trondhjems Borgerlige Skoles allene privilegerede Adressekontoirs-Efterretninger* no. 80, 1818.

bestemt tid. Her fikk bankbestyrere en viss mulighet for betenkningstid, noe som var naturlig, ettersom de hadde et ansvar og muligens måtte undersøke sikkerheten som ble tilbydd.

Grunnen til at Christiania-administrasjonen krevde oversikt over hvor mye innskudd som ble betalt, har å gjøre med et lovtilllegg fra 13. august 1818. Den ga bankens interessenter som hadde betalt en viss andel av innskuddet en forrett til å søke lån, se nærmere i punkt 5.3.

Til å begynne med besvarte banken alle søknadene skriftlig, men allerede i desember 1818 måtte de meddele følgende: «[...] at Directionen ikke kan inllade sig paa skriftlig at besvare de mange Andragender om Laan».²⁸⁷ I stedet ble lånsøkere underrettet om hvorvidt lånesøknaden var innvilget eller ikke, «hver Søgnedag²⁸⁸ fra kl. 11 til 12 Formiddag» i banken. De innvilgede lån ble notert i forhandlingsprotokoller til ettersyn, se punkt 4.11.

Lånsøkeren måtte dessuten henvende seg til bankinnretningen i sitt stift. Kjøpmann Carstensen fra Sørlandet²⁸⁹, som hadde henvendt seg til bankdireksjonen, fikk som svar «at han angaaende Laan maae henvende sig til Bankadministrationen i Christiansand». Dette ble begrunnet med at den «har erholdt baade Penge og de for Laanerne fornødne Instructioner».²⁹⁰

4.7 Praktiske krav til bestyrelsen av utlån

En annen bestemmelse som var ment å regulere det praktiske ved utlånene var §48.

§. 48.: Directionen skal 2de Gange ugentlig holde Samling paa Banken, og Samlingstiden skal offentlig bekjendtgjøres. I disse Samlinger afgjøres alle Sager, som fordre fælleds Overlæg, og decideres alle Andragender om Laan og Discontering. Udlaan eller Discontering maa aldrig finde Sted, naar ei 3 Directører have dertil givet sit Samtykke, om der end ikke flere maatte have mødt i

²⁸⁷ Rygg (1918) s. 164.

²⁸⁸ Ukedag, som ikke er søndag eller helligdag.

²⁸⁹ <http://www.eidsvoll1814.no/?did=9044648&aid=9043784>.

²⁹⁰ Riksarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, 12. oktober 1818.

Directionsforsamlingen, da derom besluttedes. Alle Beslutninger tages ellers efter de fleste Stemmer. Over Forhandlingerne i Directions møderne holdes Protocol, hvilken i Repræsentanternes Quartalsmøder skal fremlægges.

Tilsvarende bestemmelse fantes i oktroien, men dens § 53 inneholdt en særlig presisering i nest siste punktum: «Directøerne have alle lige Stemmeret, uden Hensyn til Antallet af de Actier, de maatte eie». Dette var også med i forslaget som både Odels- og Lagtinget enstemmig gikk med på ved førstegangs gjennomgang. I tilsvarende bestemmelse i fundasjonen ønsket Lagtinget derimot å fjerne denne passusen, med 14 mot 2 stemmer.²⁹¹ Dette ble bifalt av Odelstinget ved andregangs gjennomgang.²⁹²

Når det gjaldt samlingstidspunktet bekjentgjorte bankdireksjonen i Trondhjem den 9. september 1818 at de var samlet hver tirsdag og fredag fra kl. 14 til 17, i bankens lokaler i *Stiftsoverrettsgaarden*.²⁹³

Lovgiveren hadde også visse minstekrav til fremgangsmåten i filialavdelingene, med felles ordlyd for både oktroien og fundasjonen:

§. 50. (§ 55): [...] Enhver Afdelings Forretninger forestaaes af Administrationen. Ugentlig 2 Gange skal denne til bestemt Tid og Sted samles for at aftale og protocollere dens Beslutninger om de Bankens Forretninger, som fordre fælles Overlæg, i Særdeleshed om Udlaan og Discontering, som aldrig maa finde Sted, naar ei alle 3 Administratører dertil give Samtykke. Daglig skal en Administrator foranstalte og besørge Afdelingens løbende Forretninger, samt derover holde Dagbog.[...]

Hensikten med disse to bestemmelsene var nok først og fremst en viss sikring av fondsforvaltningen. Minst tre skulle være enige i et positivt svar på låne- eller diskonteringsøknaden, og dette skulle i tillegg protokolleres med sikte på mulig ettersyn. Dette hadde en side til det ansvaret som disse bankbestyrere hadde.

²⁹¹ S. F. mai 1816 s. 392.

²⁹² Ibid.s. 259.

²⁹³ *Trondhjems Borgerlige Skoles allene privilegerde Adressekontoirs-Efterretninger* no. 72, 1818.

Det er interessant å se på § 52 i forslaget til oktroien fra Riksforsamlingens Finanskomiteé. Det ble blant annet foreslått at enhver filialavdeling skulle sørge for lån og diskontering, samt andre av bankens forretninger, «paa samme Maade og under samme Vilkaar, som det skeer ved Hoved-Banken [...]». Et slikt krav til synkroniseringen manglet i fundasjonen, som bare nevnte at bankbestyrere måtte «besørge Bankens Forretninger efter Foundationens og Conventionens Forskrifter». Administratorenes daglige løpende forretninger måtte «rette sig efter Directionens af Repræsentanterne bifaldte Forskrifter», når de ikke stred mot fundasjonen eller konvensjonen, § 50. I samme paragraf formulerte lovgiveren seg slik at dette likevel bare gjaldt forretningsordenen, slik som regnskap og bokhold. Dette kan indikere at det ikke ble krevd like vilkår når det gjaldt utlån i de ulike filialene og hovedsetet. Senere har det blitt uttrykt et ønske om å presisere krav om like vilkår i pengeloven, men dette ble avvist av lovgiveren, se pkt. 6.1.

Likevel har finanskomiteen som gikk gjennom bankkonvensjonen i 1821 uttalt følgende: «[...] det efter Loven om Pengevæsenet kan antages som en Regel, at Adgangen til Laan og Discontering overalt i Riget bør være forholdsmæssigen lige og underkastede lige Vilkaar [...]».²⁹⁴ Dette ble uttalt i forbindelse med bankens ønske om ikke å samkjøre diskontorenten, men gi enhver avdeling rett til å bestemme den selv. Som det blir nevnt i punkt 6.1 ble komiteens bekymring og tolkning av pengeloven ikke tatt til følge. Beskjeden fra direksjonen om at herr Carstensen måtte henvende seg til sin bankadministrasjon, som nevnt i punkt 4.7, illustrerer også at samkjøringen av like vilkår heller ikke ble praktisert.

Den 20. oktober 1818 hadde bankdireksjonen bestemt at de dokumentene som var utstedt for utlån og diskontering «ikke bør komme ud af dens Væрге». Videre skulle de ikke «indtages i Journalen, men derimod efter No. indføres en af Directionen selv førende Register».²⁹⁵

²⁹⁴ S. F. juni 1821 s. 239.

²⁹⁵ Riksarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, 20. oktober 1818.

Lovgiveren hadde gitt enda en fullmaktsbestemmelse til banken, med hensyn til regulering av andelen av fondet som skulle brukes til utlån og diskontering:

§. 49. (§ 54): Directionen haver i Forening med Repræsentationen efter fleste Stemmer at afgjøre, hvor stor Sum i Banksedler, der af dem, som kunne anvendes til Udlaan efter §. 20 og 23, skal tilstilles enhver Filial-Afdeling; hvilken Sum bør forholdsvis, rettes efter det Indskud i Banken, som er gjort fra det District, hvori Filial-Afdelingen bestemmes at virke.

Dette er den samme ordlyden som først var presentert i Finanskomiteens utkast. Helt fri i sin avgjørelse stod banken likevel ikke. Bestemmelsen om seddelutstedelsen satte som nevnt en skranke for hvor mange sedler banken kunne trykke, etter både fondasjonens og oktroiens § 4. Som nevnt i punkt 3.4 måtte ikke summen overstige det dobbelte av bankens metallfond.

I møte den 12. oktober 1818 ble det for første gang besluttet et beløp som skulle bli disponert til bankens utlånsvirksomhet etter fondasjonens §§ 20 og 23. Beløpet på 300 000 spd. ble fordelt på de fire stiftene. Akershus fikk 126 600 spd., Bergen fikk 70 600 spd., mens Trondhjem og Kristiansand fikk henholdsvis 56 600 spd. og 46 200 spd.²⁹⁶ Etter hvert skulle det disponeres nye beløp.

Én firedel skulle anvendes til diskontering, men denne fordelingen ble dog ikke gjeldende. Rygg påpekte at under direksjonsmøtet den 20. oktober 1818 i Trondhjem ble byens diskonteringsbeløp satt ned under denne grensen. Direktør Iversen protesterte visstnok mot nedsettelsen, men resten av medlemmene uttalte at de tolket 1/4-grensen kun som et maksimum. Diskontering var for «banken mindre sikker anbringelsesmaate end de egentlige saakaldte utlaan». Dessuten ville en høyere diskonteringsbeløp hindre fordelingen av utlånene etter § 12 i 1818-loven, se punkt 5.3. Begrunnelsen var at «de som søkte diskontering i almindelighed vilde erholde en langt større sum end ansøkere av pantelaan med et like stort bankindskud».²⁹⁷

²⁹⁶ Rygg (1918) s. 164.

²⁹⁷ Ibid. s. 164.

Fra 2. april 1819 til 18. desember 1820 ble ingenting anvendt til diskontering. Bankdireksjonen begrunnet sin beslutning i at panteutlån ga banken mer sikkerhet enn personlig kreditt.²⁹⁸

4.8 Bankens rettigheter og plikter i forhold til pantobjektene

Ettersom håndpant var lovgiverens utgangspunkt med hensyn til sikkerhetsobjekter, fikk banken følgende rettigheter:

§. 66. De Panter, som stilles til Banken, og af den under dens Laase opbevares, skulle fra den Tid, de ere modtagne, ikke kunne fravindes den, hverken af Mangel paa Hjemmel eller Confiscations Paastand, eller anden Fordring fra Regjeringen eller Andre. Dog undtages allene Oplagsvarer, hvorfor Told- og Consumtions-Afgifter ere krediterede, hvilke Afgifter altid forlods skal udredes af Pantet.

Oktroiens § 71 og det opprinnelige forslaget inneholdt tillegget «under dens Laase eller med dens Mærke» og «ere modtagne eller af Banken mærkede». Lagtinget ønsket ikke dette tillegget i fundasjonen²⁹⁹, noe Odelstinget enstemmig bifalt.³⁰⁰ Lovgiveren var som nevnt klar på at banken ikke skulle ha adgang til å ta pant mot merking dersom den tvungne ordningen ble gjeldende.

Banken fikk en særlig posisjon med hensyn til sikkerhet for sine lån, både i forhold til staten og alle andre.³⁰¹ Kongen hadde dermed ingen makt over banken i så henseende. Eneste unntaket var dersom disse varene var toll- og konsumpsjonsavgifter, som var godskrevet statskassen.

²⁹⁸ Ibid. s. 165.

²⁹⁹ S. F. mai 1816 s. 393.

³⁰⁰ Ibid. s. 260.

³⁰¹ §§ 59-73 i fundasjonen var plasserte under kapittel IV: *Om de særskilte Banken forundte Benaadninger, Friheder og Fordele.*

Hallager / Aubert kommenterte senere denne bestemmelsen, og påpekte at det var ganske ekstraordinært at banken fikk et slikt «særeget Privilegium». Mangelen ved pantsetterens hjemmel måtte «ikke nødvendigvis [...] bemærkes af Banken, saasom naar der stilles den til Pant et Gjælds-brev, der hverken er udstedt eller transporteret til Pantsætteren». Likevel måtte det være klart at § 66 ikke ga banken hjemmel dersom det, før pantsettelsen skjedde, uttrykkelig hadde skjedd en anmeldelse om at pantsetteren ikke hadde hatt rett til å disponere over tingen. Banken måtte altså være i god tro. Det var dog bare en formell anmeldelse som var kravet. Dersom det kun ble gitt en alminnelig bekjentgjørelse, kunne en «saadan Publikation derimot ikke komme i Betragtning mod Banken».³⁰²

Banken sørget som regel selv for å være på den trygge siden. Bankadministrasjonen i Christiania krevde fra sine søkere et «Adkomstbrev paa Pantet», det vil si et dokument som beviser pantsetterens eiendomsrett. I tillegg måtte det vises en attest «om hvilke Hæftelser derpaa maatte hvile».³⁰³ Dette skulle vises på alle typer pant, også fast eiendom.

Det ble gitt en særregel for vekselobligasjoner:

§. 67. (§ 72): Vexelobligationer, som Banken disconterer, eller af dens Debitorer antager, maa ligesom Vexler endosseres af flere Personer, uden at Forordningen af 26de Novbr. 1731 eller andre Anordninger deri skulle være hinderlige, og maa Banken i det Tilfælde have samme Ret til enhver Endossent, som til Obligationens Udstæder, saa den hos enhver af disse, og hos hvem den først vil, kan søge sin Betaling.

Forordningen det ble referert til gjaldt en pro forma anskaffelsen av vekselen, «samt hvorledes videre med Vexler skal forholdes». Forordningen regulerte også vekselobligasjoner og oppstilte blant annet en regel om at vekselobligasjonen ville miste sin gyldighet dersom kreditorene ikke reiste en påtale innen én måned etter fristen utløp.³⁰⁴

³⁰² Hallager, F. *Den Norske Obligationsret* 2. bind (1879) s. 331-332.

³⁰³ *Christiania Intelligentssedler* no. 82, 1818.

³⁰⁴ Morgenstjerne, Lange, Vogt, Hjelm *Juridisk Repertproim* 3. hefte (1822) s. 57.

Lovgiveren likestilte dermed endossementet på vekslar og vekselobligasjonar slik at 1816-loven ikkje skulle vere berørt av tidlegare bestemmelsar om dette. Bestemmelsen fekk et *lex specialis*-status, for å sikre banken dekning for dens diskontering. Betaling kunne søkjes både hos endossenten og obligasjonens utsteder, uavhengig av rekkefølgen. Denne regelen påla dermed et solidaransvar mellom disse.

Bestemmelsen i fundasjonens § 69 (§ 74 i oktroien) ga bankens foresatte og dens interessenter adgang til å utstede alle «Forskrivningar og Documenter eller andre Papirer» på «slet Papir» der det ellers var krevd stemplet papir.³⁰⁵ Dette omfattet dog ikkje pantobligasjonar, noe bankdireksjonen mente var uheldig. Se nærmerer i punkt 6.2 om bankforslaget til Stortinget.

4.9 Bankens krav og plikter i tilfelle mislighold

NL 5-13-1 inneholdt en alminnelig rettsregel: «Alt beviselig Gield bør rigtig og til rette Tid efter Forskrivelsen og Contracter at betalís; [...]». Dersom låntakeren ikkje maktet å betale, ga bankfundasjonen følgende bestemmelsar for å regulere bankens adgang til selv å gjøre opp for utlånet. Bestemmelsene er like 1791-oktroien.

§. 70. Banken skal, i Mangel af Betaling til bestemt Tid, være berettiget til at lade dens haandfaaede Panter bortsælge o.s.f. (som i §. 75 i Octroien).

Fundasjonen henviste til å se resten av lovteksten i oktroiens § 75:

[...] ved offentlig Auction, uden foregaaende Dom og Indførsel; kun at Debitor 4 Uger tilforn advares i de offentlige Tidender, og at Auctionen baade i de offentlige Tidender og ved Placater publiceres 8 Dage, forinden den afholdes. Ihændehavere af de fra Banken ved saadanne Panters Modtagelse udfærdigede Recipisser skulle strax efter Auctionen indlevere dem til Cassation; i manglende Fald skulle de være magtesløse, hos hvem de end findes. Det, hvortil Pantet udbringes høiere ved Auctionen, end Bankens Fordringer med Renter og skadesløse Omkostninger beløbe sig til, godtgjøres Debitor; men skulde Auctionsbeløbet ikkje være tilstrækkeligt til Bankens skadesløse

³⁰⁵ Se punkt 2.2.1.

Betaling, da skal Banken være berettiget til at søge Betaling hos Debitor eller Selvskyldner for det manglende ved Lands Lov og Ret.

Det opprinnelige forslaget inneholdt ikke ordet selvskyldner som et alternativ i siste ledd, og det var først Lagtinget som stemte for å ta et slikt tillegg. Det ønsket å presisere likestillingen mellom selvskyldneren og debitoren, for å gi banken en klar hjemmel til å få dekning for sine lån.³⁰⁶

Denne paragrafen ga banken en viktig særrett, nemlig retten til å bortselge håndpant uten i forkant å ha dom eller «Indførsel», dvs. utlegg. Det krevdes heller ikke noen «foregaaende Indkaldelse til Forligelseskommissionen» eller «Lovmaal», det vil si rettssak.³⁰⁷ Forelå det betalingsmislighold måtte banken først gjennom en varslingsprosedyre. Lovgiveren sørget gjennom dette for en viss ivaretagelse av debitors interesser. Banken skulle varsle sin debitor om auksjonen, som skulle være offentlig. Bestemmelsen om denne fremgangsmåten var nesten identisk med 1791-oktroiens § 66.

Fire uker før den planlagte auksjonen måtte debitoren advares, trolig fordi lovgiveren da forventet at debitoren skulle betale for seg. Disse advarslene skulle finne sted i offentlige tidender, det vil si landets aviser.³⁰⁸ Dersom debitoren fortsatt ikke meldte seg for å betale, måtte banken åtte dager før auksjonen også advare gjennom plakater. Fordelen med det var at det var størst sjanse for at debitoren fikk vite om at banken planla auksjonen, enten ved at han selv leste om det eller noen han kjente ga beskjeden videre.

Men det var også en negativ side ved en slik fremgangsmåte. Nettopp fordi dette ble offentliggjort, kunne debitoren lett få et rykte på seg som en som ikke holdt sine

³⁰⁶ S. F. mai 1816 s. 393.

³⁰⁷ S. E. 1814-1833, 2. bind s. 496.

³⁰⁸ I perioden 1815–1818 hadde Norge bare fem aviser, som dessuten bare kom ut to ganger i uken, Steen, S. *Det frie Norge - På fallittens rand* (1953) s. 317.

forpliktelser. Det kunne jo være mange grunner til det, og et slikt rykte i et nokså lite samfunn kunne mulig føre til skade på hans troverdighet og senere kredittmuligheter.

Etter at auksjonen ble holdt, regulerte lovgiveren hva som skulle skje med «recipisser», det vil si kvitteringer som debitoren hadde fått fra banken om at pantet var mottatt. I utgangspunktet ble den som hadde en slik kvittering pålagt straks å innlevere den. Dersom dette ikke skjedde skulle kvitteringen uansett miste sin gyldighet. Denne særretten ble gitt for å verne banken mot «ethvert Søgemaal af Tredjemand».³⁰⁹ Slike kvitteringer, som var utstedt av Norges Bank, var nemlig egnede til å benyttes i omsetningen.

Foruten selve lånesummen skulle banken også få dekket renter og alle «skadesløse Omkostninger», altså samtlige utgifter i forbindelse med auksjonen som banken fikk. Dersom pantet ble solgt for mer enn det debitoren skyldte banken, skulle dette godtgjøres ham. Ved motsatt utfall sørget lovgiveren for at banken kunne hente det resterende fra enten debitoren eller kausjonisten. Her skulle det riktignok ikke være noe særrett for banken og den måtte følge «Lands Lov og Ret». I perioden denne avhandlingen tar for seg var Christian Vs Norske Lov fortsatt gjeldende. I NL-5-13-24 ble mislighold av vekselbrev regulert. Der skulle byfogden eller virkefogden «efter Klagerens Ansøgning arrestere den anklagte Person», dersom han ikke straks betalte. I verste fall kunne han fengsles.

Dersom pantet var obligasjoner eller andre gjeldsbrev, var det gitt særlige bestemmelser:

§. 71. (§ 76): Pantsættes Obligationer eller andre Forskrivninger til Banken, og disse ei til bestemt Tid indløses, da skal Banken være berettiget til, uden foregaaende Dom over den, som til Banken har pantsat saadanne Forskrivelser, at søge sin Betaling efter de pantsatte Forskrivningers Indhold; og ligesom det skal staae Banken frit for at tiltale sin Debitor først eller sidst, saa bør denne, naar Pantet først tiltrædes, dog i alle Tilfælde holde Banken skadesløs.

³⁰⁹ Matzen, H og N. Lassen, *Den nordiske tingsret* (1880) s. 206.

Med samme stemmefordeling som forrige bestemmelse ønsket imidlertid flertallet i Odelstinget å ha med presiseringen «Indhold» etter «de pantsatte Forskrivninger».³¹⁰ Finanskomiteens forslag var uten den. Videre hadde originalforslaget bare ordet «Dom», uten en presisering på hvem banken slipper å ha dom overfor. Odelstinget ønsket en slik konkretisering, samt å slå fast at det var innholdet i de pantsatte «Forskrivninger», det vil si dokumentet hvor man inngår en forpliktelse til å avstå noe³¹¹, banken kunne søke betaling i. Lagtinget var enig.³¹²

Her fikk banken nok en gang en særrett, ved å slippe å ha dom forut for sitt krav om dekning. Videre fulgte en presisering om at banken selv kunne velge om den ønsket å henvende seg til sin debitor eller til selvskyldneren for å få dekning. Lovgiveren ga uansett debitoren hovedansvaret for å sørge for at banken ble holdt «skadesløs». Fremgangsmåten var den samme som for håndpant, nemlig offentlig annonsering.

Helt konkret eksempel på en advarsel finnes blant annet i *Tillæg til Den Norske Rigestidende* fra 10. november 1820, under rubrikken «Bekjendtgjørelser»³¹³:

Overeensstemmende med Bankfundationens §. 70, advares herved Skomagermester Ole Torkildsen Kjerulf, saavel som hans Selvskyldner-Cautionister om, at de af den Første til Norges Bank for et Laan af 300 Spd. som haandfaaet Pant overleveredet tvende Panteforskrivelser ville, saafremt bemeldte Laan med paaløbne Renter ei førinden betaales, om 5 Uger blive ved Auction bortsolgte paa Debtors og Cautionisters Gevinst eller Forliis.

Bank-Administrationen i Christiania, den 6te Nvbr. 1820

Rasmusen. Langberg. Thyholm.

Lovgiveren hadde uttrykkelig regulert fremgangsmåten for å få betaling gjennom håndpant, obligasjoner og andre gjeldsbrev. I realiteten skjedde det meste av utlånene

³¹⁰ S. F. april 1816 s. 377.

³¹¹ <http://ordnet.dk/ods/ordbog?query=forskrivning>.

³¹² S. F. mai 1816 s. 393.

³¹³ *Tillæg til Den Norske Rigestidende* no. 90, 10. november 1820.

mot pant direkte i fast eiendom, og noe uttrykkelig regulering hjemlet ikke fundasjonen fra 1816. Problemstillingen kom opp på Stortinget i 1824, etter en høyesterettsdom av 18. april 1822 mellom direksjon for statslånet og en debitor som stilte underpant i sin eiendom. Lovgiveren sørget da for å gi Norges Bank en uttrykkelig hjemmel som inkluderte all slags pant, se punkt 7.1.

Aall bemerket at tross de mange auksjonsvarslene «over Eiendomme, som til Banken ere pantsatte», måtte man ikke tro at banken var «en usædvanlig streng Creditor, eller Skyldneren i en usædvanlig Grad uformuende til at opfylde Forpligtelse». Ifølge Aall var de som fikk advarselen heller «skjødesløse og ueftretrrettelige», enn «afmægtige Debitorer, der, afsidesboende, ikke uden Ubeqvemmelighed kunne indsende deres Renter og Afdrag». Disse auksjonsvarslene «opvaagner som oftest den døsigte Debitor», og førte sjeldent til et virkelig salg. «Man vilde ellers snart see Banken i Besiddelse af Landets vigtigste Eiendomme».³¹⁴

4.10 Tilbakebetaling

Ettersom det florerte mange slags pengerepresentativer i Norge den første halvdel av 1800-tallet, ble det gitt en bestemmelse som skulle skjerme den nye banken fra andre sedler enn dens egne:

§. 26. (§ 28): Alle Bankens Udlaan, saavelsom Renter til den, skal betales Banken, med dens egne Sedler eller den Mynt, Banken bruger; dog skal det derfor ikke være Banken formeent at kunne diskontere Vexler, der lyde paa saadanne fremmede Pengesorter, der agtes lige med rede Valuta.

Ordlyden ble enstemmig vedtatt av både Odelstinget³¹⁵ og Lagtinget.³¹⁶ Bestemmelsen ga også banken adgang til å motta utenlandske vekslers, så lenge det oppfylte kravet. Som følge av diskonteringspraksisen til Norges Bank var det ikke så lett å diskontere

³¹⁴ Aall 1:1 (1832) s. 130.

³¹⁵ S. F. april 1816 s. 382.

³¹⁶ S. F. mai 1816 s. 390.

veksler i Norge, se punkt 4.4. Som regel kunne utenlandske veksler lettere og på rimeligere vilkår bli diskontert i utlandet, særlig Hamburg.³¹⁷

4.11 Bankens plikt overfor Stortinget

Ettersom Stortinget skulle holde tilsyn med banken etter Grl. § 75 c), ble banken pålagt følgende i § 73: «[...] til Sikkerhed for Staten i Almindelighed, være pligtig for ethvert ordentligt Storthing at godtgjøre denne Fundations nøiagtige Overholdelse, og til den Ende være forbunden at fremlægge dens Bøger og Beholdninger for den Committee, som vedkommende Storthing dertil udnævner». Det ble dog ikke nevnt hvilke eventuelle sanksjoner Stortinget kunne ty til dersom fundasjonen ikke «nøiagtige» ble overholdt.

Under Stortinget i 1824 oppstod det en diskusjon om rekkevidden av bestemmelsen. Komiteen innstilte på å velge tre menn som skulle undersøke om bankdireksjonens beretninger var i overensstemmelse med bankens bøker, papirer og beholdninger. Deretter skulle de avgi sin beretning til Stortinget. Saken kom opp til behandling den 16. mars. Representant Erichstrup så ingen anledning til et slikt ettersyn fordi det «ikke var det mindste at udsætte paa Bankbestyrelsens Handlinger». ³¹⁸ Han uttalte også at bestemmelsen i § 73 ikke var en forpliktelse som ble pålagt Stortinget, men kun en rettighet. Han var dog i mindretall og komitéinnstillingen ble bifalt. Det uavhengige ettersynet fant ut at alt var «i den fuldkomneste Orden», og Stortinget uttalte at de var tilfredse med bankbestyrelsen og «dens Omhu for Bankens Tarv og Betyggelse og den Nøiagtighed, hvormed den overholder de for Banken givne Bestemmelser». ³¹⁹

Fundasjonens § 42 bokstav b) ga bankrepresentantene også en adgang til «at gjøre Forestilling til den lovgivende Magt om de Forandringer i Foundationen, som maatte ansees nyttige». Disse skulle dog først være sendt til regjeringen til ettersyn og kommentarer. En slik adgang ble benyttet allerede ved 1818-Stortinget, se punkt 6.2.

³¹⁷ Kristiansen (1925) s. 55.

³¹⁸ S. E. 1814-1833, bind 2, s. 494.

³¹⁹ Ibid. s. 494.

4.12 Synspunkter på banklovgivningen fra 1816

Både pengeloven og bankfundasjonen ble sanksjonert den 14. juni 1816. Kongens tale, som ble lest opp under Stortingsåpningen i 1818, inneholdt enkelte bemerkninger om 1816-loven.³²⁰ Det ble presisert at da Kongen fikk loven til sanksjonering, så hadde Stortinget vært samlet i nokså lang tid. Det påløp store utgifter ved et slikt opphold, som var «ustridigen trykkende for Folket». Derfor ble beslutningene gitt Kongens sanksjon, «bevægede dertil af Nationens Ønske». I tillegg antok han at planene som ble utarbeidet av opplyste menn «af alle Classer», var beregnet på enkeltmannsformue «i Særdeleshed», samt etter «Rigets Hjælpekilder i Almindelighed». Talen ble avsluttet ved å understreke, at da erfaringen hadde vist at det ikke stod i menneskets evne til «paa een Gang at kunne opløfte sig til Kundskab om dets Pligter og om de Midler, som bør anvendes til Vedligeholdelsen af dets Rettigheder, saa vil dog den Erfaring, vi nu have gjort, være tilstrækkelig til at oplyse Os om de Beslutninger, vi fremdeles have at fatte». Stortingets beslutninger i 1818 resulterte blant annet i en lov med nærmere bestemmelser om bank og pengevesenet, se neste punkt.

Jacob Aall hadde senere noen bemerkninger om Stortingets arbeid i perioden 1815–1816. I oktober 1814, da det overordentlige Storting først ble samlet, var håpet om å gi Norge en selvstendig politisk stilling uten å forenes med Sverige svakere enn noensinne. Også i 1815, da det første ordentlige Storting satte i gang med sitt arbeid, var stemningen preget av denne situasjonen. Landet ble i tillegg bebyrdet med en stor gjeldsmasse, som økte nøden og førte til et enda mer ødelagt pengevesen. Han påpekte derfor at de folkevalgte var i en ekstremt vanskelig stilling. Dette la han som et argument i sin videre beskrivelse av planene, som han mente var umodne, og at Stortingets medlemmer «ikke vare udrustede med fornødne hidhørende Kundskaber». Ifølge Aall, burde man heller ikke undres over at den lov som ble vedtatt inneholdt «Mangt og Meget, som paa den ene Side ei kunde bestaae for Statsoeconomens Domstoel, paa den anden Side paalagde Nationen alt for store Byrder, der gjorde den nye Forfatnings første Aar til meer besværlige og kummerfulde for Landets Handel og Virksomhed, end Krigens værste Periode».³²¹

³²⁰ S. E. 1814-1833, bind 1, s. 297.

³²¹ Aall 1:1 (1832) s. 77.

På tross av kritikken var det helt essensielt for den nye nasjonen å få lover som ble utformet av folkevalgte og dermed av folket selv. Innflytelsen som eneveldets regler hadde på de norske utlånsbestemmelsene bidro til å skape en rettslig plattform med legitim annerkjennelse. Utgangspunktet sømnet seg for en seddelbank, men omstendighetene i samfunnet førte til en annerledes praksis. Hovedbestemmelsen, som ble gitt med tanke på kortsiktige lån og hurtig kapitalsirkulasjon, hadde i lys av situasjonen liten sjanse å bli etterlevd ordrett. I utgangspunktet ga banken et lån på inntil 6 måneder, mot sikker pant og kausjonister, i tråd med lovbestemmelsene. Likevel ble lånene fornyet og pantet var som regel fast eiendom. I realiteten var dette langsiktige lån, som bant opp bankens kapital og da den til å begynne med ikke kunne trykke mer sedler enn det dobbelte, ble det følgelig mindre sedler til utlån.

Allerede ved det andre ordentlige Storting måtte det komme en tilleggslov, for blant annet å lette på innskuddskravene. Faren for å miste et selvstendig pengevesen var meget nærliggende, og landets folkevalgte var i en presset situasjon. Det ble inngått kompromisser, alt for å beholde egen bank og dermed en viktig side av uavhengigheten.

5 Lånefortrinnsrett og en ny låneinnretning i 1818

5.1 Det 2. ordentlige Storting

Det andre ordentlige Storting hadde, likesom det første, pengevesenet som det viktigste og vanskeligste forhandlingsemne.³²² De ordningene som kom med 1816-loven hadde ikke ført til det forventede resultat, for noe orden i pengevesenet hadde det ikke blitt. Det mislyktes å få til en frivillig bank, og den tvungne hadde ennå ikke kommet ordentlig i stand. Overalt ble det klaget over pengemangelen og tyngende skattekrav. Foruten den ordinære land- og byskatten, skulle borgerne bære to nye skatter – en til riksbanksedlernes inndragelse og en til Norges Banks sølvfond. Det var både uår i jordbruket og trelastkrise, og særlig Østlandet og Trøndelag hadde store økonomiske vanskeligheter. Den voksende bondeopposisjonen fremsatte krav om blant annet adgangen til pengelån.³²³ Situasjonen var betent, og selv forhandlingene på Stortinget ble beskrevet for til dels å ha «en heftig Character».³²⁴

Forretningsverden slet med å skaffe driftskapital, for det var lite lånekapital til rådighet.³²⁵ Dette skapte misnøye og i 1818 fikk Stortinget følgende beskjed: «[...] det Tidspunkt endnu synes at være langt borte, i hvilket endogsaa den vederheftigste Borger i Norge vil kunne ved nyt Laan tilveiebringe en skyldig Sum der bliver fordret betalt».³²⁶ Følgende tre henvendelser illustrerer situasjonen.

³²² S. E. 1814-1833, bind 1 s. 462.

³²³ Sejersted (2001) s. 32.

³²⁴ S. E. 1814-1833, bind 1 s. 462.

³²⁵ Kristiansen (1925) s. 39.

³²⁶ S. F. mars 1818 s. 247.

Ritmester Heidmann, representant for Nordre Trondhjems amt, antydte at forholdene i Norge var såpass uheldige at lånsøkeren som «for sin redelighet erkjendt mand med betydelige ubeheftede eiendomme ikke kan, endog paa nogle maaneder, faa 1/20 av disses sande værd laant mod lovbefalet sikkerhed».³²⁷

Christopher Myhr fra Næs i Hedemark henvendte seg den 10. mars 1818 til Stortinget med følgende beskjed: «Der hviler et sørgeflor over Norge, og man kan ikke forestille sig hvordan der er». Han fortsatte med å slå fast at dette var «dagens tone» og at menn tok livet av seg, fordi de ikke så noe utvei. Myhr selv erklærte at han ville bli ødelagt dersom han ikke fikk et pengelån. Han understrekte at han ikke selv hadde skyld i dette, såpass visste han. Han skyldte det på «tiderne – de uhørte tider med pengevæsenet – er de der har fældet mig, det er vist». Målet med henvendelsen var å be Stortinget å skaffe ham et pengelån på 1 200 spd. Til dette ville han stille første prioritets pant i gårdene Hvam og Myhr. Forespørselen hastet, da han måtte betale et forfalt lån den 14. april.³²⁸

Løytnant Jacob Hoel, representant fra Hedemark, sendte et brev til Stortinget den 14. mars 1818. Han startet med å påpeke at man nesten daglig hørte fra forskjellige om sørgelige episoder «i anledning av pengecirkulationens stansning». Panteinnførslene skjedde visst like systematisk mellom vanlige menn, som til skattebeløpene. «Saare faa eller rettere sagt ingen kan betale sine nu til 14de april under dom indgaaende forpligtelser». Naboer og venner kunne ikke «spare den anden», for «lige uheld hanger over denne av andre igjen».³²⁹

Stortingsrepresentantene var samlet fra februar til midten av september, under ledelsen av stortingspresident Christie. Sølvs-katten tynget, og det ble bønnfalt om å lempe på den vedtatte fremgangsmåten ved å gi utsettelse med innskuddene. Samtidig ble det foreslått at det burde søkes etter nye veier til å skaffe grunnfondet, for eksempel gjennom et utenlandsk lån. I tillegg ble det foreslått ulike løsninger som skulle øke

³²⁷ Kristiansen (1925) s. 39.

³²⁸ Ibid. s. 40-41.

³²⁹ Kristiansen (1925) s. 41.

pengemassen, siden mange trodde at pengemangelen grunnet i for få sirkulerende speciessedler.

Ettersom Norges Bank var forpliktet til å gi et rentefritt lån til Rigsbanken, ble mye av den nye banks kapital bundet, slik at det i høyt grad forminsket dens virkeevne. Det ble påpekt at «allerede herved kom den i en vanskelig Stilling».³³⁰ Selv om det meste av bankens sedler var ferdigtrykte, forble det i 1818 fortsatt den største del av riksbanksedlene i omløp. Foruten om det lovpålagte lånet, møtte Norges Bank følgende utfordring: Det beløpet som var bestemt til grunnfondet ble ikke samlet så fort som først var forutsatt.³³¹ Mot slutten av 1817 lyktes det kun å inndrive litt over halvparten av de fastsatte innskudd til bankens metallkasse. Dette var «et talende Vidnesbyrd om Landets Armodsdøm», som Sars malende skriver.³³²

Det ble i 1816-loven bestemt at banken fikk rett til å utstede 4 mill. specidaler i sedler, dersom det kom inn 2 millioner i sølv. Sedlene skulle fra 1. januar 1819 kunne bli løst inn i sølv, med deres pålydende beløp. I 1818 fryktet Stortinget for at situasjonen med bank- og pengevesenet ennå ikke hadde fått den ønskede stabiliteten. De så for seg at folk, så snart innløsningsplikten trådte inn, ville «ile med at tilvexle sig Mynt».³³³ Dette ville i sin tur føre til at bankens metallforråd, «Nationen med saa store Opofrelser havde skaffet Banken», ville forsvinne helt.³³⁴ Dette førte til at Stortinget ved lov vedtok å frita banken for innløsningsplikten, inntil videre. En slik avgjørelse fikk stor kritikk av både samtidige og senere økonomer og næringsdrivende, som beskyldte Stortinget i å misforstå formålet med innløsningsplikten.³³⁵

³³⁰ Aschehoug (1913) s. 243.

³³¹ Ibid. s. 243.

³³² Sars, E. *Norges Politiske Historie 1815-1885* (1904) s. 22.

³³³ Aschehoug (1913) s. 243.

³³⁴ Ibid. s. 243.

³³⁵ Ibid. s. 243-244.

Smith skriver senere at begrunnelsen til utsettelsen også kunne ligge i frykten over at «svenskene ville kunne sprengte banken hvis sølvinnløsnigen kom for hurtig».³³⁶ Også Sverre Steen så på utsettelsen som en avvergelse fra at Norge skulle bli en «svensk provins», ved at bankfondet havnet i Sverige.³³⁷ Det er dog ikke sikkert at denne frykten ville bli en realitet.

5.2 Behandling av forslagene og Stortingets beslutning

I dette idémylderet understreket Kongen, i sitt åpne brev av 13. august, at man måtte være forsiktig når man ville forandre den planen som lå til grunn for bank- og pengevesenet. Dette var Stortinget enig i og uttalte at de skulle «indskrænke sig til blot de mest uundgaaelige Modificationer», slik at Kongen ikke skulle hindres fra å sanksjonere beslutningene.³³⁸

En del forslag som kom inn omtalte blant annet opprettelsen av en særskilt låneinnretning. Odelstinget ba derfor komiteen for bank- og pengevesenet om «at gjøre hastigst muligt en særskilt Indstilling, angaaende den hensigtsmæssigste og for Almenvellet gavnligste Maade at sætte en Laaneindretning i Forbindelse med Bank-Indretningen».³³⁹

Stortingsrepresentanten fra Hedmark, Jakob Hoel, presenterte en løsning der enhver som kunne stille betryggende sikkerhet i fast eiendom, skulle få lån i mindre summer mot 4% rente og 2% kapitalfradrag for året. Slike lån skulle fra bankens side være uoppsigelige i seks år.³⁴⁰ Til dette svarte komiteen at banken umulig kunne ta på seg en slik forpliktelse.³⁴¹ Komiteen benyttet videre anledningen til å beklage seg over borgere, som «saa at sige ingen Bestræbelse vise for at betale deres Indskud». Seddelutstedelsen,

³³⁶ Smith (1980) s. 81.

³³⁷ Steen *På fallittens rand* (1953) s. 199.

³³⁸ S. F. juni 1818 s. 623.

³³⁹ S. E. 1814-1833, bind 1, s. 507.

³⁴⁰ *Ibid.* s. 507.

³⁴¹ *Ibid.* s. 507.

som stod i direkte forbindelse med sølvfondet etter fondasjonens § 4, kunne dermed ikke øke. Likevel fortsatte borgere å klage og kreve at banken skulle utstede nye sedler for å hjelpe til ved lån, og «kalder det Tyranni, naar de ingen saadan Hjælp kan faae». Komiteen skyldte til en viss grad på fondsinnskytere for at utlånsvirksomheten ikke var slik som ønsket, og bemerket at uten innskuddene «har man ikke mere Føie til at vente Hjælp ved Laan af Banken, end til at vente Korn af Jorden uden at have saaet».³⁴²

Prokurator Rogstad sitt forslag ble av komiteen ansett for å være «forsaavidt rimeligere», da han ønsket å sette lånene i forhold til bankinnskuddene. Minstesum skulle være 100 spd., mens maksimum måtte bli 5000 spd. Han ønsket at banken fra 11. juni 1819 skulle være forpliktet til å låne ut til enhver som hadde betalt sitt innskudd. Beløpet skulle være det halve av innskuddet, mot sikkerhet i både gjeldsbrev og hypotek «som for Umyndiges midler samt almindelige Renters-Svarelse» skulle være uoppsigelig fra bankens side til utgangen av 1820, altså minst halvannet år, samt med tre måneders varsel. Komiteen fant, på den ene siden det «urigtigt, at en Bank-Indskyder, naar Laanefondet tillod det, ikke skulde faae mere end det Halve af sit Bankinds kud laant, og paa den anden Side urigtigt at paalægge Banken til en vis Tid uomgjængelig at præstere det halve Indskud som Laan». Selv om forslaget gikk ut på at dette først skulle skje etter 1819, etter en beregning om at bankinnskuddene til den tid hadde blitt innbetalte, var det likevel mange usikkerheter rundt som gjorde enhver sikker forutberegnelighet meget vanskelig. Komiteen følte dessuten at det likevel ville være «uklogt» å bestemme på forhånd hvor stor antall sedler banken ubetinget skulle sette eller ha i omløp, selv om alt gikk som planlagt.³⁴³

Det eneste som komiteen fant fornuftig var at det ved lov skulle bestemmes en fordeling av lånene omkring i landet, som skulle gjenspeile de innbetalte innskuddene. I tillegg skulle bankinteressentene, når de søkte og stilte lik sikkerhet som andre, ha fortrinnsvis adgang til lån.³⁴⁴ Forslaget om at et slikt lån skulle gis for lengre tid og imot annet pant

³⁴² S. F. juni 1818 s. 656.

³⁴³ S. E. 1814-1833, bind 1, s. 507.

³⁴⁴ S. F. juni 1818 s. 661.

enn den bankfundasjonen foreskrev - «ansaaes aldeles utilraadeligt».³⁴⁵ Begrunnelsen var blant annet at det var viktig at det til enhver tid kunne være forfalte utlån som kunne inndras, samt at pantet var av slik beskaffenhet at banken lett kunne få penger for det.

Som nevnt i punkt 4.3.2, konkluderte komiteen at fast eiendom kunne etter fundasjonen anbringes som pant. Forutsetningen var dog at banken skulle være i stand til å realisere disse uten «alle de Omveie, som Loven foreskrev, og som nødvendig maatte iagttages, naar Jordegods pantsattes directe».³⁴⁶ Først i 1824 ble det laget en uttrykkelig lovhjemmel som ga banken en slik rett, se punkt 7.1.

Ritmester Heidman ønsket at banken skulle åpne adgang til lån for dem som deponerte sølv i banken eller innleverte gode vekslers. Dette «vandt i det Væsentlige Committeens Bifald»³⁴⁷, som mente at forslaget gjennomføring ikke ville føre til noe skade for bankinnretningen.³⁴⁸

Konsul Blehrs forslag om å ta opp utenlandsk lån ble i komiteen møtt med skepsis. Avslutningsvis ble det bemerket at en anmodning til regjeringen om å skaffe et lån var noe «som ikke kvalificerer sig til Afgjørelse ved Lov, altsaa heller ikke til Behandling i Odelstinget». Dette måtte i så fall settes frem for et samlet Storting.³⁴⁹

Komiteens arbeid tok bare et par dager. Den gikk først gjennom en revisjonskomité, som gjorde et par endringer i ordlyden. Den 27. juni 1818 ble innstillingen behandlet på Odelstinget. I tillegg til de allerede vedtatte beslutninger til nye bestemmelser om bank-

³⁴⁵ S. E. 1814-1833, bind 1, s. 507.

³⁴⁶ Ibid. s. 508.

³⁴⁷ Ibid. s. 508.

³⁴⁸ S. F. juni 1818 s. 664.

³⁴⁹ Ibid. s. 668.

og pengevesenet, ble det tilføyd to til - §§ 12 og 13. Disse ble så gjennomgått av Lagtinget, med enkelte forandringer, som Odelstinget vedtok.³⁵⁰

5.3 Lov om Bank- og Pengevesenet

Den 18. juli 1818 besluttet Stortinget å vedta tretten bestemmelser, som den 13. august ble sanksjonert som *Lov, indeh. nærmere Bestemmelser for Bank- og Pengevesenet*. De to siste paragrafene, 12 og 13, er av særlig interesse for utlån og blir i det følgende gjennomgått.

Bankaksjonærenes fortrinnsrett til lån ble regulert i § 12:

§. 12. Ligesom det ved Bankfundationens §. 49 er fastsat, at Directionen, i Forening med Repræsentanterne, skal afgjøre, hvor stor Sum i Banksedler der af dem, som kunne benyttes til Udlaan og Discontering, skal tilstilles enhver Filial-Afdeling i Forhold til det Indskud i Banken, som er gjort fra det District, hvori Filial-Afdelingen er bestemt at virke; saaledes skal det og være Filial-Afdelingens Pligt, saavidt muligt, at paasee, at disse til Udlaan bestemte Capitaler blive fordelte til Udlaan for de i Districterne værende Byers og Fogderiers Beboere, i Forhold til, hvad enhver By og ethvert Fogderi har betalt i Bankindskud, saafremt Laan betimeligen maatte begjeres og fundationmæssige Panter derfor anbydes, dog saaledes: at Bankens Interessenter, forsaavidt de have erlagt deres Indskud, ansees berettigede til: fremfor andre, at erholde Laan, som ere forholdsmæssige med deres Indskud og den til Udlaan bestemte Capital.

Henvi­sing til § 49 ble av revisjonskomiteen begrunnet med at hensikten med første delen ikke var å foreskrive en ny bestemmelse, «men blot at pege hen paa en Forskrift, som allerede er given i Bankfundationen».³⁵¹ Denne paragrafen ble, etter revisjonskomiteens bemerkninger, vedtatt uforandret. Bestemmelsen regulerte forholdsmessigheten mellom bankinnskudd og utlån i byer og fogderier. Siste punkt presiserte at bankens aksjeeiere skulle være berettiget til å bli bevilget lån fremfor andre. Vilkåret var likevel at de som søkte om lån, hadde innbetalt deres innskudd og det ble stilt et pant til sikkerhet etter

³⁵⁰ S. E. 1814 - 1833, bind 1, s. 512.

³⁵¹ S. F. juni 1818 s. 670.

fundasjonens regler, som gjennomgått i kapittel 4. Lånesummen skulle være i forhold til deres innskudd og den summen som ble bestemt til utlån av bankens bestyrere.

Administrasjonen for Christianiaavdelingen hadde i en annonse den 12. oktober 1818 blant andre følgende punkt³⁵²:

- b) At Begjæringen om Udlaan eller Discontering maae være indgivne fra Christiania Bye inden 14 Dage fra Dato og fra Stiftets øvrige Kjøbstæder inden 3 Uger fra Dato; fra Aggershuus og Smaalehnenes Amter, Jarlsberg og Laurvig Grevskaber inden 5 Uger og fra Stiftets øvrige Landdistricter inden 6 Uger. Administrationen skal derefter, snarest muligt, afgjøre, hvad Laan enhver Søgende kan erholde med Hensyn til den for hans District bestemte Sum, hans paalignede og indbetalte Bankindskud, den anbudne Sikkerhed og Laansøgernes Antal.

Et tilsvarende punkt hadde bankdireksjonen annonsert fem dager tidligere.³⁵³ Ordlyden var dog følgende:

- b) At Udlaanet eller disconteringen af den for hvert District bestemte Kapital ikke vil see, for Trondhjems Bye førend 14 Dage fra Dato, for Christiansund, Molde og de ved Trondhjem nærmest liggende Fogderier førende 4 Uger ligesaa og for de længere bortliggende Fogderier, Nordlands og Finmarkens Amter undtagen, førend 6 Uger fra Dato; inden hvilke Terminers Udløb Vedkommende vilde anmelde sig hos Bankdirectionen, som derefter skal afgjøre, hvad Laan effhver Søgende kan erholde med Hensyn til den for hans District bestemte Sum, hans paalignede og indbetalte Bankindskud, den anbudne Sikkerhed og Laansøgeres Antal.

Her ble lånsøkere gitt en frist til å komme med søknadene. Den ble bestemt etter hvor vedkommende bodde, slik at det ble tatt hensyn til de dårlige kommunikasjonene i landet. Det ble opp til bankdireksjonen og administrasjonen å avgjøre søknadene. Noe bestemt svarfrist ble ikke gitt. Administrasjonen skulle gi en vurdering «snarest muligt», mens bankdireksjonen var klar på at ingen utlån ville skje før de angitte fristene. I vurderingen skulle det for det første legges vekt på om den ønskede lånesummen kunne innvilges med hensyn til den totale summen som ble bestemt for vedkommendes distrikt. Videre skulle det ses på hvor mye bankinnskudd lånsøkeren hadde betalt, i

³⁵² *Christiania Intelligentssedler* No. 82, 1818.

³⁵³ *Trondhjems Borgerlige Skoles allene privilegerde Adressekontoirs-Efterretninger* no. 80, 1818.

forhold til sin ligning. Lovens ordlyd forutsatte fundasjonsmessig pant og bankbestyrere skulle vurdere dens sikkerhet. Til slutt ville svaret og den eventuelt innvilgede summen bero på antall lånsøkere. Etersom de fordelte summene var faste, måtte bestyrere passe på at det ikke ble bevilget mer enn den summen.

Bestemmelsen innebar kun et eventuelt fortrinn. Fundasjonens krav til utlån med pant, selvskyldnere m.m., samt lik rente som de øvrige utlån, skulle fortsatt være gjeldende.³⁵⁴ I lånesøknaden skulle det nå i tillegg legges ved «vedkommende Oppebørselsbetjents Aftryk om, hvormeget Laansøgeren har betalt af det ham paalignede Indskud».³⁵⁵ Likevel var bestemmelsen motivasjonspreget. Det ville nå bli gunstigere å ha betalt sitt innskudd.

Regnskapene for perioden fra januar 1821 til desember 1823 illustrerte hvordan fordelingen skjedde. Til utlån ble det totalt disponert 1 080 000 spd., med følgende fordeling³⁵⁶:

Akershus stift: 589 710 spd.

Trondhjems stift: 183 855 spd.

Bergens stift: 161 100 spd.

Kristiansands stift: 145 335 spd.

Østlandet fikk mest, men hadde også størst lånebehov, på grunn av de dårlige handelskonjunktorene.³⁵⁷

Paragraf 13 ble bestemmelsen om den såkalte *annekterende laaneindretningen*:

§. 13. Enhver, som i Banken indleverer en Sum, dog ikke under halvtredsindstyve Specier, enten i fundationsmæssig grov Courant, i de ved Tariffen for Bankindskuddet nævnte Myntsorter, i forarbeidet Sølv eller Sølvbarrer med Tillæg af Myntomkostninger, *eller og i gode Vexler, om*

³⁵⁴ S. F. juni 1818 s. 661 - 664.

³⁵⁵ *Christiania Intelligentssedler* no. 82, 12. oktober 1818.

³⁵⁶ S. E. 1814 – 1833, bind 2, s. 493.

³⁵⁷ Kristiansen (1925) s. 42.

Directionen skulde finde det tjeneligt for Banken at antage disse, med Tillæg af Omkostninger paa at omsætte dem i Sølv og lade dette mynte, skal være berettiget til hos Banken at erholde tillaans en dobbelt Sum i Bankens Sedler imod Obligation paa ubestemt Tid, og imod desuden at stille fundationsmæssig Pant for Laanet, samt imod at svare 3 Procent Renter aarligen af samme. Naar samtlige Bankindsbud ere indkomne, eller Directionene skulde finde, at disse Laan hindre den i bankmæssigt Brug af Bankens egne Midler, skal Directionen være berettiget til: med tre Maaneders Varsel, at opsige de bemeldte Laan, hvorefter den i Banken indleverede Valuta, efter Afdrag af de erlagte Myntnings- eller Sølvindkjøbs-Omkostninger, ved Laanets Indbetaling tilbageleveres.

Bestemmelsen gikk ut på at enhver³⁵⁸, som innleverte minst 50 spd. grovkurant eller gode vekslere, skulle kunne låne det dobbelte beløp i sedler, altså minst 100, mot obligasjon på ubestemt tid og fundasjonsmessig pant. Lånets rente ble 3 prosent.³⁵⁹

Det opprinnelige forslaget ble fremsatt av kaptein Heidmann. Komiteen hadde i det vesentlige innstilt på forslaget, men enkelte punkter ble likevel endret. Opprinnelig foreslo Heidmann følgende om pant: «[ha] tilfredsstillende Sikkerhed i faste Eiendomme eller assurerte Varer». Dette ble av komiteen endret til «fundationsmæssig Sikkerhed». Både Heidmann og komiteen var enige i at minsteinnskuddet måtte være 100 spd., som de begrunnet med analogien til fundasjonens § 20.³⁶⁰ Dette ble av Odelstinget endret til 50 spd.³⁶¹ Revisjonskomiteen hadde også enkelte bemerkninger, som hovedsakelig var tilknyttet den språklige formuleringen. Det ble dog bemerket at i forhold til bestemmelsen med hensyn til lånet, så måtte ikke § 13 komme i strid med fundasjonens § 20.³⁶² Som nevnt var maksimumstiden i fundasjonen på 6 måneder. Dette lot seg vanskelig forene med ordlyden i den nye bestemmelsens ordning i siste halvdel av bestemmelsen. Det var uttrykkelig nevnt at obligasjonene skulle være på ubestemt tid. Banken fikk likevel rett til å trekke tilbake lånene, med 3 måneders varsel. Direksjonen i Norges Bank hadde likevel forutsatt full fundasjonsmessig samsvar, se neste punkt.

³⁵⁸ Ordlyden stiller ingen krav om at man måtte være aksjeeier i Banken.

³⁵⁹ Jahn m.fl. (1966) s. 28.

³⁶⁰ S. F. juni 1818 s. 666.

³⁶¹ Ibid. s. 675.

³⁶² Ibid. s. 673.

Bestemmelsen fikk sin endelige ordlyd etter en gjennomgang i Lagtinget, som ønsket å forandre enkelte punkter i forhold til Odelstinget.³⁶³ Min kursivering i lovteksten markerer de passusene som ble forandret. I forhold til vekslers, lød det opprinnelige forslaget slik: «[...] eller og i gode, af Directionen antagne Vexler, med Tillæg af Omkostningerne paa at omsætte disse i Sølv og at lade dette mynte». Lagtinget begrunnet omskrivningen med å bemerke at dersom det opprinnelige forslaget ble vedtatt, så kunne «udledes den Mening, at Bankens Direction skulde være forpligtet til at antage enhver god Vexel, hvilket efter Lagthingets Formening kunde have skadelige Følger for Sedlernes Credit». Videre ble ordet «og» enstemmig forandret med «eller». Dette ville, etter Lagtingets mening, bidra til å gi bankdireksjonen «den Myndighed, som den i Henseende til disse Laan bør have for at kunne paase Bankens Tarv».³⁶⁴

Stortinget holdt fast på at metallfondet var det som ga banken soliditet. Skulle det trykkes flere sedler, kunne det kun skje gjennom en samtidig forøkelse av fondet, i samme forhold som var lovbestemt. I tråd med dette, var det dermed gitt en bestemmelse om den annekterende, det vil si tilføyende, innretning. Banken ble tillatt å utstede sedler utover det beløpet som var bestemt i fundasjonen. Disse kunne så lånes ut. Vilåret var at låntakeren stilte betryggende pant for lånet, og at banken fikk rett til å deponere sølv eller gull for halvparten av lånesummen. Det ble dermed opprettet en særlig avdeling, en slags bank i banken, som forklarte navnet *den annekterende Laaneindretning*.³⁶⁵

Enhver, som i banken innleverte sølv eller gode vekslers, skulle altså ha rett til å få et lån som svarte til det dobbelte beløp i sedler, mot en rente på 3%. Denne renten ble senere, ved lov av 24. juli 1827, satt ned til 2%. Ved samme lovs § 5 ble det bestemt at hele

³⁶³ S. E. 1814.1833, bind 1, s. 511.

³⁶⁴ Ibid. s. 511.

³⁶⁵ Keilhau (1951) s. 43.

innretningen skulle stanses, men dog fra 1835. Først i 1886 ble alle disse utlån tilbakebetalt i sin helhet.³⁶⁶

Ellers ble det i 1818-loven bestemt at tidsfristen for innskudd skulle utsettes. Dette gjaldt dog bare de som hadde betalt mer enn halvparten. Dersom de resterende beløp ikke ble betalt i tide, ble det krevd en rente på 1 % månedlig, inntil betaling skjedde, jfr. § 1. Selv om lovgiveren tydelig tok sikte på lette innskytternes stilling, så ble ordningen med «tvangsskatten» fortsatt opprettholdt. Hverken store motbør eller agitasjon bidro til at Stortinget bøyd seg.³⁶⁷

En annen vesentlig bestemmelse som 1818-loven tok med ble hjemlet i § 11. Norges Banks sedler skulle være «det eneste Repræsentativ, der for Fremtiden er bestemt at gaae fra Haand til Haand som tvungen Betalingsmiddel eller rede Penge; [...]». Sedler som brøt med bestemmelsen skulle konfiskeres og utstederen ble pålagt en erstatningsplikt, samt en mulkt til den lokale fattigkassen. Unntaket var sedlene fra Rigsbanken eller låne- og diskontoinnretningene. Dermed ble Norges Banks sedler likestilt med «rede Penger».

5.4 Bankdireksjonen og den nye låneinnretningen

I direksjonsmøtet den 31. august ble de nye bestemmelsene for den nye låneinnretningen nærmere diskutert. Ifølge Rygg var det delte meninger på møtet, særlig i forhold til mottakelsen av vekslers.³⁶⁸ Flertallet fikk gjennom at vekslene skulle tas inn, også vekslers på utenlandske myntsorter. Begrunnelsen lå i det forhold at bankinnskuddene beslagla landets sølv og grovkurant, og dermed måtte vekslene tillates som depositum. Hvis ikke, ville banken ikke «komme den herskende pengemangel til hjelp», som nettopp var hensikten med § 13 i 1818-loven.³⁶⁹

³⁶⁶ Aschehoug (1913) s. 244.

³⁶⁷ Jahn m. fl. (1966) s. 28.

³⁶⁸ Rygg (1918) s. 173.

³⁶⁹ Ibid. s. 173.

Bekjentgjørelse om den annekterende låneinnretningen ble utformet den 9. september, og ble offentliggjort et par dager senere. I *Adressekontoirs Efterretninger* for Trondhjem kunne borgere lese beskjeden den 11. september 1818. Bankdireksjonen gjentok § 13 i 1818-loven, og ga en oppfordring om å søke slike lån. Søkerene måtte henvende seg til sin stifts bankkontor, «hos hvem de nærmere Betingelser for Laanene vil kunne erfares».³⁷⁰

Betingelsen for fremmede veksler var pari-kurs, to endossenter som begge var vederheftige, samt nærmere bestemte omkostninger.³⁷¹ Den 22. september ble det besluttet å ta inn innenlandske veksle, når de lød på rede sølv og var betalbare i ett av de fire bispedømmene. Allerede året etter fikk dog direksjonen betenkeligheter om denne adgangen på grunn av kursen som hadde tatt en «uheldig vending». I tillegg skulle det, for hele lånebeløpet, stilles fundasjonsmessig pant. Dette mente direktør Roll var for meget, idet han mente det holdt med å stille sikkerhet for den «del av laanet som ikke var dækket ved sølvdepositum».³⁷² Kravet ble likevel stående.

I samsvar med lovgiverens forutsetninger understrekte bankdireksjonen, som svar til en henvendelse fra kjøpmann A. Chrystie, at § 13 i 1818-loven «fordrer fundasjonsmessigt Pant, der efter den 21 § i Bankfoundationen tilige indbefatter Cautionist og Selvskyldner». I tillegg ble det henvist til § 20 om at bankens lån ikke måtte skje på lengre tid enn 6 måneder.³⁷³ Dermed fulgte bankdireksjonen de kravene fundasjonens hovedbestemmelse stilte.

Det første lånet fra den annekterende låneinnretningen ble gitt 6. oktober samme år.³⁷⁴ Kjøpmann Nordenstrøm fikk også innvilget et lån samme dag. Beløpet på 200 spd. ble

³⁷⁰ *Trondhjems Borgerlige Skoles allene privilegerde Adressekontoirs-Efterretninger* no. 72, 1818.

³⁷¹ Rygg (1918) s. 173.

³⁷² *Ibid.* s. 173.

³⁷³ Rigsarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, 12. oktober 1818.

³⁷⁴ Rygg (1918) s. 173.

innvilget mot et depositum av 100 spd. i sølvmynt, pant i hans gård, samt kausjons- og selvskyldnererklæring fra kjøpmann Wingaard Finne.³⁷⁵ Ved regnskaper som banken la frem for Stortinget og offentliggjorde i Rigestidende, var det en særlig post om den annekterende låneinnretningen. Denne var adskilt fra bankens øvrige utlåns- og diskonteringsvirksomhet og ble av banken notert i en separat bok.

Ordningen av pengestellet i 1818 ble senere sett på som et kompromiss og «en logisk videreføring av kompromisset av 1816».³⁷⁶ Finansordningen ble beskyldt for å ha innskrenket kredittmulighetene fordi hovedformålet med ordningen var å stabilisere pengevesenet - «ikke å hjelpe forretningsfolk over krisen».³⁷⁷

5.5 Kongens instruksjonsforslag og Stortingets reaksjon

Foruten meddelelsen om sanksjon av lovvedtakene hadde Karl Johan i det åpne brevet opplyst om et par forespørslers. Stortinget ble gjort oppmerksomme på pengenøden, som «Hs. Majestæt anseer nødvendig snarest mulig at afhjælpe».³⁷⁸ Kongen ønsket at Stortinget skulle utforme en instruks der den påla bankbestyrelsen «saa hastig og saa meget som kan bestaae med Bankens Foundation» å hjelpe slik at de som trengte lån også fikk det. Forespørselen skyldtes trolig den store bondeuroen, som følge av «prekær pengemangel». Kongen fulgte med på situasjonen og «lyttet også til bøndernes krav». Han hadde også kunngjort at han selv ville yte bøndene et lån, visstnok på rundt 35 000 spd. Dette kunne anses som en «politisk demonstrasjon overfor stortinget».³⁷⁹

Den 8. september kom det et svar fra Stortingets presidentskap. Etter grundig diskusjon ble det besluttet at de «ikke har troet at kunne følge det af Hr. Majestæt givne Vink til

³⁷⁵ Rigsarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, 12. oktober 1818.

³⁷⁶ Steen (1953) s. 200.

³⁷⁷ Ibid. s. 201.

³⁷⁸ S. E. 1814-1833, bind 1, s. 516.

³⁷⁹ Mykland (1978) s. 47.

Pengeforleghedens Afhjælpning paa den Maade, som naadigst er foreslaaet, og heller ikke forhen har kunnet gjøre mer end skeet er for denne vist nok høist vigtige Sag».³⁸⁰

Presidentskapet understrekte at det var fullt klar over situasjonen med pengemangelen og at de allerede hadde gjort mye for rette på den. Men å pålegge banken en ekstra låneinstruks var galt fordi «Stortinget har ingen Anledning havt til at kalde Bankdirectionens Virksomhed i Tvivl, og da Foundationen paalægger den, ligesom og Bankens Interesse fordrer det, at gjøre saa stor Capital frugtbringende ved Udlaan som mulig, saa holder Stortinget det ei for fuldkommen passende ved Instrux at gjentage hva Foundationen allerede paalægger Directionen».³⁸¹ Stortinget mente altså at fondasjonens utlånsplikt i § 20 ga nødvendige føringer, og så lenge banken drev sin virksomhet i samsvar med loven, så var det godt nok.³⁸² En slik respons kunne også ses på som en presisering av bankens selvstendighet. Så lenge banken drev sin virksomhet i samsvar med bankfondasjonen, skulle ikke Stortinget blande seg inn.³⁸³ I hvert fall ikke som følge av Kongens befaling.

³⁸⁰ S. E. 1814-1833, bind 1, s. 517.

³⁸¹ Ibid. s. 517.

³⁸² NOU 1983:39 s. 107.

³⁸³ Ibid. s. 107.

6 Bankkonvensjonen og presisering av utlånskravene

Bankfundasjonens § 42 bokstav a) påla representantene for Norges Banks å utarbeide egen konvensjon (vedtekter)³⁸⁴ med «specielle Bestemmelser og Regler for Bankens Bestyrelse», men som ikke stridet mot bankfundasjonen. Allerede før det 2. ordentlige Storting i 1818 var konvensjonen for bankens bestyrelse klar. Denne ble utformet 5. august 1817, men var ennå ikke vedtatt.

Det var ikke noe direkte hjemmel i bankfundasjonen for at Stortinget måtte sanksjonere en slik konvensjon, men dersom den inneholdt bestemmelser som enten fravek eller gikk utenfor fundasjonen, eller dersom konvensjonens foreslåtte bestemmelser kunne ha en vesentlig innflytelse på bankens sikkerhet, mente Stortinget at de hadde kompetanse til å vurdere den. Den grunnlovshjemlede plikten til å passe på pengevesenet tilsa at Stortinget kunne kreve at bankens representanter forandret de bestemmelsene som «ikke fandt Thingets Bifald».³⁸⁵

Komiteen som først gikk gjennom konvensjonens utkast mente at særlig tre bestemmelser gikk ut over bankfundasjonen.³⁸⁶ Forslaget i konvensjonens § 11 ga bankens direksjon myndighet til å ta opp lån, etter innhentet samtykke fra representantene. En slik rett var komiteen skeptisk til fordi «en saadan Operation lettigen ved urigtige Speculationer eller indtrækkende uheldige Conjunctioner» kunne føre til et betydelig tap for banken. Dessuten hørte ikke slike «Handels-Speculationer» under en «saagodtsom Nationalbanks Virksomhed».³⁸⁷

³⁸⁴ Mestad (2010) s. 208.

³⁸⁵ S. E. 1814-1833, bind 1, s. 466.

³⁸⁶ S. F. juli 1818 s. 46.

³⁸⁷ Ibid. s. 48.

Konvensjonens opprinnelige forslag i § 28 mente komiteen var altfor streng i forhold til bankfundasjonen. Forslaget omhandlet pant som ikke ble overlevert banken, men satt under dens «Lukkelse». Bankbestyrere ønsket ikke å låne mot slike pantobjekter, med mindre det ble gitt forsikringsdokumenter eller stilt en selvskyldnerkausjon. Det siste skulle komme i tillegg til det kausjonskravet som bankfundasjonen allerede krevde i § 21. Bestyrere skulle til slutt selv vurdere om de anså dette som tilstrekkelig sikkerhet. Komiteen reagerte på at banken krevde to kausjonister, som i tillegg skulle undertegne som selvskyldnere. Selv om dette ville medføre større sikkerhet for banken ville dette i realiteten gjøre ethvert utlån, som ikke var på gull og sølv, «næsten umulig». Bankens sikkerhet ble ikke her ansett for å være viktigere. Det ble lagt til at bankens bestyrere uansett stod fritt til å nekte utlån, dersom «et anbudent Pant med enkelt Cautionist og Selvskyldner ikke maatte ansees at medføre den fornødne Sikkerhed». Det ble også lagt vekt på konjunktorene, som tilsa at det ikke var hensiktsmessig å vanskeliggjøre utlån fra banken, «mere end høist fornødent er».³⁸⁸

Den siste var bestemmelsen i § 35, om bankens deponerte midler. Komiteens innstilling ble bifalt i Stortingets møte den 2. juli 1818.³⁸⁹

Konvensjonen ble i realiteten tatt i bruk allerede fra bankvirksomhetens begynnelse. Det ble allerede nevnt at vekslere og vekselobligasjoner ble pålagt å ha minst to endossenter, se punkt 4.4. Også i direksjonsprotokollen fra 1818 ble det henvisning til § 21 i bankkonvensjonen, om kassebeholdningen og kassererens kausjonsforpliktelser.³⁹⁰

Tross dette er den offisielle dato for *Convention for Norges Bank* 10. oktober 1820. Den ble utstedt av bankens representanter og inneholdt 44 paragrafer, hvorav de 11 første var alminnelige bestemmelser som primært handlet om utstedelse av aksjebrev til bankens «Interessenter». Konvensjonen ble forelagt det 3. ordentlige Storting, hvor den

³⁸⁸ S. F. juni 1818 s. 48 - 49.

³⁸⁹ S. E. 1814-1833, bind 1, s. 466.

³⁹⁰ Rigsarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, 25. september 1818.

kom under behandling 16. juni 1821 og ble vedtatt i sin helhet, med unntak av dens § 20. Den sistnevnte bestemmelsen foreslo i utgangspunktet at direksjonens regnskap skulle være innsendt til representantene innen 30. juni det påfølgende år, mens Stortinget besluttet at regnskapet skulle være avlagt innen utgangen av det påfølgende år, april måned. Komiteen som gikk gjennom forslaget hadde dog flere bemerkninger, men disse ble ikke bifalt av Stortinget.³⁹¹

6.1 Regulering av utlån og diskontering

Bestemmelsene i §§ 27 – 31 regulerte utlån og diskontering, og vil i det følgende kort bli omtalt.

§. 27. Repræsentanterne og Directionen afgjøre i Forening hvilke Summer af Bankens Sedler, der Tid efter anden skulle være i Omløb, og bestemme paa samme Maade hvorledes og efter hvilket Forhold samme skulle anvendes, nemlig til Udlaan, eller til Discontering, eller begge Dele tillige.

Noe tilsvarende bestemmelse fantes i fondasjonens § 49, der lovgiveren ga direksjonen (i forening med representantene) myndigheten til å bestemme hvor stor del som skulle gå til hver filialavdelings utlånsvirksomhet. Det var i konvensjonen ikke anført hvordan avgjørelsene skulle tas, men bankfondasjonens nevnte bestemmelse tillot flertallsbeslutning.

Neste paragraf ble allerede nevnt i punkt 4.4. Den angikk diskontering av vekslar og vekselobligasjoner, og var en presisering av bankfondasjonens § 23:

§. 28. Enhver Vexel, som er betalbar her i Landet, og enhver Vexel-Obligation kan ved Banken eller dens Filian-Afdelinger erholdes disconteret, naar den er forsynet med 2 eller flere Endossements, og saavel Ustræderen som Endosserterne ere bekjendte vederhæftige Personer. Særskilte Endossements af en og den samme Person, eller af 2 eller flere Compagnons, henhørende til eet og samme Handelshuus, ansees kun som eet Endossement.

³⁹¹ S. E. 1814-1833, 2. bind, s. 241.

Her ville banken sikre seg ved å stille krav til både utstederen og endossentene. Tilsvarende presisering fantes allerede i lov om de midlertidige låneinnretningene i §13. Siste punktet i konvensjonens § 28 regulerte dessuten hva som kom til å bli ansett som «2 eller flere Endossements». Banken ville bli sikret enda bedre, men dette hevet samtidig terskelen for diskonteringadgangen.

Aschehoug bedømte senere regelen med minst tre vederheftige og solidarisk forpliktete personer for å være «for stiv».³⁹² Han trakk paralleller til Bank of England, som alltid tok «to gode Navne», mens den skotske banken hadde ingen minimumsgrense. Han mente at «Tre-Navnes-Regelen» i konvensjonen for Norges Bank «forebyggede ikke, at denne Bank led forholdsvis store Tab». Bestemmelsen gjaldt frem til det nye reglementet fra 16. november 1892. Det var likevel ikke helt ugrunnet at direksjonen på 1820-tallet ønsket seg en maksimal sikring. Som nevnt, var det en situasjon med stadig synkende handelskreditt, som førte til at mange av de store handelshus gikk konkurs i den første halvdel av 1800-tallet. Tapene, som Aschehoug omtalte, stammet heller ikke fra den første perioden.

Konvensjonen regulerte også hvor mye minstesummen skulle være. Fundasjonen hadde i sin § 20 siste ledd presisert at den for utlån skulle være 100 spd.

§. 29. Den mindste Sum, som udlaanes eller disconteres ved Banken, er 100 Species. Laane-Summerne bør stedse være delelige med 5.

Her bestemmes det at vekslene og vekselobligasjonene som skulle diskonteres, skulle lyde på minst 100 spd., som var en presisering av fundasjonen.

Rentefoten ble nærmere regulert i neste bestemmelse:

§. 30. Rentefoden for Bankens Udlaan, hvilken ifølge Fundationen ikke maae overstige 5 pCt. aarlig, bestemmes af Repræsentanterne i Forening med Directionen, og bliver, saa ofte den forandres, at bekendtgjøre i Rigets samtlige Tidender. Disconto Præmien fastsættes efter de Omstændigheder, som fra Tid til anden finde Sted, ved Hoved-Banken af Directionen og ved Filial-Afdelingerne af

³⁹² Aschehoug (1913) s. 218-219.

Administrationerne, og bekjendtgjøres ligeledes enhver Forandring med samme i det vedkommende Stifts Tidender.

Dette var en regulering av bestemmelsen for både rentefoten og diskontopremien. Den førstnevnte satte bankfundasjonen en grense for, noe også konvensjonen viste til. Diskontopremien stod banken som utgangspunktet fritt for å bestemme etter fundasjonens § 25. Likevel valgte representantene å presisere at den skulle fastsettes etter omstendighetene og offentliggjøres.

Komiteen som gjennomgikk forslaget, bemerket at det var «sandsynligt, at Disconto-Præmien vil blive heel forskjellig i det ene Stift imod det andet», når det ble overlatt til den enkelte bankavdelingen. Erfaringsmessig var dette allerede tilfelle. Det ble dessuten anført at pengeloven måtte hjemle følgende regel: «[...] Adgangen til Laan og Discontering overalt i Riget bør være forholdsmæssigen lige og underkastede lige Vilkaar [...]».³⁹³ Derfor stemte flertallet i komiteen for at diskontopremien skulle bli bestemt av bankens direksjon, «saaledes at den, paa een og samme Tid, er af lige Størrelse ved enhver Bankens Afdeling».³⁹⁴ Stortinget bifalt ikke dette forslaget og beholdt konvensjonbestemmelsens opprinnelige ordlyd.³⁹⁵

Dermed fikk direksjonen myndighet til å bestemme satsen for hovedbanken i Trondhjem, mens administratorene skulle gjøre det samme for filialavdelingene. Alt dette skulle bekjentgjøres for hver forandring i hver stifts aviser. Aschehoug har senere bemerket at siden bankdirektørene måtte la administrasjonen i hver filialavdeling besørge fastsettelsen av diskontosatsen, så resulterte dette i at «man fik forskjellige Diskontosatser for de forskjellige Landsdele», slik komiteen fryktet.³⁹⁶

³⁹³ S. F. juni 1821 s. 239.

³⁹⁴ Ibid. s. 240.

³⁹⁵ Ibid. s. 241.

³⁹⁶ Aschehoug (1913) s. 246.

Bankkonvensjonen slo videre fast at banken kunne innvilge en betalingsutsettelse på utlånene, mot avdragsinnbetaling:

§. 31. Naar Henstand med Indbetalingen af et af Banken bekommet Laan kan bevilges, skal Debitor, saalænge Summen er over eet Hundrede Species, afbetale paa Laanet visse Procent, hvilket ved Laanets Modtagelse eller dets sidste Fornyelse tilkjendegives Laantageren eller dennes Fuldmægtig. Repræsentanterne i Forening med Directionen fastsætte den almindelige Regel for denne Afbetalings Størrelse, hvorimod det overlades Directionen og Administrationerne i enkelte Tilfælde at bevilge Udsættelse med Afdragets Betaling.

En slik utsettelse måtte for det første innvilges av banken. Var dette tilfellet, skulle debitoren fortsatt nedbetale lånet med en viss prosent. Forutsetningen var at restansen var på over 100 spd., som var minstesummen for utlån. Dersom summen var mindre, er det nærliggende å tro at skyldneren da måtte betale ned hele beløpet. Hvor stor avbetalingssatsen skulle være ble bestemt av representantene i forening med direksjonen. Denne prosenten skulle bli opplyst debitoren eller hans fullmektig ved lånets mottakelse eller dets siste fornyelse.

Dersom debitoren søkte og fikk betalingsutsettelse, var han i utgangspunktet forpliktet til å betale avdrag. Etter bestemmelsens siste ledd, kunne det likevel gis en utsettelse på avdragsbetalingen. Det var direksjonen og administrasjonen som fikk en slik myndighet. Fundasjonens ordlyd ble ivaretatt ved at lånene ble gitt til 6 måneder, dog ad gangen. Til å begynne med krevde banken halvårlige avdrag, visstnok mot 10%. Etter hvert ble praksisen mindre streng. Av Stortingets bankkomité ble det i 1833 anført at Norges Bank årlig tok 5% i avdrag på sine lån. Aall hevdet i 1836 at avdragene, i alle fall for Christiania-avdelingen, «forbigaaes nu ideligen».³⁹⁷

Konvensjonen inneholdt ellers nærmere regler om direksjonen, administrasjonen og bankens betjente. I § 33 ble det ytterligere presisert at direktører og administratorer måtte bestyre bankens forretninger etter nøyaktig iakttakelsen og etterlevelsen av «alt hvad ved Foundationen og denne Convention, saavelsom andre Banken vedkommende Love, er

³⁹⁷ Kristiansen (1925) s. 52.

foreskrevet». Siste punkt minte om at det hvilte et ansvar på dem, ifølge bankfundasjonen.

Paragraf 35 regulerte situasjoner som hverken fundasjonen eller konvensjonen hadde omtalt.

§. 35. Alle Directionen forekommende Tilfælde af Vigtighed, hvorom ingen bestemte Regler findes foreskrevne ved Fundationen, Conventionen eller foregaaende Repræsentant-Beslutninger, indberetter Directionen med sin Betænkning til Repræsentanterne, for derover at erholde disses Bestemmelse, med mindre Sagen ikke taaler at udsættes, indtil Repræsentanterne kunne samles; i hvilket Fald Directionen selv afgjør samme og derpaa tilmelder Repræsentanterne det Foretagne tilligemed Sagens Omstændigheder, der ligge til Grund for den tagne Beslutning. Paa lige Maade forholdes af Administrationerne, naar deslige Tilfælde ved nogen af samme maatte indtræffe, ikkun at Indberetningerne da skee til Directionen, som efter Omstændighederne eftenselv afgjør Sagen, eller paa foreskrevne Maade undergiver samme Repræsentanternes Afgjørelse.

Ved hastesaker kunne direksjonen og administrasjonen selv ta beslutninger, men disse måtte uansett presenteres for deres overordnede: *Representantene* for direksjonen og *direksjonen* for administratorene i filialavdelingene.

6.2 Representantenes bestemmelse om lånefornyelse

Den 1. september 1819 fattet direksjonen, med representantenes godkjennelse, en bestemmelse om at utsettelsen av låneinnbetalingen skulle bevilges uten samtidig å utstede en ny obligasjon. Begrunnelsen var at lånene ellers ville bli for dyre som følge av ulike utgifter, blant annet for stemplet papir, tinglysning m.m.³⁹⁸

Allerede i 1818 ble en slik særrett foreslått av Norges Bank. Ettersom bankfundasjonens § 42 bokstav b) ga bankens representanter en anledning til å komme med forslag til forandringer i fundasjonen, fikk regjeringen en forespørsel om en endring i § 69. Formannen for representantene, grev Trampe, la frem følgende forslag den 31. januar

³⁹⁸ Rygg (1918) s. 165.

1818: Å tillate banken ved fornyelse å slippe å tinglyse dokumentet på nytt.³⁹⁹ Han startet med å bemerke at når de brukte «det stemplede Papiir» ved hver fornyelse, så tilsa dette minst 2% årlig. Andre omkostninger, slike som panters taksering, tinglysning og lignende kunne anslås til 1% av den lånte kapital. Ettersom banken fordret 5% i alminnelig rente, førte det til at et lån fra banken årlig kunne koste 8%. Trampe understrekte at dette var en høy avgift, som kunne skremme potensielle lånsøkere. Banken ville da ikke fungere til sin hensikt, som var å fremhjelpere og understøtte vindskipelighet i landet.

Som et annet argument trakk Trampe en analogi til NL 5-13-2, der 20 år gamle gjeldsbrev kunne holdes gjeldende ved debtors påskrivning på det gamle gjeldsbevis. En slik fremgangsmåte ville, ifølge Trampe, «fuldkommen at harmonere med Lovgivningens øvrige Bestemmelser», ettersom gjeldsbrevene, på lik måte som til bankens utlån, utstedes på «stemplet Papiir af 1ste Classe». Dette medførte at gjeldsbrevene ville være gyldige i flere år, uten å måtte ha fornyelse. Etter disse argumenter avslutter han med å si at det ville være til fordel, både for landet og banken, om det ved lov «udtrykkeligen blev bestemt, at Fornyelser af Laan ved Banken kunde skeed ved Paategning paa det ældre Gjeldsbrev».

Som svar forutsatte Kongen at bankrepresentantene «kun have havt de Laan for Øine, der bevilges mod simple Obligationer, og ikke mod Vexelobligationer».⁴⁰⁰ Han begrunnet det med lovgivningens alminnelige forskrifter som tilsa at hvis lånet var basert på en vekselobligasjon, ville kreditoren tape sin rett til fordringen, dersom han lot skyldneren få en utsettelse med betaling. Dessuten mente Kongen at representantene ved å fremme et slikt forslag «derhen fortolke Fundationens Forskrift i § 20, at intet Udlaan maa gjøres paa længere Tid end 6 Maaneder, at, ved Fornyelse af et saadant Laan, Obligation paa stemplet Papiir udfordres⁴⁰¹, og at de nu ansøge Fritagelse for Brug af det stemplede Papiir i dette Tilfælde, og følgelig en Udvidelse

³⁹⁹ I det følgende fra: S. F. Februar 1818, s. 311-312.

⁴⁰⁰ *ibid.* s. 319.

⁴⁰¹ Kreves.

af det Privilegium som Foundationens 69de § tilsiger». Dette var han kritisk til, og forespørselen ble ikke tatt med i innstillingen til Stortinget.⁴⁰²

Året etter hadde bankens direksjon, som nevnt, likevel vedtatt en slik regel. De begrunnet dette blant annet ved å presisere at så lenge de hadde adgang til å inndra de utlånte kapitalene når de ble behov for det, så var en slik fremgangsmåte i tråd med fundasjonens hensikt.⁴⁰³

Dette og oversikten over bestemmelsene i konvnsjonen viser bankstyrets reelle utøvelse av myndigheten i den private aksjebanken. Selv om Stortinget nok satte ned foten, dersom bestemmelsene som ble foreslått åpenbart stridet mot fundasjonen, var det bankbestyrere som forvaltet og passet på bankens beste. Neste kapittel vil vise et ytterligere eksempel på styrets krav til å sikre banken en særrett.

⁴⁰² S. F. Februar 1818, s. 318-319.

⁴⁰³ Rygg (1918) s. 165.

7 Presisering i banklovgivningen 1824

Det 4. ordentlige Storting var samlet i 1824. I denne perioden ble det blant annet utarbeidet en lov om sparebanker og et par tilleggsbestemmelser til regulering av Norges Bank. Sistnevnte hadde sitt opphav i de innberetningene og forslag som Stortinget mottok både fra bankens direksjon og dens representanter, i perioden 1821 til 1823. Det ble for øvrig bemerket at «Banken var styrt med al Orden, Iver og Virksomhed, og at den ikke havde fundet noget at erindre verken mod dens Bestyrelse eller Overtilsyn».⁴⁰⁴

Ved gjennomgangen av bankens beretninger ble det opplyst om bankens beslutning for å «bevirke Restancer paa Bankindsuddet indbetalte». Lånsøkere som ønsket å bruke lånesummen til å nedbetale sitt resterende innskudd, «fortrinsvis skulde komme i Betragtning».⁴⁰⁵ Særlig Drammen og Kristiansand hadde betydelige restanser.

Bankens representanter hadde via regjeringen sendt inn forslag til ulike forandringer i de for banken gjeldende lover, som Komiteen for bank- og pengevesenet gikk gjennom. Det ble så laget en innstilling, som ble forelagt Odelstinget. Der ble komiteens forslag enstemmig bifalt, med «nogle ubetydelige Forandringer». Også Lagtinget stemte for forslagene.⁴⁰⁶ Den 20. juli ble tilleggsforslagene sanksjonert som *Lov, indeholdende nogle Forandringer i, og Tillæg til, de for Norges Bank gjeldende Love*.

7.1 Tilleggsbestemmelser til bankens sikkerhet

Tilleggsloven bestod av åtte bestemmelser, hvorav to er av særlig interesse for utlånsvirksomheten.

⁴⁰⁴ S. E. 1814-1833, bind 2, s. 492-493.

⁴⁰⁵ *ibid.* s. 493.

⁴⁰⁶ *ibid.* s. 498.

§. 2. De Bestemmelser, som indeholdes i Foundationen for Norges Bank af 14de Juni 1816 dens 70§., udvides saaledes, at Banken skal være berettiget til, i Mangel af Betaling til bestemt Tid, og med Iagttagelse af den i bemeldte §. foreskrevne Advarsel og Publication af Auctionen, uden foregaaende Indkaldelse til Forligelses-Commissionen, Lovmaal, Dom eller Indførsel, at lade ved offentlig Auction, paa Eierens Gevinst eller Forliis, bortsælge ethvert Banken stillet Pant, af hvad Beskaffenhed dette end maatte være.

Bestemmelsen var basert på det andre forslaget fra bankrepresentantene og var et tillegg til bankfundasjonens § 70. Som nevnt i punkt 4.9, ga denne en særrett til banken. I mangel av betaling til rett tid kunne banken bortselge de pantene som var stilt for lånet. I utgangspunktet skulle dette også gjelde underpant i faste eiendommer. En slik rett ble dog «gjort tvivlsom» etter en Høyesterettsdom fra 18. april 1822.

Det oppstod en tvist mellom direksjonen for statslånet av 1820 og Jacob Thoresen Østby, med sorenskriver Borchsenius som hans representant. Borchsenius nektet direksjonens begjærte auksjonsforretning over pantet, da det var et underpant i fast eiendom. Begrunnelsen var at saken ikke hadde blitt behandlet ved forlikskommissjonen. Retten fant det tvilsomt at långiveren hadde, i mangel av betaling, rett til å bortselge de underpanter i eiendommer som var stilt for lånene, uten innkallelse til forlikskommissjonen, rettergang, dom eller utlegg. Dette til tross for at debitoren, i pantegjeldsbrevet, hadde erklært direksjonen berettiget til «uden Søgsmal og Dom at bortsælge Pantet» i mangel av betaling.⁴⁰⁷

I 1824 bemerkte bankformannen Trampe i sin innstilling til Stortinget, at kun «den mindste Deel af Bankens Udlaan» skjedde mot håndpant. Slike lån ble dog ikke gitt uten at gjeldsbrevet, som ble undertegnet av debitoren, klart oppga bankens rett til auksjon i tilfelle mislighold.⁴⁰⁸ Dommen fra 1822 gikk, ifølge Trampe, ut over det samtidens juridiske litteratur anså som sikker rett.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ S. E. 1814-1833, bind 2, s. 496.

⁴⁰⁸ S. F. juni 1824 s. 477.

⁴⁰⁹ Ibid. s. 480.

Bankrepresentantene ønsket et uttrykkelig tillegg til fundasjonens § 70 for å sikre banken en slik rett. Dersom lovgiveren ikke ville gå med på det, mente Trampe at bankbestyrelsen «vilde ansee sig forpligtede til at gribe til det vistnok haarde, men eneste Middel, der blev tilbage, for i denne Henseende at overholde Reglerne for Bankens Organisation og Virksomhed». De ville sørge for at de eksisterende lån, som var gitt på underpant, «hastigst muligt inddrevne og for Fremtiden aldeles afskaffede». Følgen av dette ville bli at de lån som ikke kunne innfris, måtte forvandles fra direkte til indirekte lån. Dette ville medføre at låntakere ble pålagt å «bekoste dobbelte Papirer, nemlig Eierens Forskrivelse til Trediemand og dennes til Banken». Slike proforma vekslere var dog ikke ønskelige, da de skapte mange «Forviklinger og Uleiligheter».⁴¹⁰

Regjeringen hadde i sin innstilling av 16. januar 1824 sagt seg enig med bankrepresentantene i at en slik rettighet var nødvendig for banken. De mente likevel at det ikke var nødvendig med en ny lovbestemmelse når pantebrevet uttrykkelig inneholdt alle de nødvendige klausuler «at der af den paaberaabte Høiesteretsdom ikke med fuld Vished kunde udledes, at Høiesteret skulde være af en anden Mening». Til slutt ble det nevnt at det i visse tilfeller kunne være betenkelig at en slik bestemmelse utelukkende ble gitt til Norges Bank.⁴¹¹

Komiteen for bank- og pengevesenet, ved formann Rosenkrantz, tolket høyesterettsdommen slik at det som regel måtte være nødvendig med en behandling ved forlikskommisjonen, før kreditoren kunne søke sin betaling i pantet. Dette til tross for at debitorens gjeldsbrev inneholdt en særlig klausul. Det alminnelige utgangspunktet ved mislighold av kredittytelsen var innkallelsen og behandling ved forlikskommisjonen, som var en nødvendig innkrevelsmåte. Resultatet av en slik behandling kunne dog være enten forliksinngåelse eller «Sagens Henvisning til Rettergang».⁴¹² Ble en slik fremgangsmåte gjeldende for banken eller andre kredittinstitusjoner, måtte saken,

⁴¹⁰ Ibid. s. 482.

⁴¹¹ S. E. 1814-1833, bind 2, s. 496.

⁴¹² Ibid. s. 496.

dersom det ikke ble oppnådd forlik, «først endelig afgjøres ved Dom, førend Betaling kan erholdes». Komiteen mente at en slik fremgangsmåte la et «Baand for Banken», dersom den ble nødt til å kalle inn skyldneren til forlikskommisjonen før pantet kunne auksjoneres. Dette ville pådra banken «megen Tidsspilde og ellers i høi Grad være besværlig». Forslaget til tilleggsbestemmelsen ble dessuten utarbeidet i tråd med den kongelige proposisjon om sparebanker, som foreslo en tilsvarende rettighet.⁴¹³

Den neste bestemmelsen forpliktet auksjons- og skifteforvaltere om å gi opplysninger dersom eiendommer, som Norges Bank hadde pant i, skulle skiftes eller bli bortsolgt.

§. 5. Samtlige Auctionsforvaltere, og ordentlige eller overordentlige Skifteforvaltere, udenfor Stiftsstæderne, og de Steder, hvori, overensstemmende med Bankfundationens §. 42 Litr. f, Filial-Afdelinger af Norges Bank maatte blive oprettede, skulle være pligtige, naar enten Auction forlanges over faste Eiendomme, eller Skifte behandles, hvorunder deslige Eiendomme henhøre, at undersøge, om de ere pantsatte til Norges Bank, og derom at afgive Bevidnelse i den forehavende Auctions- eller Skifteforretning. Befindes Eiendomme at være pantsatte til Norges Bank, skal af Auctions- eller Skifte-Forvalterne skee Indberetning om Auctionen eller Skiftet til vedkommende Bankafdeling saa betimelig, at Bankens Bestyrere levnes fornøden Tid til, under Auctionen eller Skiftebehandlingen at møde eller lade møde. De Attester af Pantebøgerne, som Auctions- eller Skifteforvaltere maatte forlange til Afbenyttelse ved Auctionen eller Skiftet, meddeles dem uden Betaling og paa ustempled Papiir, naar de ikke indeholde andet end Bevidnelse og Forklaring om, hvorvidt Norges Bank haver Panteret i de faste Eiendomme, hvorover Auction skal afholdes, eller som tilhøre de Boer, der ere under Behandling.

Forslaget til denne bestemmelsen ble fremlagt for Stortinget allerede i 1821, men ble da ikke sanksjonert fordi den inngikk som en del av stortingsbeslutninger som Kongen ikke ønsket å sanksjonere. I det opprinnelige forslaget fra 28. desember 1820, argumenterte formann Trampe på følgende vis: Selv om det var alminnelig at skifter og auksjoner ble offentliggjort, hendte det at banken, som «har gjort Udlaan til Rigets fjerneste Egne», ikke fikk det med seg. Dermed ble ikke bankens tarv ivaretatt. NL 5-13-34 bestemte at pantkreditorene som ikke hadde anmeldt sine fordringer under skiftebehandlingen tapte rett til dem. Denne regelen omfattet også Norges Bank. Når det gjaldt underpant i faste eiendommer ble det uttrykkelig bestemt, i *Cancellie-skivelse*

⁴¹³ Ibid. s. 497.

av 24. juni 1802 og 13. august 1805, at ved bortsalg av eiendommer som var beheftet med pantskrivelser ble disse slettet av panteboken, dersom de ikke ble «fyldestgjorte ved den ved Auctionen udbragte Sum». ⁴¹⁴ Det var derfor viktig at banken alltid var oppdatert med hensyn til skifter, så den kunne sikre bankens rett gjennom anmeldelse av fordringen.

I forhold til auksjoner overfor eiendom som banken ikke hadde førsteprioriteten til, ble det foreslått en annen løsning. Banken kunne «forstrække Debitor med Penge til at udbetale Auctiones-Reqvirenten og bedre Prioriterede, og saaledes forhindre, at Pantet sælges paa en Tid og under Conjuncturer, da, om ikke dets fulde Værdie, saa dog i det mindste saa meget, som Banken og de bedre prioriterede har at fordre, ikke ved Auctionen kan ventes erholdt». ⁴¹⁵ Derfor var det viktig at banken fikk beskjed om auksjonen. I 1824 ble dette forslaget inntatt i den kongelige proposisjon ⁴¹⁶ og vedtatt av Stortinget. ⁴¹⁷ Banken ble gitt en særrett for å sikre dens fond mot tap.

Både dette og forrige kapittelet viser at bestyrere i Norges Bank tok sin oppgave på alvor, og satte frem krav som de mente var tjenelige for banken. De forsøkte å slå gjennom med sine krav for å forandre lovgivningen, som de stort sett følte seg bundet av. Noe av argumentasjonen hadde en form av mild trussel, som for eksempel uttalelsen til grev Trampe om å avvikle den mest utberedte formen av utlånspraksisen. Stortinget hadde neppe råd til å få enda flere sinte og oppgitte låntakere etter seg, dersom dette ble tilfelle. Da lovgivningen ikke ble endret, hadde bestyrere selv bestemt endringer. De utøvet sin posisjon som bestyrere av en privat institusjon, ved å tolke sine avgjørelser for å være innenfor rammene av fundasjonen.

⁴¹⁴ S. F. juni 1821 s. 516.

⁴¹⁵ Ibid. s. 517.

⁴¹⁶ S. E. 1814-1833, bind 2, s. 498.

⁴¹⁷ S. F. juli 1824 s. 1487.

8 Oppsummering

Denne avhandlingen har forsøkt å belyse det rettslige grunnlaget for utlåns- og diskonteringsplikten i startfasen til Norges Bank. Den unge staten hadde mange utfordringer, både økonomiske og politiske. Egen norsk bank skulle ikke bare bidra til stabiliseringen i den økonomiske verden, men også gi et viktig signal om Norges finansielle uavhengighet. Opprettelsen av egen bank fikk derfor en grunnlovshjemmel, som varte frem til den ble fjernet i 1925.⁴¹⁸

Lovgiveren skulle vedta nye lover som skulle regulere virksomheten til banken. Selv om det skulle være nye norske bestemmelser, var det ikke så lett å gå bort fra bestemmelsene fra eneveldet. Mange av dem som arbeidet med lovgivningen, hadde studert eller arbeidet i København, og var preget av dette.⁴¹⁹ Det er derfor ikke overraskende at det første rettslige grunnlaget for utlånsvirksomheten til Norges Bank var nokså lik det rettslige grunnlaget for den dansk-norske banken fra 1791. Ettersom det var få motsetninger om utlånsbestemmelsene i loven, kan man anta at de prinsippene den bygget på var allmennkjente og godtatte.

Banken skulle få orden på pengevesenet og bidra til en stabil pengeenhet. De optimistiske planene lot seg ikke realisere i trå med forhåpningene fra lovgiveren, noe som hadde sine naturlige årsaker i den vanskelige situasjonen landet befant seg i. Veien måtte banes på ny. Jacob Aall har i dette henseende bemerket følgende:

«Saaledes kan man vel sige, at den nu levende Generation er bleven gjort til et Offer, for at berede den kommende en større Sikkerhed og Orden i den borgerlige Virksomhed og dens Driftsmidler, og at den

⁴¹⁸ Grl. best. 12. juni 1925, jfr. Grl. best. 15. august 1911.

⁴¹⁹ Mestad (2010) s. 209.

især har møisommeligen, fast til egen Undergang, sammenbaaret gyldige Elementer til et solid Pengevæsen, som sikkrer Efterslængten for de Byrder, den nærværende har baaret.»⁴²⁰

Selv om lovens ordlyd og lovgiverens intensjoner tilsa én ting, ble det i starten lagt stor vekt på samfunnets behov. Det ble en balansegang med mange kompromisser. På den ene siden skulle bankens metallfond være sikret, og seddelutstedelsen hadde etter loven en direkte sammenheng med sølvfondet. Dette ble gjenspeilet i bestemmelser som krevde god sikkerhet for bankens utlån, både i form av pant som skulle gi god dekning og være lett omsettelige, samt i form av korte utlån – inntil 6 måneder. Videre stilte banken også krav til at vekslere og vekselobligasjoner som de diskonterte hadde sikkerhet i et betryggende endossement. «Tre-navn-regelen» ble ansett som en streng, men trolig nødvendig krav for bankens sikkerhet.

På den andre siden hadde man hensynet til samfunnet og vurderingen av behovet. Det var kapitalmangel og kjente handelshus gikk konkurs. Skatter tyngtet og sølvtøy ble levert til smelting for å betale «sølvskatten». Privatpersoner som drev med utlån ble på folkemunnet kalt ågerkarler, da de tok altfor høy fortjeneste og var strenge med tilbakebetalingsfrister. De som hadde gode handelsforbindelser og kontakter kunne få lån fra utlandet, men mange hadde ikke en slik mulighet. De midlertidige låne- og diskontokassene som ble opprettet for å avhjelpe lånebehovet ble etter hvert mislikt, fordi de pengerepresentativene som de utstedte både mistet sin verdi og ble forbudt å ta inn i bl.a. statskassen, og dermed utjenelige til å betale skatt med.

Banken ble folks eneste utvei. Etersom lovens ordlyd var nokså streng med hensyn til pant, ble det tilbydd fast eiendom, på grunn av den betydelige verdien den representerte. Ordlyden i bestemmelsen forbød ikke slik pant, men den ble heller ikke uttrykkelig tillatt. Banken tolket den i lys av formålet – å hjelpe landets befolkning. Etersom banken var en privat institusjon og ble innrømmet en viss utstrekning av skjønn, var denne praksisen ikke direkte i strid med loven. Banken begrunnet alt med sin forståelse

⁴²⁰ Aall 1:1 (1832) s. 91.

av at så lenge det ved mislighold var lett å drive inn pantet, ville ikke banken lide tap og dermed var det i tråd med hensynet bak den korte utlånsfristen i loven. Bankens utlånspolitikk var i begynnelsen til størst fordel for hus- og jordeiere.⁴²¹

Selv om det formelt ble gitt lån på inntil 6 måneder, ble størsteparten av disse fornyet. Fornyelse to ganger i året var vanlig og ble begrunnet i lånebehovet. Det ble gitt lån mot vekselobligasjoner, men disse var i stor grad *gjorte pantebrev*, som stadig ble fornyet. En slik låneform var særegent for Norge, og ble både godtatt og forutsatt i bankfundasjonen.

Diskonteringsplikten ble av banken etterlevd i mindre grad. I 1830 ble kun 1/10 del av utlånsmassen disponert til dette slags utlån.⁴²² Diskontering krevde stor innsikt og kunne være en risikabel affære. Det var stort sett vekselobligasjoner som ble diskontert, da vanlige forretningsveksler ikke var så vanlige i Norge.⁴²³ Selv om lovgiverens hensikt med slike typer lån var kortsiktighet, ble vekselobligasjonene fornyet og i realiteten ansett som mellomlange lån. Den økonomiske virkeligheten tillot ikke banken å etterleve lovgiverens prinsipper.⁴²⁴

Særlig næringsdrivende hadde stor behov for lån fra banken, men også de «paa Landet» hadde, ifølge Jacob Aall, «sædvanligen stor Trang til mindre Capitaler». Familiens eldste kunne trenge en innløsningssum når odelsretten ble gjort gjeldende, og bonden måtte betale «Kjøbstædernes Handelsmænd».⁴²⁵ Aall hadde videre antatt at bankbestyrelsen, ved fordeling av sine lån, «aabner helst Bankens Casse for dem, som ere værdigst og meest trængende til at erholde Laan».⁴²⁶ Videre var han sikker på at spekulantene, som kun ønsket å sette «fremmede Capitaler i Bevægelse, for at fremme Planer, der sjeldent bragte dem eller Fædrelandet nogen

⁴²¹ Steen (1957) s. 211.

⁴²² Sejersted (2002) s. 124.

⁴²³ Ibid. s. 127.

⁴²⁴ Ibid. s. 127.

⁴²⁵ Aall 1:1 (1832) s. 127.

⁴²⁶ Ibid. s. 226.

sand Nytte» ville bli avvist. Alle lån som ble gitt ble notert i protokoller og forelagt til ettersyn for Stortinget.

Banken selv innrømmet at det var byrdefullt å låne fra den, og forsøkte å lette på situasjonen ved å nedjustere både den alminnelige rentefoten og diskontorenten. Samtidig krevde bankbestyrere at loven måtte formulere en klar særrett, som ville gjøre det enkelt å bortselge pantobjekter ved mislighold. Praksisen med at mesteparten av utlånene var sikret i fast eiendom tilsa nødvendigheten av en slik presisering, ettersom den opprinnelige bestemmelsen i utgangspunktet regulerte håndtering av håndpant. Lovtillegget kom i 1824.

Det ble gjort stadige justeringer for å lette låneadgangen, både fra lovgiverens og bankbestyrelsens side. Lovtilleggene i 1818 kom etter heftige diskusjoner, hvor utsiktene til om banken ville klare å holde seg på beina var dystre. Likevel ble utfordringene etter hvert overvunnet.

Det ble stadig klaget over kapitalmangel. Denne var størst i Akershus stift og den østlige del av Kristiansand stift, på grunn av sviktende trelasthandel og skipsfart, mens den var mindre i Trondhjem stift og aller minst på Vestlandet, der fiskeri og fiskehandel ga godt utbytte.⁴²⁷ Norges Bank hadde et faktisk bankmonopol i første del av 1800-tallet. Selv om sparebanker ble opprettet allerede i 1822, fikk de liten betydning for lånebehovet til næringslivet.⁴²⁸ I 1828 tok Staten opp lån for å hjelpe næringslivet, og begynte å yte kortsiktige kreditter gjennom såkalte diskonteringskommisjoner. Etter hvert ble stadig nye kredittinstitusjoner opprettet, hovedsakelig private.

Ifølge Sejersted ble Norges Bank grunnlagt på et tidspunkt da prinsippene for en sentralbank langt fra var avklarte. Det skjedde i kaoset etter seddelmerkantilismens

⁴²⁷ Kristiansen (1925) s. 42.

⁴²⁸ NOU 1983:39 s. 112.

sammenbrudd og på startstreken for utviklingen mot liberalismen. Det skulle ta lang tid før prinsippene for liberalismens sentralbank ble noenlunde fastlagt. Hele 1800-tallet beskrev han som «en eneste lang formingsperiode».⁴²⁹ Lovene fra 1816 må, som Wilhelm Keilhau skriver, «i det vesentlige bli bedømt etter den endelige ordning de skulle gjennomføre».⁴³⁰ Etter hvert stabiliserte situasjonen seg, og banken økte sine utlån. Hovedsetet ble flyttet til Oslo i 1897, og to år tidligere ble pengeenheten endret til kroner og øre.

I dag er Norges Bank landets sentralbank som blant annet skal «være et utøvende og rådgivende organ for penge-, kreditt- og valutapolitikken», jfr. § 1 i sentralbankloven. Formålsbestemmelsens annet ledd gir banken myndighet til å «sette i verk tiltak som er vanlige eller naturlige for en sentralbank». Banken kan blant annet «utføre alle former for bankforretninger og banktjenester» til å fremme sine formål.

Norges Bank er i dag likevel ansett for å være bankenes bank, som kan yte kreditt til andre banker og andre finansielle foretak, jfr. §§ 19 og 22. Staten kan ikke motta kreditt direkte fra Norges Bank, jfr. § 18. Det er regjeringen som trekker de økonomisk-politiske retningslinjene banken må føre sin virksomhet etter, jfr. § 2. Statusen som bankenes bank gjenspeiler seg særlig i at Norges Bank ikke kan yte kreditt til privatpersoner, med unntaket av bestemmelsen i siste ledd § 23, der det står at banken «kan likevel i begrenset utstrekning gi boliglån og mindre personlige lån til bankens ansatte». Det er representantskapet som fastsetter nærmere regler om dette, jfr. § 5 (4) i.f. Mye har endret seg i løpet av de snart 200 år etter bankens opprettelse, men fortsatt er Norges Bank vårt lands bankoverhode.

Ja, det er lett å vite
Alt *etter* det har skjedd.
Vi kunne gjort alt *bedre*,
Vi kunne skape fred.
Men «kunne» hjelper sjeldent,
Det må vi snart forstå.
Ta fortiden i lærdom
Og gjør alt bedre *nå*!

E. B.

⁴²⁹ Sejersted (2002) s. 117.

⁴³⁰ Keilhau, W. *Den norske pengehistorie* Aschehoug (1952) s. 72.

9 Litteraturliste

UTRYKT MATERIALE:

Rigsarkivet, Norges Bank, Direksjonsarkivet I, Forhandlingsprotokoll for Direksjonen
25. 01. 1817 – 12. 09. 1820, A 0001 dato: 25. september, 12. og 22. oktober 1818.

LOVER OG FORORDNINGER:

Kong Christian den Femtis norske Lov av 15. april 1687.

Forordningen af 26de Novbr. 1731.

Schou. *Kongelige Forordninger og Aabne Breve m.m.* III Deel. København
(1777) s. 19 – 23

Octroi og Reglement for den Danske og Norske Species-Banque 16. februar 1791.

Schou. *Kongelige Forordninger og Aabne Breve m.m.* X Deels, 4. Stykke,
København (1793) s. 403 – 32

Cancellie-Placat (Resol. 29. nov.) [om diskontopremie] av 6. desember 1799.

Schou. *Kongelige Forordninger og Aabne Breve m.m.* XII Deel, København
(1800) s. 720 - 721

Cancellie-Placat (Resol. 20. Nov.) om Laane-Indrtn. i Norge av 21. november 1807.

Schou. *Kongelige Forordninger og Aabne Breve m.m.* XIV Deels. 4. Stykke,
København (1808) s. 752 - 753

Plan til almindelig Laane-Indretning for hele Norge av 20. november 1807.

Wessel Berg. *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge
1660-1813*, udgivne af, 4. bind, Cappelen, Christiania (1845) s. 685 – 688

Forordning om Forandring i Pengevæsenet for Danmark og Norge av 5. januar 1813.

Schou. *Kongelige Forordninger og Aabne Breve m.m.* XVI Deels. 2. Stykke.
København (1814) s. 237 – 259

Fundation for Rigsbanken av 5. januar 1813.

Schou. *Kongelige Forordninger og Aabne Breve m.m.* XVI Deels. 2. Stykke.
København (1814) s.260 – 268

Lov angaaende pengevæsenet av 14. juni 1816.

Lov angaaende octroi for Norges Bank av 14. juni 1816.

Lov angaaende fundation av 14. juni 1816.

Lov, ang. Tilladelse til Oprettelse af midl. Laane- og Discontoindr. av 14. juni 1816.

Convention for Laane- og Discontoindretning i Christiania av 28. sept. 1816.

Convention for Laane- og Discontoindretning i Trondhjem av 9. nov. 1816.

Convention for Laane- og Discontoindretning i Christiansand av 22. nov. 1816.

Vogt. *Love, Anordninger m.m.* Christiania (1817)

Lov om Bank og Pengevæsenet av 13. august 1818.

Vogt. *Love, Anordninger m.m.* Christiania (1819)

Convention for Norges Bank av 10. oktober 1820.

Ottesen. *Love, Anordninger m.m.* Christiania (1821)

Lov, indeholdende nogle Forandringer i, og Tillæg til, de for Norges Bank gjeldende Love av 20. juli 1824.

Ottesen. *Love, Anordninger m.m.* Christiania (1825)

Lov om Norges Bank og pengevesenet (sentralbankloven) 1985-05-24 nr. 28

FORHANDLINGER:

Grundlovsutkast, Rigsforsamlingens Forhandlinger 3. del, Grøndahl & Søns trykkeri, Kristiania (1916)

Den Norske Rigsforsamlings Forhandlinger paa Eidsvold, 2. bind, 5. Hefte (1814)

Kongeriget Norges Storthings Forhandlinger (S. F.) perioden 1815 – 1816; 1818; 1821; 1824 og 1827

Storthings-Efterretninger (S. E.) 1814 – 1833, bind 1, 1814 – 1818 bearbejdede af Munk og Birkeland, Jacob Dybwads Forlag, Christiania (1874)

Storthings-Efterretninger (S. E.) 1814 – 1833, bind 2, 1819 - 1824 bearbejdede af Birch-Reichenwald, Cappelen, Petersen, Weisser, Jacob Dybwads Forlag, Christiania (1878)

NOU 1983:39 Lov om Bank og pengevesenet

BØKER OG AVHANDLINGER:

Aschehoug, T. H. *Om sparebanker og privatbanker, navnlig om deres udlaaensvirksomhed* i *Statsøkonomisk Tidsskrift* Aschehoug & co, Kristiania (1890)

Aschehoug, T. H. *Socialøkonomik*. 3. bind, 2. utg. ved T. Aarum. Aschehoug & co, Kristiania (1913)

Aubert, L. M. B. *De Norske Rettskilder og deres anvendelse* 1. bind, P. T. Mallings, Christiania (1877)

Aubert, L. M. B. *Den nordiske vaxelret* Gyldendalske boghandels forlag, Kjøbenhavn (1882)

Bang, A. *Forbudet mot underpant i løsøre i panteloven av 1857* Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 2/ 2002 Oslo (2002)

Berg, C. F. *Læren om Vexler og Vexelobligationer* 3. utg. Porsgrund (1880)

Brækhus, S. *Omsetning og Kreditt 2, Pant og annen sikkerhet* 3. utg. v/ Berg, Universitetsforlaget, Oslo (2005)

Dyrvik, S. m. fl. *Norsk økonomisk historie 1500 – 1970* bind 1, 1500-1850, Universitetsforlaget, Bergen (1979)

Ertresvaag, E. *Bergen bys historie*, bind III, Universitetsforlaget, Bergen (1982)

Hallager, F. *Den Norske Obligationsret* v. L. M. B. Aubert, 2. bind, P. T. Mallings Boghandel, Christiania (1879)

Hansen, M. *Dansk Bankhistorie 1700-2010* 5. utg. Næstved (2010)

Hodne, F. *Norges økonomiske historie 1815 – 1970* Cappelen, NHH (1981)

- Hoffstad, E. *Det Norske Privatbankvæsens Historie*, Forretningslivs forlag, Oslo (1928)
- Jahn, Eriksen og Munthe *Norges Bank gjennom 150 år*, Norges Banks seddeltrykkeri, Oslo (1966)
- Keilhau, W. *Den norske pengehistorie (avhandling)*, Aschehoug & co, Oslo (1951)
- Keilhau, W. *Den norske pengehistorie* Aschehoug & co, Oslo (1952)
- Kristiansen, O. *Penge og Kapital, Næringsveie*, Cammermeyers Boghandels Forlag, Oslo (1925)
- Krogsvold, R. B. *Bank og finansiering* 3. utg. Tanum forlag, Oslo (1971)
- Kaartvedt, A. *Det Norske Storting gjennom 150 år*, Bind I, Gyldendal, Oslo (1964)
- Matzen, H og N. Lassen, *Den nordiske tingsret* Gyldendalske Boghandels Forlag, København (1880)
- Mestad, O. *Noregs Bank som aksjeselskap i 1816 – selskapsrettsleg forankring av stabilt pengevesen i «Selskap, kontrakt, konkurs og rettskilder: festskrift til Mads Henry Andenæs 70 år»* av Woxholth, Normann og Knudsen (red.) Gyldendal, Oslo (2010)
- Morgenstjerne, Lange, Vogt, Hjelm *Juridisk Repertproim* 3. hefte, Christiania (1822)
- Mykland, K. (red.) *Norges Historie bind 10- Den vanskelige frihet* av F. Sejersted, Cappelen, Oslo (1978)
- Myrland, N. *Norske bankkrav og kapitalbehov under det dansk-norske eneveldet – Den Danske og Norske Speciesbank av 1791 og de norske filialene 1797-1798* Masteroppgave i historie, UiB (2010)
- Nielsen, T. *Træk af dansk aktieselskabsrets historie* publisert i Ugeskrift for Retsvæsen (UfR) 1954 B s. 193 – 203
- Plünneke, C. *Norges Bank (filialen i Fredrikstad) pengevesen i første halvdel av Norges selvstendighetstid*, Centraltrykkeriet, Fredrikstad (1916)

Raaum, J. *De midlertidige Laane- og Discontoindretningene* Hovedoppgave i Historie, UiO (1985)

Rygg, N. *Norges Banks Historie* del 1, Centraltrykkeriet, Kristiania (1918)

Sandvik, G. *Fire linjer i yngre norsk rettshistorie* i «Utvalde emne frå norsk rettshistorie» av Bloch, Helle, Kiil og Sandvik; Universitetsforlaget, Oslo (1981)

Sars, E. *Norges Politiske Historie 1815 – 1885* Oscar Andersens bogtrykkeri, Kristiania (1904)

Schweigaard, A. M. *Om Norges Bank og pengevæsen* (1836) i *Ungdomsarbeider* utgitt av Jæger, O. og F. Stang. Aschehoug & co, Kristiania (1904)

Sejersted, F. *Demokratisk kapitalisme* Pax, Oslo (2002)

Sejersted, F. *Den vanskelige frihet. Norge 1814 – 1851* Pax, Oslo (2001)

Smith, C. *Bankrett og statsstyre* Universitetsforlaget, Oslo (1980)

Steen, S. *Det frie Norge - På fallittens rand* Cappelen, Oslo (1953)

Steen, S. *Det frie Norge* bind 4 *Det gamle samfunn* Cappelen, Oslo (1957)

Syrstad, H. *Sentralbankens uavhengighet* Fagbokforlaget, Oslo (2003)

Aall, J. *Om Bank- og Pengevæsenet og sammes Indflydelse paa de vigtigste Næringsveie i Norge i Nutid og Fortid* bind 1, hefte 1. (1:1) Arendal (1832)

Aall, J. *Om Pengevæsenet med Hensyn paa Coursforbedring og Parivexling i Nutid og Fortid* bind 3, Christiania (1836)

AVISER OG TIDSSKRIFTER:

Christiania Intelligentssedler No. 82, 1818

Historisk Tidsskrift av Den Norske Historiske Forlaget, 2. bind, Mallings Bogtrykkeri, Christiania (1872)

Tillæg til Den Norske Rigstidende no. 90, 1820

Trondhjems Borgerlige Skoles allene privilegerde Adressekontoirs-Efterretninger No. 72, 1818

*Trondhjems Borgerlige Skoles allene privilegerede Adressekontoirs-Efterretninger No.
80, 1818*

NETTKILDER:

<http://www.eidsvoll1814.no>

<http://ordnet.dk>

<http://www.snl.no/>

www.norgesbank.no

www.nb.no

10 Lister over tabeller og figurer m v

Fig. 1 Christiania Intelligentsedler no. 82, 12. oktober 1818

Mandag
12 Octbr.

Christiania Intelligentsedler.

56de Aargang.

Udgives Tirsdag og Fredag,
og forsendes med de Kongelige Brevposten.

Trykt i Dyfstringshusets Bogtrykkerie og paa dets Forlag, af Andr. Jensen.

No. 82.
1818.

St. N. 581810136 —

Indkomne Reisende.

7de October: Jomfrue Koltmar, fra Eidsvold, og Contorist K. Hagerud, fra Ringeriget, hos Klokker Coruisk; L. E. Krenk, fra Hedemarsken, hos Major Huitfeldt; Handelsbetjent Jacobsen, fra Hadeland, hos Kjøbmand Lyttab; Krigsråd Schnitler, fra Moss, hos Skibecapitain Thoresen. 8de October: Handelsmand Ole Sangesand, fra Stavanger, hos Prager Michelsen; Kjøbmand Carlsen og Handelsbetjent Hansen, fra Lensberg, og Hans Angel med kone, fra Drøbak, hos Schou; Kjøbmand Albrechtsen, fra Kongsvinger, hos Frue Smith. 9de October: Ledsobermand Bau med Datter, fra Moss, hos Muurmester Waaler; Kjøbmændene Borgen, Berg og Kossing, fra Drammen, hos Schou; Præsten Berg, fra Ringsaker, hos Tracteur Hansen; Jomfrue M. S. Dahl, fra Eidsberg, hos Overtoldbetjent Østrem; Jomfrue Marre, fra Drammen, hos Heide; Jomfrue Jensen, fra Horsens, hos Stomager P. A. Bergh; Kjøbmand Abøe, fra Drammen, hos Carlstensen. 10de October: Biskop Sørensen og Lieutenant Sørensen, fra Christiania, hos Carlstensen; Kjøbmand Waken, fra Arnis, hos Conditor Werner.

Indkomne Skibe.

Skipper Henning K. Poulsen fra Cappeln med Korn- og Fedevarer. Skipper Andr. Sieursen af og fra Cappeln med Korn- og Fedevarer. Skipper M. Sørensen af og fra Horsens, ladet med Korn- og Fedevarer. Skipper Kiel Olsen af og fra Christiania, kommen fra Manders med Korn- og Fedevarer. Skipper Olsen fra Bordeaux med lidt Vin og Brændevin.

At Bankdirectionen nu, da Sølvfondet tillader det, agter, overensstemmende med Fundationen, at begynde med at gjøre Ublaas og at discontere Verker og Vereobligationer, samt at den Sum, som til anførte Brug kan affees, fordeles ifølge den 12te §. i Loven af 13de Aug. d. A. imellem de forskjellige Districter, i Forhold til det af disse indbetalte Bankindskud, bekendtgjøres herved, med Tilføiende, at de, som maatte attraae Laan eller Discontering, ville til saadan Tid og Etid, som i Stiftets Avis nærmere vil blive bekendtgjort, med sine skriftlige Andragender henvende sig, forsaavidt Trondhjems Stift vedkommer, til undertegnede Direction, og i de øvrige Stifter til den i Stiftet værende Bankadministration.

Directionen for Norges Bank, Trondhjem den 28de Septbr. 1818.
Ordm. *Walden*. *Holl*. *Peterfon*. *Jørfen*.

I Forbindelse med Forestaaende bekendtgjøres herved til fornøden Oplysning for Indvaanerne i Aggershus Stift:

a) At skriftlige Andragender om Ublaas og Discontering m. v. kan indleveres her til Administrationen hver Søndag fra Kl. 11 til 12 Søt Formiddag.

b) At Begjæringer om Ublaas eller Discontering maade være indgivne fra Christiania Bye inden 14 Dage fra Dato og fra Stiftets øvrige Kjøbstæder inden 3 Uger fra Dato; fra Aggershus og Smaalshønes Amt, Jarlsberg og Laurvig Brevstæder inden 5 Uger og fra Stiftets øvrige Landdistricter inden 6 Uger. Administrationen skal derefter, saarest muligt, afgjøre, hvad Laan enhver Søgende kan erholde med Hensyn til den for hans District bestemte Sum, hans paaligede og indbetalte Bankindskud, den anbudne Sikkerhed og Laansørgernes Antal.

c) I de Andragender, som indsendes om Laan, maade, ifølge Fundationens §. 24, præges Laanets Størrelse, for hvor lang Tid det

es, hvad Pant der tilbydes og hvu der for Laanet vil indgaae n Cautionist og Selvfylde, hvortil endnu maa lægges vedkommende Dybebersebetjentens Aftest om, hvermeger Laansøgeren e betalt af det ham paaligede Indskud.

Sørgeligt at indbringe den samme, dog et kan sælge dem, fordi at den, ligesom alle andre Jordst, tillige dependere af Formæne.

Det ankomne Mortifikament i Intelligentsedlen No. 74 ancaanden.

Fig. 2 Forhandlingsprotokoll for Direksjonen 20. Oktober 1818

A

af en Termins Indskud tillige vilde erlægge en større Deel af Indskudet, da skal denne modtages og derfor Kvittering induplo udfærdiges, af hvilke den ene ved Indbetalingsen skal strax indsendes til Bankens Koresatte i Stifret. §. 16. Directionen og Administrationerne skulle hver Gang, de fra en Oppebørselsbetjent modtage Kersnisse af Indskud, meddele ham Interimskvittering induplo. for Betsbet af alt det Modtagne, saaledes som det er opgivet. De i Mynter, som Banken ei kan bruge, eller i umyntet Sølv gjorte Indskud skal Banken foranstalte undersøgte, og forsaavidt de enkelte Indskud i Vægt eller Gehalt ei svare til Angivelsen, da skal Oppebørselsbetjenten, ved hvem Berigtigelsen skal foranstaltes, herom underrettes. Naar alle Indskud ere gjorte, undersøgte og berigtigede, da skal Directionen ombytte Interimskvitteringerne med en til ethvert District udfærdiget Generalkvittering, hvori de enkelte Personers hele Indskud findes specificeret. Efter denne Generalkvittering vil den Andeel af Udbyttet, som tilkommer enhver Interessent (§. 9.) blive ham udbetalt ved Districtets Oppebørselsbetjent. §. 17. Enhver, som til Banken har indstødt 25 Specier, eller flere Personer, som hver især have erlagt mindre end 25 Specier, men tilsammen dette eller et større med 5 deeltbart Antal Specier, skal være berettiget til som Actiebrev at erholde en særskilt Kvittering, naar de igjennem vedkommende Oppebørselsbetjent derom andrage. Det Udbytte, som falder paa saadanne Actiebrev, høves direkte ved Banken. Vil den eller de, til hvem saadant Actiebrev er udfærdt, overdrage det til Andre, da maa de contraherende Parter personlig eller ved Andre, forsynede med skriftelig Fuldmagt, melde sig ved Banken, og, i en af dens dertil udrettede Protocoller, ved Underskrift bekræfte Overdragelsen, som tillige paategnes Actiebrevet, og derefter underskrives af Bankens Directorer. For Protocollationen erlægges til vedkommende Bankens Betjent 1 Specie.

III. Om Bankens Udlaan og hvad dertil henhører.

§. 18, som §. 20 i Detroiden. §. 19. Dette Laan forrentes ikke; men tilbagebetales i 10 Aar fra 1ste Juli

1817 af, med en Liendepart aarlig, ved paalignet Skat af Formue og Røring. (See Anordningen om Pengevæsenet §. 13.) Udbraget indbetales til Banken af Rigets Oppebørselsbetjente, som efter særskilt udfærdiget Lov om Skattens Paaligning skal indkræve samme. Hvad enhver Oppebørselsbetjent haver at se. (som §. 21 i Detroiden). §. 20 og 21, som §. 22 og 23 i Detroiden. §. 22. Banken maa paa Guld og Sølv udlaane indtil Tresjerdeparten af Pantets Værdi, og indtil Totrediedele af Værdien af andre Varer, som ikke ere underkastede hastig Forringelse. Panterne skulle overleveres i Bankens Forvaring, eller, naar dette ei kan see, sættes under dens Luffelse. Iøvrigt udlaanes mod saadanne Forskrivninger og saadan Sikkerhed, som de, der foreslaae Bankens Udlaan og staae til Ansvar for samme, ansee betryggende. Af anbudne Pant, der ere af lige Godhed, bør de i Landet selv frembragte Varer gives Fortrin for andre, og af Indførselsvarer maa ei laanes paa andre end dem, som ere aldeles nødvendige for den indenlandske Virksomhed. Paa Pant, som ei er i Bankens Forvaring, maa ikke laanes, førend Banken ved Assurance, eller paa anden Maade, er sikret for Tab i Tilfælde af Jldsbaade. §. 23 til 26, som §. 25 til 28 i Detroiden.

IV. Om Ridler og Penge, som indsættes i Banken.

§. 27 til 41, som §. 29 til 43 i Detroiden.

V. Om Bankens Bestyrelse.

§. 42. Bankens Repræsentanter skulle paa Interessentkabets Vegne have Overbelyselse over Banken og Dertilshuset med den. Deres specielle Forretninger ere: a) at affatte Convention, det er, at afgive specielle Bestemmelser og Regler for Bankens Bestyrelse, hvilke dog ikke maa stride mod nogen af Fundationens Forskrifter; b) igjennem Regjeringen at gjøre Foreskilling til den lovgivende Magt om de Forandringer i Fundationen, som maatte ansees nyttige; c) i Forening med Directorerne at vælge de Bankens Embedsmænd, som ikke vælges af Stortinget; d) at lade sig eller Befuldmægtigede kvartaliter forevise Bankens Cassebeholdning, Sølvfond og Deposito-Magasin,

Qvart:Actier og Ottendebeel: Actier skal hele Actier deles, og Actiebreve derfor udsædes, naar det forlanges. Actiebreve for saadanne Dele af Actier maa alene overdrages paa den Maade, som for Overdragelsen af hele Actier er foreskrevet.

III. Om Bankens Udlaan og hvad dertil henhører.

§. 20. Efterhaanden som Banken, i Overensstemmelse med §. 4, kan sætte Sedler i Omlob, skal den forstrække den midlertidige Rigsbank med et saa stort Laan i Sedler og Stillemynt, som maatte behøves til Rigsbankfedlernes Indløsning. Til Sikkerhed for dette Laan overdrages Banken, med de Rettigheder, som Anordningen om Pengevæsenet i §. 16 og 17 bestemmer, alle de Rigsbanken ved Forordningen af 5 Jan. 1813 i faste Eiendomme tillagte Hestelser. Rigsbankens Protokoller over disse Hestelser overleveres til Banken.

§. 21. Laanet til Rigsbanken skal forrentes med 4 Procentum fra 1ste Juli 1817, og afbetales fra samme Tid i 13 Aar ved paalignet Skat af Formue og Næring. Renter og Uddrag afbetales samlede, efter vedlagte Schemas Udvisende, i det at der aarlig af den fulde laante Sum erlægges 10 Procento. Disse indbetales til Bank af Rigets Oppebørselsbetjente, som indkræve ovennævnte Skat, der er bestemt ved Anordningen om Pengevæsenet, og skal paalignes og indtraves saaledes, som ved særskilt Lov er bestemt. Hvad enhver Oppebørselsbetjent haver at indbetale, tilmeldes Banken af Overretighederne, som til den indsender Extracter af Rigningsforretningerne strax, efterat de ere fholdte. Skulde den for ethvert District opgivne Sum ei inden 3 Maaneder efter Skatteaarets Udløb være ganske indbetalt, da skal det Manglende, efter derom gjort Indberetning til den norske Regjering, foreskydes af Statscassen.

§. 22. Foruden ovennævnte Laan maa Banken gjøre Udlaan til vederheftige Personer mod betryggende Sikkerhed for Tilbagebetalingen efter bestemt Tid, som ikke maa være over 6 Maaneder og ikke under 1 Maaned. Ringere Sum end 100 Specier udlaanes ikke.

§. 23. Intet saadant Udlaan maa skee, uden at Laansøgeren stiller, foruden Pantet, antagelig Cau-

tion, og Cautionisten undertegner som Selvskyldner; medmindre Pantet er Guld eller Sølv, som overleveres til Banken, thi da behøves ingen Caution. §. 24. Banken maa paa Guld og Sølv udlåne indtil $\frac{3}{4}$ af Pantets Værdie, og indtil $\frac{1}{2}$ af Værdien paa andre Værdier, som ikke ere underkastede hastig Forringelse. Pantterne skulle overleveres i Bankens Forvaring, eller naar det ei kan skee, sættes under dens Lukkelse eller dens Mærke. Iøvrigt udlånes mod saadanne Forfærdninger og saadan Sikkerhed, som de, der forestaae Bankens Udlaan og staae til Ansvar for samme, ansee beriggende. Af. anbudte Pantter, der ere af lige Godhed, tør Landets Udførselsvarer og de, som ere aldeles nødvendige for den indenlandske Virksomhed, gives Fortrin for andre. Paa Pant, som ei er i Bankens Forvaring, maa ikke laanes, førend Banken ved Assurance eller paa anden Maade er sikret for Tab i Tilfælde af Ulykke. §. 25. Banken maa, endogsaa paa kortere Tid end 1 Maaned, udlåne ved at discountere Wechsel Obligationer eller Brevter, naar de ere udstedte af vederheftige Personer eller forsynede med saadant Endossement, som de, der forestaae denne Bankens Forretning, under Ansvarlighed, paa den Tid erkjende betryggende. §. 26. Enhver, som søger Laan, eller at faae discounteret ved Banken, haver at henvende sig til vedkommende dens Foresatte i den offentlig beskjendtgjorte Forsamlings Tid. I første Tilfælde opgives kretslig Laanets Størrelse og for hvor lang Tid det søges, hvad Pant der anbydes og hvem der for Laanet vil indgaae som Selvskyldner. I sidste Tilfælde indleveres det Papir, som søges discounteret, eller Copie deraf. Bankens Resolution afgives enten strax eller til den Tid, som da bestemmes. §. 27. Disconto Procenten overlades til Operenskomst imellem Banken og den, der forlanger Discountering, men Renten af de egentlige Udlaan maa ikke overstige 5 Procent. Renten betales altid forud. §. 28. Alle Bankens Udlaan, saavel som Renten til den, skal betales Banken med dens egne Sedler eller den Mynt, Banken bruger; dog skal det derfor ikke være Bankens formeent at kunne discountere Brevter, der lyde paa saaa

danne fremmede Pengesorter, der agtes lige med vedværende Valuta.